

Adomas Mickevičius

Gražina.

Konradas Valenrodas

Poemos

Vertė Justinas Marcinkevičius ir
Vincas Mykolaitis-Putinas

Skaitmeninta iš knygos:
Adomas Mickevičius. Gražina. Konradas Valenrodas. Kaunas: Šviesa, 2006.

ISBN 978-5-430-05866-1

Kūrinys suskaitmenintas vykdant ES struktūrinių fondų remiamą projektą „Pagrindinio ugdymo pirmojo koncentro (5–8 kl.) mokinių esminių kompetencijų ugdymas“, 2012
<http://mkp.emokykla.lt/ebiblioteka/>



UGDymo
PLĖTOTĖS
CENTRAS



Turiny

Gražina	4
LEIDĖJO EPILOGAS	52
Konradas Valenrodas	57
PRATARMĖ	58
IŽANGA	61
I. IŠRINKIMAS	64
II	70
III	78
IV. PUOTA	92
ALPUHARA	125
V. KARAS*	131
VI. ATISISVEIKINIMAS	140

Autoriaus paaiškinimai	154
GRAŽINA	154
KONRADAS VALENRODAS	178
I	178
II	180
III	181
IV	181
V	184
Redakcijos paaiškinimai	190
GRAŽINA	190
Leidėjo epilogas	198
KONRADAS VALENRODAS	199
Pratarmė	203
Įžanga	205
I. Išrinkimas	206
II	207
III	208
IV. Puota	210
V. Karas	214
VI. Atsisveikinimas	215

Gražina

LIETUVIŲ SAKMĖ

Naktis artėja, pučia šaltas vėjas,
Laukus užklojo ūkana vėsi.
Pro tirštą miglą žemėn pažiūrėjęs,
Mėnulis vėl paskendo debesy.
Pasaulis buvo tartumei koks rūmas:
Ir kas dangaus – jo skliautų – per aukštumas!
Lyg langas rodės pilnatis šviesi.

Ant Naugarduko kalno seną pilį¹
Mėnulis maudo aukso spinduly.
Velėnų pylimu aukštyn pakilę,
Smėliu šešėliai šliaužia dideli.

¹ Autoriaus paaiškinimus (pažymėtus*) ir redakcijos paaiškinimus (pažymėtus skaičiais) žr. knygos gale.

Pavargę jie į griovį krinta seną¹,
Kur tarp žolių, girdėt, vanduo čiurlena.

Užgeso žiburiai, pily tamsu,
Tiktai ant kuorų, kol dar neprašvito,
Sargai balsu vis šaukia vienas kitą.
Bet kas gi ten boluoja iš tiesų,
Kokie ten žmonės skuba pavėlavę?
Šešėliai bėga paskui juos keisti,
Ir bėga greitai, turi būt raiti.
Antai šarvai, turbūt apsiginklavę.

Žirgai sužvengia, skamba pasaga,
Trys riteriai prie pylimo sustoja,
Trimitą vienas papučia staiga
Ir tris kartus tą garsą pakartoja.
Nuo kuorų atsiliepia jiems sargai,
Nakties tyloj užgroja jų ragai.
Deglai prie vartų blankią šviesą skleidžia,
Grandinės žvanga, tiltas nusileidžia².

Sargai žingeidūs skubinas bėgte,
Apžiūrinėja raitelius sustoję.
Pirmasis buvo pilna ginkluote –
Kryžiuotis taip tikrai į mūšį joja:

Juodavo kryžius³ drobėj baltoje,
Spindėjo aukso kryžius ant krūtinės,
Trimitas, ietis, kardas makštyje,
Rožančių prie juosmens pasikabinęs.

Pažinę jį iš aprangos naujos,
Lietuviai šnibždasi: „Žiūrėk, koks snukis!
Tai vienas iš kryžiuočių šunaujos*,
Nuo prūsų kraujo⁴, ašarų nutukęs.
O, jeigu mes čia būtumėm vieni,
Išmaudyčiau tą niekšą vandeny*,
Pakiščiau aš po tiltu jį, beširdį.“
Taip šnibždas jie, o riteris juos girdi;
Nors kvailas buvo vokietis visai,
Bet kalbą tą suprato ir jisai.*

„Pily valdovas?“ – „Taip, bet naktį vėlią
Pasiuntinių iš svetimos šalies
Priimt valdovas jau nebegalės.
Galbūt rytoj.“ – „Rytoj? Šią valandėlę
Praneškite Liutaurui apie mus,
Tegu greičiau įleidžia į namus.
Paimk šį žiedą, jis pažins iš sykio
Iš herbo ir pagal kitas žymes,
Iš kur ir kas per žmonės esam mes
Ir ko viešnagėn esame atvykę.“

Aplink tylu, užmigo jau pilis.
Rudens naktis apglėbus visą žemę.
Tačiau kodėl lig šiol Liutauro menėj
Maža lempelė mirkčioja dar vis?
Jis šiandien grįžo iš toli. Tai argi
Nenori miego akys jo pavargę?

Nemiega kunigaikštis dar. Tačiau
Nei iš tarnų, nei iš tarybos ponų⁵
Nedrišta nieks prieit prie jo arčiau,
Sudrumst valdovui poilsį malonų.
Nei grasymais, nei prašymais švelniais
Pasiuntiniai į pilį neįeis.
Ir liepta Rimvydą prikelt galiausiai⁶.
Taryboje jisai galva vyriausia,
Draugu vadina kunigaikštis jį,
Ir senis Rimvydas šio vardo vertas.
Ar kelyje, ar žygy, ar pily –
Liutauro durys jam visur atvertos.

Tamsu valdovo menėje. Tiktai
Maža lempelė rūksta ant jo stalo.
Liutauras vaikšto rūškanas be galo
Ir mintyse paskęsta nelauktai.
Atvykę vokiečiai į Naugarduko pilį, –

Jis klauso Rimvydo ir susimąstęs tyli.
Tai atsidūsta, tai išbąla jis,
Veide matyt didžiulis liūdesys.
Lempelė blankiai apšvietė seklyčią,
Jos dangtį jis įstūmė dar giliau
Ir užgesino lempą pagaliau,
Nesužinosi, tyčia ar netyčia.

Valdovui liūdna ir graudu sykiu,
Matyt, negali jis nusiraminti.
Tačiau nenori, kad iš jo akių
Atspėtų tarnas slaptą pono mintį.
Ir vėl jis tyliai vaikšto tamsoje,
Bet kai prie lango apšviesto priėjo,
Kai į jo veidą mėnuo pažiūrėjo,
Tada raukšles valdovo kaktoje
Ir baisų pyktį tarnas pastebėjo.
Ir buvo rūstūs viešpaties veidai,
Sukąstos lūpos, akyse žaibai.

Paskui, nutraukęs sunkią, slogią tylą,
Jisai paliepia užrakint vartus
Ir su vylingu ramumu prabyla,
O kalbą lydi jo šypsnyš kartus:

„Juk pats iš Vilniaus, Rimvydai, sugrižęs,
Nudžiuginai mus Vytauto žinia*,
Kad jis mane paaukštint pasiryžęs,
Kad jis į Lydą perkelia mane⁷,
Kuri kaip kraitis žmonai atitekus.
Ar tai teisybė, Rimvydai, ar šnekos?“ –
„Teisybė, kunigaikšti.“ – „Tai išeik –
Mes dovaną priimsime kaip reik:
Išneškit vėliavas – teplevėsuoja,
Ir žygio ugnį kurkit pilyje.
O kur šaukliai? Tegū užtrimituoja
Vidurnaktį miestelio aikštėje.
Ir tenedrišta niekas pavėluoti!
Tegū jie pučia iš visų jėgų,
Pakol karius prikels man iš miegų.
Tegū visi susirenka ginkluoti,
Aštrių strėlių paėmę kiek gana,
Nušveitę aštrų kalavijų plieną.
Tegū suruoš kiekvieną jo žmona,
Įdėjus maisto vienai žygio dienai.
Kieno arklys ganykloje – pargint,
Su savimi abrako pasiimt⁸.
Kai saulė, Ščorsų žemėje pakilus,
Į kapą Mindaugo pažvelgs šviesi*,
Lydos kely jūs laukit budrūs, tylūs,
Manęs atvykstant laukite visi.“

Ir kunigaikštis savo kalbą baigė.
Atrodė ji, kaip visad, paprasta.
Į žygį ruoštis? Kur? Kodėl taip staigiai?
Kodėl taip rūščiai suraukta kakta?
O kai kalbėjo, rodėsi, kad žodžiai
Per vienas kitą veržėsi pikti,
Vieni iš jų pro lūpas liejos godžiai,
Kiti širdy paliko netarti.
Kažką baisaus tie žodžiai pranašavo,
Mintims jo balsas jau nebetarnavo.

Liutauras baigė. Jis, atrodo, laukia,
Kada visiems jo valią pakartos,
Bet Rimvydas vis tyli, nesitraukia,
Atspėti stengias iš naujienos tos,
Ar tik netyko bėdos ir pavojai.
Ir susimąstęs jis ilgai galvoja.

Bet ką daryt? Gerai pažįsta jis
Valdovą savo drąsų, kaip ir jauną,
Ne visuomet kitus jis išklausys,
Į jo mintis retai kas įsibrauna.
O jei ką nors sumano jis slaptai,
Sulaikomas užsidega piktai.
Bet Rimvydas – valdovo patarėjas,

Kaip didvyris jis liaudy pagarsėjęs,
Ant jo galvos didžiulė gėda kris,
Jei jis klusniai išeis pro šias duris.
Patart ar ne? O gal tylėt iš viso?
Dvejojo senis, pagaliau išdrįso.

„O kunigaikšti, tik parodyk tu,
Į kokią pusę ar į kokią šalį,
Ir mums užteks pėsčiųjų ir raitų,
Atvyks visi, kas tik kariauti gali.
Ir Rimvydas žygiuos su jais greta.
Bet, kunigaikšti, reikia skirti žmones,
Kur tiki tau be jokios abejonės,
Nuo vyrų, kur išmano šį bei tą.
Ir tavo tėvas sprendavo pats vienas,
Bet visados, kol dar ne per vėlu,
Kol makštyse ilsėdavosi plienas,
Jis atsiklausdavo galvų žilų.
Ne kartą jo taryboje sėdėjau,
Kaip ką galvojau, taip tą ir kalbėjau,
Neteisk manęs, jei aš kalbu blogai.
Širdis taip liepia – taip ir kalba senis.
Aš gyvenau, kaip pats matai, ilgai,
Aš daug karų, nelaimių pragyvenęs.
Todėl gerai regiu aš ir nūnai:

Keisti, nauji mums, seniams, šie planai.
Jei iš tikrųjų įsakai, valdove,
Prieš Lydą eiti mūs karių būriams,
Tai užpuolimas šis pavaldiniams
Atneš tik gėdą, o ne karo šlovę:
Kas grobio prisiplėš iš žemės šios,
O kas vergaus ir grandines nešios.

Gandų grūdai po kraštą sklinda baisiai,
Juos žmonės godžiai rankios ir sodins,
Iš tų grūdų išaugs nuodingi vaisiai,
Kurie ramybę, šlovę sunaikins.
Pasklis gandai, kad, turto išsigeidęs,
Tu į kaimynų žemę plėšti leidies.

Ne taip valdovai elgėsi kadais,
Supylę savo rankom, ne kardais
Lietuvių sostinei didžiulę kalvą⁹.
Lenkiu prieš juos aš savo žilą galvą.
Ir jeigu tu nueisi jų keliu,
Tai visuomet padėti tau galiu.

Visiems kariams paskelbsiu šitą žinią,
Vieni iš jų miestely, netoli,
Kiti į kaimą grįžę, į gimtinę,

Žodžiu, visi netrukus bus pily.
O tavo giminės ir artimieji,
Kaip reikalauja papročiai senieji,
Su savo svitomis atvyks čia tuoj.
O aš galiu išjoti jau rytą
Arba poryt, saulutei tik pakilus;
Paruošiu puotai visko, kiek reikės.
Su manimi tarnai eis ir vaidilos¹⁰,
Mėsos užteks, midus upe tekės*.

Ne tik kad liaudis, ir viršūnės pačios,
Kaip sako, kąsnio vaikosi skanaus.
Minia, valdovo dosnią ranką mačius,
Jam ateity ištikimai tarnaus.
Puotas lietuviai ir žemaičiai darę
Kiekvienąkart, prieš vykdami į karę.“

Pro langą žvelgia, priduria rimtai:
„Rytoj, matyt, pakils audra ir vėjas.
Prie vartų žirgas pririštas antai,
Ir riteris, į balną atsišliejęs,
O du prie sienos vaikštinėja sau.
Tai vokiečiai – iš visa ko matau.
Ar jiems sunkias pilies duris atversis,
Ar per tarnus jiems savo žodį tarsis?“

Uždaręs langą, klausos įdėmiai,
Valdovą tiria, žiūri apsilbausęs,
Lyg sužinot norėtų nė neklausęs:
Ką veikia čia keisti pasiuntiniai?

Supratęs jį, Liutauras aiškint ima:
„Jei, aplinkybių verčiamas svarbiu,
Prašau kitų pagalbos, patarimo,
Tai už kitus labiau tave gerbiu,
Brangus man tavo patyrimo menas,
Tu mūšy jaunas, o taryboj senas.

Nemėgau aš, nemėgstu ir nūnai
Slaptų minčių, sumanymų atverti,
Nes visa tai, ką vienas sumanai,
Per daug anksti išpasakot neverta.
Tegu planai, kada jau juos baigi,
Bus kaip audra, galinga ir staigi.
Todėl trumpai nurodau žygio pusę:
Į Žemaičius keliausime, į Rusiją¹¹.“ –
„Negali būt!“ – „Bet šitaip bus kaipsyk.
Tau šiandien širdį atveriu, klausyk.

Dėl to liepiau ir žirgus pabalnoti,
Dėl to į žygį vykstam nelauktai,

Kad aš jaučiu, jog Vytauto pulkai
Į Lydą kelią gali man pastoti.
O gal dėl to jis kviečiasi mane,
Kad man rankas apkaltų grandine.

Bet aš su Prūsų ordinu galingu
Sudaręs slaptą sąjungą esu,
Jis duos karių, kurių man šiandien stinga,
O jam – dalis laimėjimų visų.
Pasiuntiniai, sakau, jau pasirodė,
Magistras taigi tesi savo žodį*.

Kai tik pakryps Sietynas link rytų*,
Išvyksime. Kad laiko tik užtektų.
Atjos ir vokiečių trys tūkstančiai raitų,
Ir kita tiek atvyks pėsčiųjų knechtų.*
Kas per žirgai ir raiteliai kresni!
Magistras man net pasirinkti davė –
Už mūsiškius visi jie stipresni*,
Ligi dantų visi apsiginklavę.
Juk tu ir pats žinai smarkumą jų,
Kai grumias ietim ar kalaviju.

O knechtai turi geležies gyvatę,
Kurią švinu ir suodžiais jie prišers,

Paskui, į priešą ryklę jos atstatę,
Jai kibirkščių į uodegą pažers,
Įpykus spjaus ji dūmus, ugnį baisią,
Aplink švinu įkaitusiu lynos.
Ir Gediminą užmušė kadaise¹²
Gyvate ši ant kalno Veliuonos.

Mes pasiruošę. Vytautą šį sykį
Užklupsime iš pasalų pirmi
Ir, netikėtai prie Lydos atvykę,
Paimsim kardų ją ir ugnimi.“

Nustebęs klauso Rimvydas kalbų šių,
Nelaimę jaučia jo žila galva:
Tikra audra išeis iš šito mūšio,
O ką daryt? Galvoj – vien painiava.
Bet reikia savo nuomonę pareikšti.
Ir jis supykęs šaukia: „Kunigaikšti!
Gal duos dievai, neteks man pamatyt,
Kaip brolis brolių rengiasi žudyt!
Kirviu daužiau aš vokiečius per sprandą*,
O šiandien pats aš jų kirvius galandu?
Bloga taika mus vienyti imi:
Nesusijungs vanduo su ugnimi!

Juk būna taip: kaimynai du įniršę,
Išgriovę vienas kito daug pilių,
Galop, piktybę širdyse pamiršę,
Vadina jie viens kitą bičiuliu.
Lietuviai juk su lenkais susipykę,
Tačiau tarp jų piktybė nebe ta:
Kartu prie skobnių sėdas jie ne sykį,
Po vienu stogu ilsisi greta,
Drauge kardų aštriųjų eina kalti.
Nors jie ir priešais buvo dideliais,
Bet viens kitam visas skriaudas atleis.
O kaip pakęsti šliaužiojantį žaltį?
Vienok, jei slenkstį peržengia žaltys
Ir jei kaip svečią jį priims lietuvis*,
Ir, kaip dievai įsako, pastatys
Jam šilto pieno iš pilnos milžtuvės¹³,
Tai ir žaltys tuoj šliaužia į rankas,
Iš vieno kaušo geria jie kaip broliai.
Lopšin išliaužęs, vaiko jis nekąs,
Apsivynios ant kaklo kaip karoliai,
Bet su kryžiuočių žalčiu tu nežaisk –
Jo nepaveiks nei dovanos, nei žodžiai.
Ar prūsai ir mozūrai per mažai
Žmonių ir aukso davė ryklei godžiai¹⁴?
O jis gi šliaužo perkaręs vis vien
Ir mūsų gerkles perkrims vienądien.

Tiktai vienybė mums padėti gali!
Kasmet prieš jį pasiunčiame pulkus,
Pilis sugriaunam, nuteriojam šalį.
Bet Ordinas kaip slibinas klaikus:
Kalaviju nukirsi galvą vieną,
Tai vietoj jos bus dešimt kitą dieną!
Visas nukirskim! Skaudžiai apsigaus,
Kas mus sutaikint pasišautų uoliai,
Nerasi tokio Lietuvoj žmogaus –
Ir kunigaikščiai mūsų, ir prastuoliai
Supras tuojau, kad čia klasta baisi,
Kaip Krymo maro¹⁵ vengia jų visi.
Tai kas, kad jie galingi, apsikaustę,
Geriau jau mirt, pagalbos neprašyt,
Geriau jau karštą geležį prispausti,
Negu kryžiuočio dešinę laikyt!

Mums graso Vytautas? – Bet juk lig šiolei
Iš vokiečių neskolinom kardų?
Nereikia, kunigaikšti, tų vaidų,
Verčiau paspauskim dešines kaip broliai.
Nepaskandinkime kardų kraujuos,
Teisingai bausmei saugokime juos!

Iš kur ėmei, valdove, tokią mintį,
Kad pinkles ruošia Vytautas šikart?

Jam reikia mūsų sąjungą priminti,
Pasiųsk mane dar kartą susitart.“ –

„Verčiau nustotum, Rimvydai, kalbėjęs!
Gerai pažįstu Vytautą patsai.*
Jo galvoje kasdien kitokis vėjas,
Žinau, kaip žodžio laikosi jisai.
Giliai paslėpęs kardą išgalastą,
Tikėjau: Lydą man žmona atgaus,
O šiandien gi, sumanęs naują klastą,
Jisai telaukia laiko patogaus,
Nes mano vyrai į namus išvyko,
O jis prie Vilniaus su kareiviais tyko
Ir skelbia dar, būk Lydoje kai kas
Galybei mano niekad nepaklusią...
Užtat jis Lydą sau pasilaikąs,
O vietoj jos žadąs man pliką Rusią
Arba variagų pelkes* ir balas,
Nes ten, girdi, gimtoji mūsų žemė,
Į ten jis brolius, giminaičius tremia,
O Lietuvos jisai nesidaląs.
Žiūrėk, kaip tvarkos! Kelią sau pravales,
Visokiais būdais sieks tikslų savų,
Jis vienas nori būti visagalis,
Nevertina visai kitų galvų.

Gana jau to, kad Vytautas mus smaugia,
Neleisdamas nulipti nuo žirgų,
Prie mūs kaktų kieti šalmai priaugę,
O šarvus teatplėšiam su vargu.
Iš mūšio mūšin jojame kas dieną,
Pasaulį platų apkeliavom mes:
Tai prieš kryžiuotį bandom savo plieną,
Už Tatrų puolam Lenkijos žemes¹⁶,
Tai vėl po stepę mes su vėjais skraidom,
Mongolų ilgus vilkstines išsklaidom¹⁷!

Jei nuo kardų išlikęs gyvas kas
Vergų ir turto sau parsigabena, –
Nueina jie į Vytauto rankas,
Iš mūsų vargo jis gražiai gyvena.
Jam šiaurėj šniokščia Baltijos vilnis,
O pietuose – juoda Chazarų jūra*,
Į jo krantus putotos bangos gūra,
Kiek daug pilių ir miestų valdo jis!

Mačiau ne vieną Ordino tvirtovę.
Kiekvienas prūsas bijo, vengia jų,
Bet jom toli lig Vytauto pilių,
Kur Trakuose ir Vilniuj tebestovi!*

Yra slėnys prie Kauno netoli*, –

Undinės ten kas vasarą, kas šviesią,
Gėles ir veją žaliają patiesia,
Atsigrožėt slėniu šiuo negali.

Ar tu tikėsi? Pas Kęstučio sūnų
Pily margesnės gėlės ir veja:
Ant jo grindų kilimai gražūs būna,
O sienas dengia aukso lapija.
Kur kas gražiau, nei laumės ar dievaitės,
Jam viską daro pagrobtos lenkaitės¹⁸.
Langu stiklai jo rūmų ir namų
Parsivežti iš žemių tolimų.
Prieš saulę jie visom spalvom nušvinta
Tarytum lenkų riterio šarvai.
Taip spindi senis Nemunas dažnai,
Kai spinduliai į nugarą jo krinta.

O ką gi aš gavau už visa tai?
Iš lopšio vos išlipęs, kaip matai,
Ant žirgo aš sėdėdavau per dieną,
Kumelių gėriau – kaip totorius – pieną¹⁹.
Pagalviu žirgo karčiai buvo man,
O prisiglaudus jie minkšti atrodė,
Kol vėl trimitas šaukdavo balnan.
Vienmečiai tąsyk dar lazdas tebjodė²⁰,

Sau kardus nusidrožę iš skalų,
Nerūpestingi gatvėje triukšmavo
Ir žaisdami tarpusavy kariavo
Didžiausiam džiaugsmui motinų žilų.

Tuo tarpu aš jau totorius vaikiausi,
Su lenkais kardu jau tikru kirtausi!
Seniai jau miręs Erdvilas²¹, tačiau
Mana valda nė sprindžiu nepraplito.
Iš ąžuolų šią pilį pastačiau,
O rūmus sau iš raudonųjų plytų,
Tu permesk juos bent kartą akimis:
Kur stiklo rykai? Kurgi karo grobis?
Nėra kilimų čia, kaišytos drobės,
Tik samana ir senas židinyš.
Tai kas gi man iš mūšių tu žiaurių?
Juk, be šlovės, aš nieko neturiu!

Bet Vytautas ir šlove mus pranoko:
Jam vaidila dainuoja žilasai,
Prie skobnių jį išliaupsina, kaip moka,
Lyg būtų antras Mindaugas jisai.*
Skambi styga ir rimas visagalis! –
Jam paklusni rūsčioji ateitis.
O kas gi, dulkes užmaršties nuvalęs,
Ateityje mūs vardą įskaitys?

Tegu kovoj jis šlovę sau atranda.
Jam karo grobio nepavydim mes.
Tiktai tegu dantų jis negalanda
Prieš mus ir mums priklausančias žemes.
Ką reiškė jam į sostinę įeiti,
Karais ramybę, taiką suardyt?
Ar tai seniai, nuvertęs Algirdaitį,
Jis pats į sostą sėdosi valdyt?*

Valdyt jis mėgsta! Trokšta, kad aplinkui,
Lyg kad vaidilos, jo pasiuntiniai
Valdytų mus, tvarkydami kaip tinka.*

Gana! Jau laikas, laikas baigt seniai!
Neleisim jam sėdėt ant mūsų sprando!
Pakol krūtinėj plaks jauna širdis,
Pakol ranka dar kardą išgalanda,
Kol mano žirgas sakalu skraidys,
Kaip grobis man iš Krymo parvartytas,
Ir tau toks pat padovanotas kitas,
O dešimt dar aš pievose ganau,
Jais paklusnius tarnus apdalinau, –
Pakol šis žirgas!.. Kol šis kalavijas!..“

Su žodžiais pyktį baisųjį nurijęs,
Nutilo jis, pašoko nelauktai,

Sužvanginėš kalaviju piktai.
Kas per žaibai virš jo galvos sušvito?
Kada žvaigždė nutrūksta danguje,
Tai lieka ilgas takas paskui ją,
Taip į grindis Liutauro kardas krito,
Ir pasipylė kibirkštys. Sykiu
Pikti žaibai sutvisko iš akių.

Ir vėl tylą, kurti tylą aplinkui.
Pridūrė jis: „Gana tuščios kalbos,
O tai, žiūrėk, pusiaunaktis atslinko,
Antri gaidžiai jau greitai užgiedos.
Atrodo, viską tau esu pasakęs.
O aš gulu, tegu pailsi akys,
Gal atsigaus ir kūnas, ir širdis,
Be miego aš, turbūt jau naktys trys.
Jau debesų sunki skara praskydo,
Graži diena prasideda nūnai,
Kęstučio sūnui atiduosim Lydą,
Kai liks iš jos tik dūmai, pelenai!“

Pasakęs tai, jis rankomis suplojo,
Tarnai pašokę guolį jam paklojo,
Liutauras ir atsigulė anksčiau,
Kad tik išeitų Rimvydas greičiau.

Tuščia kalba kam pykinti valdovą?
Tegu geriau jis valandą nusnūs,
Ir Rimvydas, kaip tarnas paklusnus,
Šaukliams įsako trimituoti kovai,
Paskui į rūmus grįžta kažkodėl,
Galbūt su valdovu jis tarsis vėl?
Bet ne, dabar nukreipia savo žingsnį
Jisai į kairį rūmų sparną. Čia
Po kojom tiltas kabantysis linksi,
Ir štai kunigaikštienės seklyčia.

Už kunigaikščio buvo ištekėjus
Lydos kunigaikštytė Gražina²²,
Tarp Lietuvos gražuolių pagarsėjus
Kaip už visas gražiausia mergina.
Nors buvo ji nebe pirmos jaunystės,
Gyveno jau vidurdienį jinai,
Bet bruožai išminties ir moterystės
Jaunam jos veidui tiko dyvinai.
Ji rimtumu ir gaivumu patraukia,
Taryt jauti, kad vasara greit bus,
Taryt gėlė, sukrovus žiedą, laukia,
Ar vaisius greit jos iščiose prabus.
Ir kas pralenks šį grožį stebuklingą?

Didžiavos ji viena visoje pily,
Kad nuo Liutauro – milžino galingo –
Ūgiu nė kiek neatsiliko ji.
Jei tarp tarnų, dvariškių juodu dviese
Po savo pilį vaikščiojo šalia,
Atrodė tartum topoliai šile,
Viršum visų plačius pečius ištiesę.

Ne tik kad kūnas, veidas jos dailus,
Bet ir širdis į vyro panėšėjo.
Į verpstę ir mergautinius žaislus
Iš tolo ji su panieka veizėjo.
Ir kas tiktai nematė jos raitos –
Į šiurkštų lokio kailį įsimovus,
Su lūšena ant marmuro kaktos?
Patiko jai medžioklių triukšmas, kovos.
Ant žemaituko susitikę ją*,
Kaimiečiai manė vyrą susitikę,
Jai ir tarnai ne kartą pilyje
Kaip kunigaikščiui lenkės apsirikę.

Su vyru ji dalijosi mielai
Džiaugsmams, širdim, ne vien tik savo lova,
Ji liūdesy paguosdavo valdovą,
Jai brangūs buvo vyro reikalai.

Su Gražina protingai pasitarus,
Aiškėjo bylos, sąjungos ir karas.
Liutauras paprastai tą visą slepia,
Bet ji gi skyrės nuo kitų žmonių,
Kurios tik džiaugias židiniu namų,
Tuščia galia didžiuojasi išlepe.
O ji rimtai sau tvarkėsi pily,
Nuo svetimų mintis paslėpti mėgo,
Nieks nežinojo, kokią turi ji
Prie kunigaikščio įtaką ir jėgą.

Suprato senis Rimvydas gerai,
Iš kur galėtų gauti sau pagalbą,
Kunigaikščienei taigi atvirai
Išdėstė visą kunigaikščio kalbą,
Kad karas šis negarbę jam teduos,
O liaudis gi pražūsianti vaiduos.

Stipriai žinia ši pritrenkė Gražiną,
Bet nepalūžta vyriška dvasia,
Minčių valdovės tarnas tenežino,
Ramybė skamba jos tvirtam balse:
„Žmona tikrai blogesnis patarėjas
Nei kovose užgrūdintas karys,
Liutauras pats nutars, o panorėjęs,

Ką tik nutars – tai tą ir padarys.
Jei pagaliau širdis jo subangavo,
Pakilo pykčio viesulas ūmus,
Ir jei žmogus pačioj jaunystėj savo
Labiau už protą garbina jausmus, –
Palikim jį, ir išaiškės jo klaidos,
Širdy blogi sumanymai užges,
Piktus žodžius užumarštis palaidos.
Nelieskim jo, nevarginkim savęs.“ –

„Atleisk, valdove! Pasakyti reikia,
Jog buvo mūsų pokalbis nūnai
Ne toks, kurį gali užmiršti veikiai.
O šiandieniniai viešpaties planai²³ –
Ne dūmai vien, užgulę mūsų žemę,
Kuriuos rytoj vėjelis išsklaidys:
Ši kibirkštis ir gaisrą pagimdys,
O dūmai tie didžiulį karą lemia!
Pažįstu aš valdovą gan gerai,
Su juo kartu praleidau ir vaikystę,
Bet su manim kalbėt taip atvirai
Jis negalėtų niekadęs išdrįsti.
Atidėliot negalima ilgai,
Nes jis įsakė, vos pradėjus švisti,
Prie Pereseko kapo²⁴ rinkt pulkus.
Naktis šviesi, o kelias nesunkus.“ –

„Ak, vargas man! Nejaugi ryt iš ryto?
Nejau gandai pasklis Lietuvoje,
Jog vienas brolis puolęs brolių kitą,
Jog kraitį aš atgavus kovoje²⁵!
Einu pas jį, bus viskas pasakyta...
Einu dabar, nakties šios tamsoje,
Pakol rasas surinks šviesi aušrinė,
Tikiuos parnešianti tau gerą žinią.“

Jie atsisveikina, kalbų gana,
Vienodą tikslą jie abu turėjo.
Kunigaikštienė tuoj nedelsdama
Į vyro menę slapčiomis nuėjo,
O Rimvydas, iš tolo bežiūriš,
Žvilgsniu viltingu ją tepalydėjo,
Ir pas Liutauro kambario duris
Pro mažą plyšį žiūri, klauso jis.

Bet neilgai prie durų senis laukė,
Išgirsta jis, kaip girgžtelia spyna.
„Kas ten?“ – pašokęs kunigaikštis šaukia.
„Tai aš!“ – tamsoj atsako Gražina.
Paskui abu jie pradeda kalbėti,
Nors Rimvydas numano, kaip ir ką,
Tačiau sunku suprasti ir girdėti
Tarp mūro sienų su ausim menka.

Ir ėmė gyvas pokalbis liepsnotis
Kaskart smarkiau, kas kartą vis karščiau:
Kalbėjo ji, Liutauras gi rečiau,
Tylėjo jis, bandydamas šypsotis.
Kunigaikštienė klaupias pagaliau,
O kunigaikštis rūškanas pakilo,
Tik nežinia, kokiais tikslais, kodėl –
Priglaust, atstumt? Trumpai kažką prabilo,
Paskui tylą, ilga tylą. Ir vėl
Sunki spyna kabarkštelia iš tyko,
Ir nežinia – pavyko, nepavyko,
Į savo menę grįžta ji lėtai,
Palikusi supykintą valdovą.
O šis ir vėl atsigulė į lovą,
Giliu miegu užmigo jis kietai.

Palaukė senis valandėlę mažą,
Paskui toliau nuėjo. Bet staiga
Pamatė jis kunigaikštienės pažą,
Kuris kalbėjo vokiečiams kažką.
Ir gaudė Rimvydas kiekvieną žodį.
Kryžiuočiams pažas į vartus parodė.
Kryžiuotis baisiai perpyko, žinia,
Sušuko jis, sėdėdamas balne:
„Jei leistų mano, pasiuntinio, vardas,

Prisiekiu kryžium, komtūro galia²⁶
Už gėdą šią pakiltų keršto kardas,
Deja, man ginklo griebtis nevalia.
Aš tarp monarchų pasiuntiniu augau,
Karaliai, popiežiai mane kaip draugą
Sutikdavo prie vartų, na, o čia:
Po atviru dangum stypsok nakčia
Ir eik šalin, nes pažas lauk išvaro!
Aš perspėju, kad mūsų neapgaus,
Už melą šį kunigaikštėlis gaus!
Pašaukti mus prieš Vytautą į karą,
Paskui prieš mus atsukt kalavijus!
Žiūrėsime, kaip Vytautas gins jus!

Tu pasakyk kunigaikštėliui jūsų,
Galiu ir aš tą patį jam išstart
Ir, jei reikės, kartoti dešimtkart,
Nes žodis riterio kaip „Tėve mūsų“,
Gali kartot kaip maldą ištisai.
Žodžius darbais patvirtina jisai.
Jūs gilią duobę kasėt mums ant tako,
Tegu jinai praryja jus, tegu.
Taip jums, pagonys, fon Kniprode sako,
Kryžiuočių komtūras! – Ei, ant žirgų!“

Prie vartų jis sulaiko savo žirgą,
Paskui laukais nudunda jie staiga,
Tik kai kada tamsoj šarvai sužvilga,
Tik kai kada sužvanga pasaga,
Tik kai kada, girdėt, žirgai sužvengia
Kaskart toliau, kelionė jų ilga,
Juos pagaliau tamsi naktis uždengia.

Kalbėjo Rimvydas jiems iš paskos:
„Laimingai! Ir tegu kryžiuotis žino,
Kad jis netryps žemelės mus pilkos.
Kaip viskas keičias! Ačiū tau, Gražina!
Ir kaip dabar sakyti, kad, girdi,
Tau viskas aišku artimo širdy?
Ar tai seniai neleido man prabilti
Ir savo pyktį valdė vos ne vos?
Atrodė, jis lyg aras ruošės kilti
Ir pult greičiau ant Vytauto galvos.
Tuo tarpu čia saldus žodelis vienas,
Viena meili merginos šypsena -
Ir krinta jam iš rankų kietas plienas.“
Turbūt užmiršo senis, ir gana,
Kad Gražina - gražuolė, kokių reta,
O ir Liutauras buvo vyro metų.

Kalbėdamas jis pakelia akis,
Galbūt lange švieselę pamatys,
Tačiau languos tamsa dar viešpatauja,
Geriau jį čia priebuty palauks,
Pakol jį kunigaikštis pasišauks.
Palaukęs kiek, sargų pasiteirauja.
Ir kas čia bus? Paraudo jau rytai,
O kunigaikštis miega dar kietai.

„Ir kas gi čia galėjo atsitikti?
Suprasti jį nebeturiu jėgų:
Dar neseniai jis rodė savo pyktį,
Visus karius prikėlė iš miegų
Ir miega pats? Rytai raudonai dažos,
Už miško laukia vokiečiai seniai,
Bet išvaryti jų pasiuntiniai?
Išvarė juos kunigaikštienės pažas!..

Nejau praleidęs būčiau pro ausis
Iš vakarykščio pokalbio bent žodį?
Kiek aš menu, piktai kalbėjo jis,
O Gražina maldavo jo, atrodė?
Nejaugi ji pati sava valia
Tuos kryžiuočius išvyti sugebėjo?..
Ar ne per daug jinai pasitikėjo

Moters kerais, glamonėm, jų galia?
Tiesa, žinau, kad jai drąsos nestinga,
Bet ar nūnai ji ne per daug ryžtinga?“

Ir čia atėjo galas jo kalbom,
Pamatė jis kunigaikštienės tarną.
Šis merkia jam, jie bėga paskubom
Į Naugarduko rūmų kairį sparną.
Čia Rimvydą sutiko Gražina,
Įleido ir užsisklendė stūma.

„Mūs reikalai, žilgalvi, sušlubavo,
Tačiau kol kas turėkime vilties:
Jei ši diena apvylė mus, apgavo,
Gal rytdiena dosnias rankas išties.
Tiktai kitiems neskelbkim šio dalyko,
Tebus pily, kaip visuomet, ramu.
Pasiuntiniai kol kas atgal išvyko,
Kad kunigaikštis savo sprendimu
Kryžiuočiams tiems kažko nepažadėtų,
Dėl ko vėliau gailėtis pats galėtų.

Tu nebijok Liutauro. Pagaliau
Juk jo planų čia niekas ir negriauna:
Galėsime greit sušaukti jam kariauną,

Jeį pyktis tas jį degins ir toliau.
Jau šiandien jis išsirengė į karą,
Nesuprantu, kodėl taip nelauktai.
Juk neseniai sugrįžo jis į dvarą,
Į kampą šarvus numetė tiktai,
Pavargusiam iš tolimos kelionės
Ir pailsėti reik, be abejonės!“ –

„Tu poilsį, valdove, jam perši?
Kareiviui juk jėgų ilgam užtenka!
Jau per vėlu: jei žengė žingsnį šį,
Tai nebelauks nė pusvalandžio menko.
Papasakok, kaip tu pas jį ėjai,
Kaip priėmė jis tavo patarimą?“

Kunigaikštienė pasakoti ima,
Tačiau kažkas ir vėl sutrukdo jai²⁷.
Girdėt, atjojo raitelis į kiemą,
Atbėgęs pažas kalba apie tai,
Kad kelyje į Lydą mūs žvalgai
Sučiuopę vokiečių liežuvį vieną²⁸.
Pasakęs šis, kad raitelių būriai
Patraukę jau į vieškelį iš girios,
Kad paskui juos ir knechtai, ir kariai,
Ir kad gale vežimai sunkūs irias.

Kai tik rytuos prašvisianti diena,
Jie Naugarduko pilį pult maną.

Te Rimvydas nubėga pas valdovą
Ir teišklauso, ką šis pasakys:
Ar mums pily, ant sienų, ruoštis kovai,
Ar gal lauke pažvelgt jiems į akis.
Kol su pabūklais knechtai čia pribūsią²⁹,
Patylomis užpult raitų gretas
Žvalgai mums siūlo ir, į pelkių pusę
Nugrūdus juos³⁰, apskaldyti kaktas.
Žygiuojančią pėsčiųjų knechtų vorą
Užklupt galės mūs raiteliai vėliau,
Pakol sutryps su žemėm pagaliau
Piktų driežų šią padermę nedorą.
Jau Rimvydas nustebęs kiek gana,
O dar labiau nustebus Gražina.

„O kur pasiuntiniai?“ – ji pažą klausia.
Sumišęs jis nutyla, kol galiausiai
Pažiūri tiesiai poniai į akis.
„Ką aš girdžiu? – nustebęs klausia jis. –
Antriems gaidžiams šią naktį nugiedojus,
Liutauro valią perdavei pati,
Kad vokiečiams čia vartai užverti,

Kad jie daugiau nekeltų čia nė kojos!“
„Taip“, – taria ji, išbalusi visa.
Kol sudėlioja sakinių nesklandų,
Ji nuo kitų paslėpti veidą bando.
„Gerai sakai, prisimenu, tiesa...
Ir kaip man buvo iš galvos iškriūtę!
Skubu – bet ne, žinau jau, kas daryti...“

Kunigaikštienė mąsto tyloje,
Jos galvoje mintis kaip grūdas bręsta,
Kol kas jiniai nežinoma, nauja,
Kol kas jiniai, tik blykstelėjus, gęsta,
Liepsnoja vėl, užvaldo visą ją –
Ir štai užgimsta naujas planas veikiai,
Dabar jau jį tik įgyvendint reikia.

„Einu, prikelsiu vyrą iš miegų,
O kariauna tegu už vartų suka.
Tu įsakyk balnoti žemaituką,
Išneški dalį viešpaties šarvų.
Ir nevalia uždelst, atidėlioti!
Kas neklausys – prieš vyrą atsakys.
O Rimvydas te viską sutvarkys.
Neklausinėt iš anksto, nespėlioti,
Į kur, kodėl, kariausime ar ne,
O savo pono laukite kieme.“

Pasakius tai, ji durų linkui žengia.
Ir Rimvydas išbėga paskui ją:
„Kur aš skubu? Kariai jau pasirengę
Ir surikiuoti, viskas tvarkoje.“
Jis atsidūsta, neskuba, sustoja,
Į žemę žiūri, mąsto, o sykiu
Galvodamas jis nieko negalvoja,
Nes tarp daugybės įvykių tokių
Jo netvarkingos mintys išsidraiko,
Ir protas jų daugiau nebesuvaiko.

„Bereik čia laukiu. Greitai jau prašvis,
Mįslė pati turės man paaiškėti.
Bet su Liutauru reikia pakalbėti.“
Ir Rimvydas jau žengia pas duris.
Tuo tarpu durys tyliai suvaitoja.
Liutauras vienas eina. Ant pečių
Liepsnoja skraistė purpuru skaisčiu.
Jis visuomet su ja į karą joja,
Nuleistas buvo antveidis, beje,
Lengvi šarvai dabino kunigaikštį,
Mažesnę skydą laikė kairėje,
Dešinėje jis nešė kardo raikštį.

Bet eisena valdovo netvirta,
Jis piktas liūdi, kremtasi, atrodo.

Kada kariai praėjo ar svita,
Pasveikint jų žvilgsniu nesusigodo.
Iš pažo ima lanką ir strėles,
O kardą gi prie dešinio sega šono,
Visi šią klaidą regi iš šalies,
Tačiau nedrįsta perspėt savo pono.

Išsiūtų auksu vėliavų šilkai
Jau išskleisti prie vartų suplazdėjo.
Ant žirgo sėdo, jau karių pulkai
Šauksmais, trimitais sveikint jų turėjo,
Tačiau, ranka pamojęs tris sykius,
Jisai tylėt, neklausinėt įsako,
Tuo pat už tilto svitą, dvariškius
Pats išveda visai į kitą taką.

O ir jis pats ne vieškeliu plačiu,
Bet dešinėn pavarė žemaituką.
Tarp krūmų ir milžinkapių stačių
Prapuolę, jie į vieškelį vėl suka.
Gilia dauba nujoja jų būrys,
Kaskart labiau platėja dauburys.

Per tankią girią raitėsi upelė.
O buvo ji nuo rūmų tiek toli,

Kad vokiečių patrankas vos gali
Girdėt pily. Artėdama prie kelio,
Platėjo ji ir veržėsi skubi,
Pakol didžiulio ežero glėby
Pati išnyko, o toliau prie šilo
Prieš jojančių akis kalva iškilo.

Išskleidę ten kariauninkus savus,
Greit kryžiuočius lietuviai pastebėjo,
Jų vėliavas, jų ietis ir skydus.
Paskui staiga du priešai sujudėjo,
Ir spaudžia jie krūtinę krūtinė,
Tvirtai kryžiuotis laikosi balne.

Taip Paneriuos galingi medžiai linksta,
Kai rudeniop nugelsta lapija,
Kada rasa mėnulio šviesoje
Į perlinius karoliukus sustingsta.
Pakeleivingam ryto tyloje
Vaidenasi, kad miškas tas iš tolo –
Tai sidabrinis, lapai iš krištolo.

Iškėlęs kardą virš galvos piktai,
Valdovas puolė kryžiuočius įniršęs.
Pamatę tai, stebėjosi vadai –

Kodėl staiga jis komanduot užmiršęs,
Kariai kaip medžiai virsta paskui jį.
Liutauras nenurodė, kaip kariauti:
Jei pats manęs užpulti vidury,
Tai kas sparnams turėtų vadovauti?

Bet Rimvydas – antra visų galva,
Valdovo valią jis iš anksto mato,
Šarvuotus jis rikiuoja ties kalva,
O lankininkus iš kraštų pastato –
Nuo seno taip kariavo Lietuva.
Užverda vėl sunki, nuožmi kova,
Nakties tyloj paklaikę priešai rėkė:
„Jėzus Marija!³¹ – Hop, valio, į priekį!*“
Kaskart karščiau, kas kartą vis arčiau.
Nejau naktis ši amžių bėgy dingo,
Kodėl, naktie, tavęs aš nemačiau,
Naktie šauksmų ir pergalių didingų?
Atskirt sunku, kur priešai, kur draugai,
Šalmai ir galvos nuo pečių riedėjo.
Jei kurio nors kardai pasigailėjo,
Tą sutrypė pasagomis žirgai.

O kunigaikštis mūšio ugnyje
Tarp vanagų tarytum aras nardo;

Jį iš šarvų pažino šunauja,
Iš skraistės ir aukštai iškelto kardo.
Gal jie būriu įveikti jį valios?
Bet sumušti pasprunka atgalios.

Nejau jėga apleidusi valdovą?
Gal tai valia aukščiausiųjų dievų?
Juk kas iš to, kad veržiasi į kovą,
Bet kardu net neprakerta šarvų?
Gal kardo jis valdyti nebemoka,
Kad šis dažnai nuslysta ir atšoka?

Pajuto tai kryžiuočiai kaip matai,
Sugrižo vėl, atgavę drąsą, ūpą,
Ir, ietimis grasindami piktai,
Taryt mišku valdovą jie apsupo.
O jis nemoka pasitikti jų
Nei savo ietim, nei kalaviju.

Ir būtų jį kryžiuočiai nugalėję, –
Aplink jų pilna buvo kaip uodu, –
Jei ne savi pagalbon atskubėję,
Pridengę jį ir kardu, ir skydu.
Vieni už jį kapojasi įnirte,
Kiti nuo jo nukreipia priešo kirtį.

Baisi naktis praėjo. Greitai švis,
Rytuos dangus lyg purpuru nulietas.
Nuožmi kova liepsnoja, verda vis,
O priešai vis nepajuda iš vietos.
Ir pergalės dievaičiui iš tiesų
Pasvert sunku svarstyklėmis jų byla:
Vienodai kraujo ima iš visų,
Ir nė viena lėkštelė nepakyla.

Taip lygiai senis Nemunas kely,
Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą*³²,
Užgriūva ją, atbėgęs iš toli,
Šlapiais pečiais tą milžiną užpuola
Ir be jokios jį daužo atvangos.
Tačiau akmuo, matyti, irgi kietas, –
Jis Nemunui vis neužleidžia vietos,
O šis taip pat nepasuka vagos.

Kryžiuočių jėgos baigėsi taipogi,
Teliko pulkas paslėptas toli,
Iš paskutinių jis lietuviams smogė,
Pats komtūras į mūšį vedė jį.
Mūsiškiai po ilgų grumtynių also,
O čia nauja užgriuvo dar jėga, –
Ir neišlaikę traukėsi. Staiga
Nuo kalno jie išgirdo vyro balsą.

Į jį nustebę pažvelgė visi:
Taryt priaugęs buvo jis prie balno,
Tarytum eglė didelė, tamsi
Šešėlių juodą metė jis nuo kalno,
Nes juodas šalmas buvo ant galvos,
Juoda skraiste pridengęs buvo veidą.
Sušukęs jis į mūšį pasileido,
Tačiau su kuo, prieš ką jisai kovos?

Užpuolė jis kryžiuočių gausų būrį,
Girdėt šauksmai, nuožmiškos kovos garsai.
Matyt, karys galingą ranką turi,
Nes lyg perkūnas grumiasi jisai,
Ir vėliavos nukrinta prieš tą vyrą,
Sumišę gretos riterių payra.

Taryt miške, kai traką sau valai,
O medžiai gi tau priešinas sustoję,
Tai po kirviu parkrinta ąžuolai,
Po pjūklų lieknos pušys suvaitoja,
Ir tu kerti, kol pro šakas retas
Sušvinta tau vaiski dangaus mėlynė, –
Taip kelią sau pro riterių gretas
Pas lietuvius nežinomasis skynė.

Skubėk, kary, kol laiko dar yra,
Nes mūšis jau į pabaigą artėja,
Lietuvių gretos yra, ir retėja
Aštrių kardų, ragotinių tvora!
Pats komtūras po mūšio lauką platų
Pikta akim Liutauro ieško jau,
Ir pagaliau jie vienas kitą mato,
Bus žūtbūtinė dvikova tuojau.

Kalaviju Liutauras priešą smogia,
Baisia ugnim kryžiuotis trenkia jį³³.
Nejau, valdove, sužeistas tu, jogei
Vėl užsimoti jau nebegali?
Jau vadeles iš rankų jis paleido,
Mirties šešėlis palietė jo veidą,
Pagalbon skuba jam savų būrys,
Bet sužeistas iš balno virsta jis.

Juodasis vyras skaudžiai suvaitojo
Ir priešus jis iššvaistė į šalis,
Vos kardu tik jis smogti užsimojo,
O komtūras jau žemėj begulįs.
Ir juodas žirgas jį kanopom mina,
Karys toliau sau platų kelią skina.

Apspito kunigaikštį karvedžiai,
Juodasis riteris tuoj atskubėjo,
Atsagstė šarvus jo ir atidžiai
Krūtinėj gilia žaizdą apžiūrėjo.
Kraujais paplūdo vėl sunki žaizda,
Skausmai valdovui sąmonę gražino,
Akis pravėręs, dvariškius pažino.
Jis užsitraukė antveidį tada,
Šalin tarnus ir kareivius nuvarė,
Suspaudė ranką Rimvydo tvirtai.
„Dabar jau galas, seni, – tyliai tarė, –
Tu paslapytį laikyk visą tai:
Jau per vėlu man priekaištaut ar pykti.
Norėčiau aš pily ramiai užmigti.“

Nustebęs klausė Rimvydas. Net jis
Savom akim tikėti negalėjo,
Jo visą kūną purtė drebulys,
O kaktą šaltas prakaitas užliejo:
Pažino vado balsą iš tiesų,
Bet ne Liutauro kalba jis balsu!

Paliepęs Rimvydui vest žirgą už vadeliu,
Juodasis riteris ant savo kelių
Valdovą ima, glaudžia jį tvirtai,

Ranka mėgina sutūrėti kraują
Ir duoda ženklą jot greičiau; antai
Iš mūšio jie trise namo keliauja.

O smalsūs miestelėnai pakely
Sutinka juos ir žiūri nusiminę.
Pavaro žirgus jie tiesiog per minią,
Jau ir pilis aukštoji netoli.
Ir štai, vartus sunkiuosius užrakinę,
Įsako jie sargams stovėt šalia,
Atkelti vartų niekam nevalia.

Pulkai garbingai vėliavas jau nešė,
Apvainikuotas pergale nauja,
Tačiau mažai ką džiugino žinia ši,
Kiekvienas skausmą jautė širdyje
Ir su viltim apie valdovą klausė:
O galgi jo žaizda ne per giliausia?

Bet nevalia įeiti jiems pilin,
Nes užrakinti vartai jos tvirtieji.
Antai jie atsivėrė – ir tolyn
Su kirviais, pjūklais skubinas kirtėjai
Ir kerta krūmus, maumedžius, pušis,
Senas egles aštriaisiais pjūklais skina

Ir veža jas į miestą. Vaizdas šis
Pakelyje ne vieną sugraudina.

Pamiškėje, kampely nuošaliam,
Ten, kur Perkūną garbino vaidilos,
Kur vėtrų dievui lenkės galvos žilos*,
Tenai, kur arklius, jaučius skerdė jam,
Kur avinus kiekvieną dieną pjovė, –
Dabar ten laužą didelį sukrovė.

Ant laužo to, pritvirtintas balne,
Tarytum stabas vokietis sėdėjo*;
Šarvai ir ginklai saulėje spindėjo,
Prie medžio jį pririšo grandine.
Tai jis saviems į pilį kelią rodė,
Tai užmušėjas, Ditrichas Kniprodė.

Subėgę jau miestiečiai, kunigai³⁴
Ir laukia galo su viltim ir baime:
O galgi dar aplenks sunki nelaimė,
Tačiau viltis rusena neilgai.
Liūdnom akim sužiuro jie į pilį,
Naujienu laukia, klausosi ir tyli.

Trimitas pasigirdo iš pilies,
Ir tiltas nusileido. Štai ant skydų

Velionį išnešė. O netolies
Iš lėto traukė pulkas jo palydų.
Prie jo štai kardas, strėlės su lanku,
Lyg purpuras, raudonas rūbas sklaistos.
Valdovo ūgis, bet žmonėms sunku
Pažinti jį, nes antveidis nuleistas.

Tai jis, tai jis, stiprias rankas turįs
Didžios šalies valdovas ir teisėjas!
Ar atsirastų kitas toks, kuris
Tiek daug karų, tiek mūšių būt laimėjęs?
Kodėl, valdove, laidojant tave,
Nieks papročių senųjų nebepaisė?
Ne su tokiom juk apeigom, garbe
Senolį tavo laidojo kadaise.

Kodėl nėra su tavimi kartu
Nė vieno tavo palydovo, pažo?
Kodėl nėra bėrųjų ir sartų,
Ar stainiose jų buvo tau per maža?
Gal sakalų raibųjų pristigai,
Kam skalikus greituosius palikai?

Ant laužo kūną deda ir nutyla,
Kariai tuo tarpu pieną, midų pila.*

Ragams vaitojant liūdesiu tyliu,
Jau giesmes štai vaidilos užgiedojo.
Jau užsimojo kunigas peiliu.
„Sustokite!“ – juodasis vyras joja.

„Kas jis? – teiraujas žmonės. – Kas gi jis?“
Visi dar mena vakarykštę kovą,
Kai mūs pulkams padėjo šis karys,
Kada kryžiuočių apsuptą valdovą
Apgint skubėjo, grūmės už abu
Ir komtūrą nukirto kaip žaibu.

Tai tiek žinių apie šį vyrą liko.
Tie patys rūbai, žirgas ir šarvai.
Iš kur ir ko jisai pas mus atvyko?
Štai šalmą jis nusiima. Dievai!
Tai jis! Liutauras! Gyvas! Atsirado!
Staigi žinia visiems užkando žadą,
Linksmi šauksmai pakyla pagaliau
Ir sveikina jį, apraudotą jau,
Danguj net žvaigždės krūpčiojo ankstyvos.
„Liutauras gyvas! Kunigaikštis gyvas!“

Stovėjo jis išbalęs ir rūstus,
O aidas dar linksmus šauksmus kartojo,

Akim lėtai jis permetė visus,
Nusišypsodamas atsidėkojo.
Bet tai nebuvo toks šypsnyš, kuris,
Širdy užgimęs, reikštų tikrą jausmą,
Tai šypsena pro ašaras ir skausmą,
Nuo lūpų ji kaipmat kažkur nuskris, –
Ji kaip gėlė baltoj velionio saujoj,
Nešildo ji sušalusio jo kraujo.

„Uždekit laužą!“ – Dūmų sūkurys
Aukštai aukštai pakyla į padangę.
„Ar žinot jūs, kad dega moteris,
Nors ją ir sunkūs kario rūbai dengia?
Nors moteris, bet karžygys dvasia*.
Atkeršijau, bet ji jau amžiams miega!“
Pasakęs tai, ant laužo jis užbėga
Ir draug su ja pradingsta liepsnose*.

LEIDĖJO EPILOGAS

Jei, skaitytojau, tu išklausei viską tyliai,
Nenustebsiu, jei šia pabaiga nusivylei,
Nes vaizduotė tava ir sujaudintas protas
Po saktmės pabaigos pasiliko nesotūs:
Kam, dėl ko Gražina pavadavus valdovą?
Ir kodėl jis tada pavėlavęs į kovą?
Gal valdovė pati savo valią parodė?
Kam Liutauras staiga savo pakeitė žodį?
Bet, skaitytojau, tu tik be reikalo klausi,
Nes atsakymą jau nežinia ar begausi:
Jau numiręs žmogus, šitą saktmę sudėjęs
Ir užrašęs trumpai, ką regėjęs, girdėjęs.
Iškraipyti tiesos jis ir pats neišdrįso,
O klaidingų gandų neužrašė iš viso.
Kai gavau į rankas seną rankrašį šitą,
Pamaniau: gal skaitys jį eilėm surašytą,
Nes skaitytojui jis atitekti privalo,
Ir ieškojau visur šios istorijos galo,
Naugarduką lankiau ir visų teiravausi, –
Tik menki atgarsiai bepradžiugino ausį.

Ją žinojęs gerai vienas Rimvydas senis³⁵,
Bet jau miręs jisai, o tada, kai gyvenęs,
Paslapyt visa tai ligi galo išlaikęs.
Laimė, kitas žmogus man tenai pasitaikęs.
Aš valdovės pačios seną tarną regėjau
Ir su juo atvirai apie viską kalbėjau,
Užrašiau jo žodžius (galgi jis apsirinka?).
Bet mačiau – jie visi prie to rankraščio tinka.
Ar čia viskas tiesa, negaliu spręst iš karto,
Kas apkaltins melu, nesigriebsiu už kardo³⁶,
Nes nė žodžio aš pats nuo savęs ne pridėjau,
Užrašiau viską taip, kaip iš tarno girdėjau.
„Prašė daug Gražina, – šitaip tarnas bylojo, –
Ir maldavo ilgai, puolus vyrui po kojų,
Kad nekviestų jisai Lietuvon niekadėju,
O valdovas tada baisiai pykti pradėjo,
Bet su šypsena tų jos maldavimų klausė.
„Ne, – kartojo jai, – ne!“ Ir išvarė galiausiai.
Ji nusprendė palaukt, paprašyti dar kartą,
O magistrą išvyt man įsakė už vartų.
Išvijau juos visus. Mes suklydom abudu.
Pasirodė esąs karšto vokiėtis būdo.
Užsigavo už tai, kad vartus jam uždaro,
Ir ne paslaugą mums jis pasiūlė, o karą.
O kai aš pasakiau poniai žinią šią naują,

Bėgo vyro ji kelt, aš iš tolo sekiau ją,
Išsiskyrėm staiga. Rūmus sutemos klojo,
Kunigaikštis kietai savo menėj miegojo.
Ji prikelt iš miegų savo vyro nedrįso,
O gal veltui maldaut nenorėjo iš viso.
Pastovėjo jinai, neištarus jo vardo:
Nusitvėrė staiga vyro aštrųjį kardą,
Ant Liutauro šarvų užsivilko jo rūbą
Ir, privėrus duris, jau į prieangį skuba.
Man įsakė tylėt ir nežadinti pono.
Jau įsėdo balnan, o prie kairiojo šono
Ji užmiršo turbūt prisisegt kalaviją,
Apieškojau visur – tartum žemė prarijo.
Kai grįžau atgalios, tiltas vėlei pakilo;
Pažiūrėjau, deja! Pulkas jojo link šilo.
Baimė ima mane, žemė slysta po kojų,
Nežinau, ką daryt, ir svarstau, ir galvoju.
Duslūs šūviai girdėt, ir pašvaistės kaip kraujas.
Supratau aš tada, kad su vokiečiais kaujas.
Mūšio triukšmą turbūt ir Liutauras išgirdo,
Nes tuojau iš miegų savo menėj pakirdo,
Šaukia, ploja delnais. Aš drebu pasislėpęs
Ir klausau jo šauksmų iš tamsiausios palėpės.
Ieško kardo, šarvų, nematyti lyg tyčia,
Nuskubėjo tuoj pat į Gražinos seklyčią,

O paskui aš žiūriu – kiemo durys išlaužta.
Aš prie lango skubu (rytuose, žiū, jau aušta).
Kunigaikštis kieme šaukia, klausosi – veltui,
Nėr visoj pilyje, kas vartus beatkeltų.
Pasimetęs visai, prie arklidžių nuėjo,
Kur valdovo žirgai greitakojai stovėjo.
Ir išjojo jisai, savo žirgo negirdęs,
Pasiklausė, iš kur šūviai, aimanos girdis.
Štai, paleidęs vadžias, jis pašoko kaip žaibas
Ir nuskriejo kovon tartum sakalas raibas.
Aš pro langą žiūriu, ir aušra jau pakilo,
Saulei tekant, staiga mūšio triukšmas nutilo.
O paskui pamačiau – kunigaikštis parvyko
Ir su Rimvydu jis nešė ponią iš tyko.
Prisiminti baisu: kraujas čiurkšlėmis tryško,
O krūtinėj – žaizda, mielas veidas išblyško,
Ir parkrito jinai savo vyrui po kojų,
Ir, užlaužus rankas, ji maldavo, vaitojo:
„Pirmąkart apgavau aš tave, mano vyre!
Dovanok man, meldžiu!“ Suvirpėjo ir mirė.
Kunigaikštis, šalin porą žingsnių nužengęs,
Pastovėjo, ranka sau akis užsidengęs.
Iš palėpės, visus ir girdėjęs, ir matęs,
Aš pabėgau. – Toliau viską žinote patys.
Tiek paporinti man senas tarnas išdrįso,

(Draudė Rimvydas jam net kalbėti iš viso).
Mirus Rimvydai, greit ir ta baimė praslinko,
O žinia kaip daina ėmė sklisti aplinkui.
Nesurasi tokios Naugarduko pirkelės,
Kurioje šios dainos neniūniuotų mergelės.
Šia daina ir nūnai apdainuoja Gražiną
I r L i e t u v ė s l a u k u m ū š i o l a u k ą v a d i n a³⁷.

Vertė Justinas Marcinkevičius

Konradas Valenrodas

LIETUVIŲ IR PRŪSŲ ŽYGIŲ ISTORINĖ SAKMĖ

BONAVENTŪRUI IR JOANAI ZALESKIAMS¹
Tūkstantis aštuoni šimtai dvidešimt septintųjų
metų atminimui skiria

A u t o r i u s

*Dovete adunque sapere, come sono
due generazioni da combattere...
bisogna essere volpe e leone.*²

PRATARMĖ

Lietuvių tauta³, susidedanti iš lietuvių, prūsų ir letų genčių, negausinga, apgyvenusi nedidelį, ne per daug derlingą kraštą, ilgai Europai nežinoma, apie tryliktąjį amžių kaimynų užpuolimų buvo pažadinta⁴ veikliau pasireikšti. Kai Prūsai nebegalėjo atsispirti Teutonų ginklui⁵, Lietuva, išėjusi iš savo girių ir pelkių, kardu ir ugnim naikino aplinkines valstybes ir netrukus pasidarė baisi visoj šiaurėj.

Istorija dar nepakankamai išaiškino, koku būdu tokia silpna ir taip ilgai svetimiems paklususi tauta sugebėjo iš sykio atsispirti ir pasidaryti pavojinga visiems savo priešams, iš vienos pusės vedama nuolatinių kruviną karą su Kryžiuočių ordinu, iš kitos pusės niokodama Lenkiją, imdama duoklę iš Didžiojo Naugardo⁶ ir prasiskverbdama net ligi Volgos krantų ir Krymo pusiasalio.

Garsingiausia Lietuvos epocha sutampa su Algirdo ir Vytauto laikais⁷, kurių valdžia siekė nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų. Bet ta didžiulė valstybė, per daug staigiai augdama, nesugebėjo sukurti

savyje vidinės galios, kuri būtų siejusi ir gaivinusi skirtingas jos dalis. Lietuvių tautybė, išsiliejusi per daug plačiose šalyse, pametė savo tikrąją spalvą. Lietuviai pavergė daug rusiškų genčių ir užmezgė politinius santykius su Lenkija.

Slavai, jau nuo seniai krikščionys, buvo aukštesnio civilizacijos laipsnio. Jie, nors Lietuvos pavergti ar spaudžiami, nuolatine įtaka atgavo moralinę pirmenybę prieš stiprų, bet nekultūringą pavergėją ir prarijo jį kaip kinai totorius grobikus⁸. Jogailaičiai⁹ ir galingesnieji jų vasalai virto lenkais. Daugelis lietuvių kunigaikščių Rusijoje priėmė rusų tikėjimą, kalbą ir tautybę.

Tokiu būdu Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė jau nebebuvo lietuviška, tikroji lietuvių tauta atsidūrė vėl savo senose ribose; jos kalba liovėsi buvusi dvaro ir galingųjų kalba ir išliko tiktai liaudyje. Lietuva – tai įdomus pavyzdys tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko¹⁰, kaip upelis po per gausaus potvynio nuslūgsta ir plaukia jau siauresne negu pirmiau vaga.

Jau keli amžiai dengia minėtuosius įvykius: nuėjo nuo politinio gyvenimo scenos ir Lietuva, ir žiauriausias jos priešas – Kryžiuočių ordinas; kaimyninių tautų santykiai visiškai pakitėjo; interesai ir ais-

tros, kurstę ano meto karą, išblėso, net jų atminimų liaudies dainose nebeliko. Lietuva jau yra visiškai praeityje.¹¹

Jos istorija šiuo atžvilgiu duoda dėkingos poezijai medžiagos, nes poetas, apdainuojąs ano meto įvykius, gali rūpintis vien tik pačiu istoriniu objektu, pagiliniu dalyko ir menine išraiška, visiškai nepaisydamas skaitytojo interesų, aistrų bei madų. Tokių būtent objektų liepė ieškoti Šileris:

*„Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muss im Leben untergehn.“¹²*

„Kas privalo atgyti dainoje, turi žūti tikrovėje.“

IŽANGA

Jau šimtmetis baigė praeit¹³, kai kryžiuotis
Pagoniško kraujo upeliuose braidė.
Jau prūsui grandiniuos beliko kamuotis,
Tad, žemę pametęs, miškuos išsisklaidė.
O vokietis bėglį medžiojo ir pjudė,
Lig pat Lietuvos grobė, degino, žudė.

Lietuvį nuo priešo čia Nemunas skiria.
Vienapus dievų paslaptingos šventovės
Viršūnėmis blizga¹⁴ pro šlamančią girią,
Kitapus, į skardį aukštai įsibrovęs,
Tik vokiečių kryžius skliautu debesėtu
Grėsmingai apžvelgia žemes Palemono¹⁵
Ir tiesia rankas Lietuvon, lyg prie šono,
Iš viršaus apglėbęs, prispaust ją norėtu.

Vienapus lietuvių būriai, kaip kadaise,
Su lūšio kepurėm, gaurais apsitaisę,
Ietim ir kilpynėm vikrauja ir žaidžia
Ir priešo budriai iš akių nepaleidžia.

Kitapus šarvuotas, judėti negreitas,
Sustingęs įsibedė vokietis raitas.
Stebėdamas priešo gynimosi vietą,
Jis vapa rožančių ir grūda muškietą¹⁶.

Ir šis, ir anie akylai seka brastą.
Taip Nemunas, ilgai viešnagėm garsėjęs,
Kur amžiais tiek broliškos santarvės rasta¹⁷,
Dabar pražūtis pasidarė nešėjas,
Nes laukia kiekvieno mirtis ar vergovė,
Kas peržengti drįstų jo mėlyną srovę.
Tiktai atžala apynėlio nusvirus,
Išpuikusio topolio ten paviliota,
Žilvičiais ir upės žolėm prasiyrus,
Netrukdoma stiebias į uždraustą plotą
Ir, tartum vainikas nutįšęs anapus,
Nudžiunga su mylimu savo sutapus.
Vien Kauno pakalnių ir jo ažuolynų
Lakštutės su savo bičiuliais iš gojų
Lietuvišku vis dar skardena dainynu
Ar skrenda, sparneliais laisvai suplasnoję,
Viešnagėn į bendrą salų tankumyną.

O žmonės? – Juos karas ir smurtas supjudė.
Lietuvių ir prūsų draugystė pirm laiko

Sužlugo. Bet meilė sujungti pataiko
Ir žmones. – Atsimenu du tokiu nūdie.

O Nemune! Greitai per tavąją srovę
Mirtim ir gaisrais nešini piktadėjai,
Į tavo žaliuosius krantus įsibrovē,
Iškirs vainikus, kur puošeis ir žydėjai, –
Išgąsdins lakštingalas šūviai sugriovę.
O brangius ryšius giminystės ir kraujo
Tautų neapykantos tvaikas pakilęs
Pavers tuoj į nieką; – bet širdys, kur mylis,
Vaidilos¹⁸ dainoj susivienys iš naujo.

I. IŠRINKIMAS

Marienburgo bokšte varpas gaudžia*;
Dundena būgnai ir patrankos griaudžia.
Svarbi diena nūn Ordinui prašvito.
Į sostinę štai komtūrai jau skuba¹⁹,
Kapituloj²⁰ jie renkas nuo pat ryto
Ir, Viešpaties pagarbinę ten vardą,
Nutars, kurio papuoš didysis kryžius* rūbą,
Kuriam pavesti didijį reiks kardą*.
Jau dvi dieni praslinko ginčuos lygiai,
Nes daug kilmingų vyrų susirinko,
Kurie tai garbei savo amžium tinka,
Kurių vienodi nuopelnai ir žygiai.
Bet brolių tvirtas sutarimas rodo,
Kad jie aukščiausiai stato Valenrodą.

Svetimšalis, – jo Prūsuos nieks nežino, –
Svetur jis savo vardą išgarsino.
Kastilijos kalnais jis maurus ginęs²¹,
Ir Otomaną²² jis prie jūros spaudęs,
Jis mūruose kovojęs pirmutinis,

Jis ir laivus pagonių²³ pirmas gaudęs.
Jam vos į kovą stojus kur turnyre,
Jei, būdavo, tik šalimą jis pradengia,
Jau susiremt su juo kiekvienas vengia
Ir pergalės vainiką jam tik skiria.
Ne vien darbais dėl Ordino galybės,
Tauria šlove jo apgaubta jaunystė.
Jį puošia ir krikščioniškos dorybės:
Kuklumas, neturtas ir vientulystė²⁴.

Jis nesispraudė į dvariškių spūstį,
Miklia kalba nei gestais negarsėjo.
Dėl žemo pelno vergiškai paklusti
Aršioms baronams niekad nenorėjo.
Paniekinęs aukštos garbės tuštumą,
Tų mūrų glūdy geidęs būt vienuoliu,
Jis niekino ir taurų malonumą:
Minstrelių²⁵ dainos ir šypsniai gražuolių
Jo šaltai sielai nebesako nieko.
Jis pataikūnus tylomis palieka,
Pro gražią moterį iš tolo žengia,
Žavingo žodžio saugojas ir vengia.

Ar toks jau buvo gimęs Valenrodas,
Ar tapęs – amžium, – nes, kad ir nesenas,

Jau širmo plauko ir kakta raukšlenas:
Kančios ir metų antspaudas vienodas, –
Įspėt sunku, nes tekdavo matyti,
Kad jaunime jis žaisti sugebėjo
Ir kartais moterų mielai klausyti,
Ir sąmoju kitus sukirst mokėjo,
Ir damoms žarstė mandagių pagrėbstų
Su šaltu šypsniu, lyg vaikams skanėstų.
Bet buvo tai reti užsimiršimai.
Nes nejučiom koks žodis abejingas
Ar šiaip kitiems tušti prasitarimai
Aistras sukeldavo jam sielvartingas.

Jei Lietuvą ar auką dėl tėvynės,
Ar kryžiaus karą bus ten kas priminęs,
Tuoį Valenrodo džiaugsmas blėste blėso.
Jis rūstų veidą kreipdavo į šalį,
Viskam nebejautrus bematant vėso
Ir grimzdo vėl į sielvartą begalį.
Galbūt, atminęs šventą pašaukimą,
Jis žemiškų džiaugsmų taip vengti ima.
Tačiau bent saldžią bičiulystės dalį,
Bent vieną draugą artimą turėjo –
Dorybėm šventą, žilą jau ir seną
Vienuolį tylųjį, vardu Albaną.

Jis Valenrodo sielvartais kentėjo,
Išpažinčių dažnai jis klausė jojo,
Visas slaptas širdies dūmas žinojo.
Laimingas tas ir šventą laimi dalią,
Kurs su šventaisiais bičiuliautis gali.

Taip tariasi kryžiuočių vyresnybė
Dėl Valenrodo elgesio ir būdo.
Bet turi jis, kaip ir visi, silpnybę.
Tiesa, jis žemės niekino tuštybę,
Girtam tvaike jis niekados neplūdo.
Tačiau vienatvėj, kai jėgų pristinga,
Ar sielvartų kokiam užėjus blūdui,
Įprato jis į gėralą kenksmingą.
Tada staiga jis tapdavo lyg kitas,
Išbalęs veidas, rūščio išraižytas,
Ligūstomis dėmėm šiurpiai žydėjo,
Ir žvitrios akys, mėlynos kadaise,
Kurios jau laiko ūkanom pilkėjo,
Dabar žaibais vėl ugnį svaido baisią.
Staiga pro lūpas aimanos išsprūsta,
Prigesę akys ašarom paplūsta,
Jis siekia kanklių²⁶. Dainą kažin kokią
Jis svetima kalba dainuot mėgina –
Ir tik širdim klausovai ją suvokia.

Dėl to, kad raudą šermeninę žino,
Dėl to, kad stebi vyzdį dainininko:
Matyt, kaip atmintį jisai įtempia,
Lyg tartum grimztų kur į gelmę klampią,
Nes nor išliet, kas sieloj prisirinko.
Kokia prasmė tokių jo pablūdimų?
Galbūt jis nori savo beprotyste
Miglotoj praeity sugaut jaunystę?
Kur jojo siela? – Toliuos atminimų.

Tačiau ranka, stygom įsibėgėjus,
Linksmesnio tono niekad nér pradėjus.
Nekalto šypsniu iš giedrios krūtinės
Nekenčia jis lyg nuodėmės mirtinės.
Visų stygų skambėt paleidžia gausmą,
Išskyrus vieną – džiugesio stygelę.
Visus jausmus klausovo sieloj kelia,
Tik vien geros vilties išskyrus jausmą.

Ne kartą broliai, netyčiom užėję,
Įdomią atmainą jame stebėjo.
Štai Konradas, staiga pakirdęs, širsta,
Kankles nusviedęs, laukiniu pavirsta.
Baisius žodžius bedieviškai burnoja,
Kažką Albanui pakuždėti tempias,

Karius aprėkia, kažin kam grūmoja,
Kažkam kerštu grasina užsikvempęs.
Būgštauja broliai. Tik Albanas vienas
Į Konradą štai pakelia blakstienas
Ir šaltu jo veidan žvilgsniu įsminga,
Lyg reikštų rūstų ką ar priekaištingą,
Ar tai dėl kažko jį slapta įspėja,
Ar sugeba širdin guviau prabilti,
Nes štai jau veidas Konrado giedrėja,
Ir karščio dėmės ima greitai dilti.
Taip kartais liūtų nekalbus ramdovas,
Damas sukvietęs, riterius ir ponus,
Grotas nuo narvo nustumia į šonus,
Sugriaudžia triūbos, ir žvėrių valdovas,
Šiurpiu riksmu visus ūmai pritrenkęs,
Nugąsdint vien ramdovo neįmano.
Galvos prieš baisų žvėrį nenulenkęs,
Jis šaltu jo širdin vyzdžiu nutaiko
Ir nemirtingos sielos talismanu
Laukinę galią surakinęs laiko*.

II

Marienburgo bokšte varpas gaudžia.
Pasitarimų salė ištuštėjo.
Tuoju paskui komturą dvasiškiai ėjo,
Ir riteriai į eilę stojo glaudžiai
Koplyčioje mišparų išklaudyti²⁷
Ir himnu dvasių šventąją prašyti.

Himnas

Dvasia, Dievo šviesybe,
Karveli Siono²⁸!
Šiandien krikščionių pasaulio brolybę
Prie kojų pono
Ugnim regimąja apšvieski
Ir savąjį sparną Siono brolijai ištieski.
Po tavo sparnais tegul būna
Šviesybės šaltinis atvertas,
Ir tas, kurs malonės bus vertas,
Linksmybės te saulėtą gauna karūną.
Ir krisime veidu į dulkes po kojų

Tam, kurį tavo sparno pavėsis globoja.

Sūnau atpirkėjau!

Ištiesk visa galinčią ranką

Ir tą, kurs artėja,

Iš mūsų verčiausią,

Pastiprinki silpną ir menką.

Teveda kovon mus jėga kalavijo,

Te vandeniui krikšto pagonis nuprausia,

Jie vėliavos tavo tebijo.

O mes nusilenksime, širdis viltim atgaivinę,

Prieš tą, kam kryžiaus ženklas papuoš krūtinę.

* * *

Malda baigta. Tačiau vadovo liepta

Sugrįžt visiems, truputį pailsėjus,

Ir vėl prašyt, kad Viešpatis įkvėptų

Dvasiškius, brolius ir visus rinkėjus.

Nakties vėsa jie džiaugiasi išėję.

Vieni susėdę šnekasi pasieny,

Kiti sode ir gojui vaikštinėja.

Tyli gegužio švietė mėnesiena,

Ir buvo jau rytai aiškėt pradėję.

Apėjęs mėnuo tamsiažydri plotą,

Pakitęs veidu, aukšty atsiskyres,
Pro debesėlį, balzganai miglotą,
Tylioj vienatvėj ilgesingai yrės.
Kaip tas klajūnas, jaunąją pamilęs,
Mintim būties apskridęs platų ratą,
Kentėjimais ir laime nusivylęs,
Pro ašaras paguodą vėl pamato –
Galop pasviręs galva nualsinta,
Į svaigią godą susimąstęs krinta.

Dar riteriai pakrikę vaikštinėja,
Bet arkikomtūras* kažką sumano:
Sulaikęs uolesnius, tarp jų Albaną,
Jis vedasi į nuošalią alėją,
Kad atsargiai, nekliudomi nė vieno,
Aptart rinkimų reikalą galėtų.
Tad ėjo dar toliau už mūro sienų,
Dar tuštesnių žvalgydamiesi vietų.

Taip ilgą valandą jie vaikštinėjo
Paežery²⁹, kur švendrai tyliai švokštė,
Bet štai jau rytas. Grįžt atgal reikėjo.
Sustojo. Balsas, – kur? Kampiniam bokšte.
Jie įsiklauso. Taip, tai ji kliedėjo.
Tai atskiduolė. Jau prieš daugel metų

Kažkokia moteris pilin atvyko*
Ir bokšte baigia savo amžių nykų.
Ar ji ūmai šventąja likt suskato,
Ar gal, buities patyrus šiurpią klotį,
Ji ryžosi taip sunkiai atgailoti?
Nevengdama kentėjimų nei bado,
Ji, dar gyva, čia savo kapą rado.

Ilgai vienuoliai spyrėsi ir pyko,
Kol pagaliau patenkint ją sutiko
Ir skyrė bokšte vietą jai kankintis.
Ir vos tik atsidūrė už tų durų,
Akmeniniu užmūrijo jas mūru.
Ir liko jai tik Dievas ir jos mintys.
Gal būti, teismo paskutinę dieną
Tik angelai nugriaus tą baisią sieną.

Viršuj langelis, geležinės grotos, –
Pamaldūs žmonės ten pasiunčia maisto,
Ir spindulių vėjelis jai pasklaisto.
Skurdžioji vargše, argi tavo protas
Taip pasmerkė gyvenimo apgaule,
Kad niekintum vėjelį, net ir saulę?
Kai tą jos karstą akmenais užkrovė,
Nebmatė niekas jos prie bokšto lango

Bežiūrinčios į giedrą, aukštą dangų
Ir lūpom gaudančios vėjelio srovę,
Ir besigėrinčios žiedeliais lankoj
Ir tais mielais veidais, kur ją atlanko.

Bet žino dar visi ją esant gyvą.
Ne kartą šventąjį pakeleivingą,
Užklydusį čia vakarą vėlyvą,
Pasiėkdavo gaida tyli, maldinga, –
Be abejo, kokia šventa giesmelė.
O kai vaikai iš gretimo kaimelio
Pažaisti ažuolyne susispiečia,
Tai kažkas balzgana lange sušvinta,
Lyg atspindys blankios aušrelės krinta,
Ar gal jos garbana taip atsišviečia?
O gal ji savo ranką baltą, šviesią
Palaimint vaikučius pro langą tiesia?

Ir komtūras, dabar tenai užklydęs,
Iš bokšto girdi, kalba kas tarytum:
„Jau pildos, Konrade! O Dieve didis,
Tu būsi mistras, kad juos pražudytum!
Bet ir tavęs ar jie slapta netyko?
Nors kaip žaltys įgytum kitą odą,
Bet sieloj lieka praeitis vienoda, –

Juk ir many daug seno dar paliko!
Net kapas jei tave kada gražintų,
Tai ir tokį kryžiuočiai dar pažintų.“

Tai atskiduolė. Riteriai suprato.
Viršun pažvelgę, regi kažką blankų –
Kažkas iš grotų tiesia žemėn ranką.
Bet kam? Prie bokšto nieko jie nemato.
Tiktai iš tolo lyg kas sušvytravo,
Lyg tarsi plieno šalmo kibirkštėlės,
O žemėj apsiaustas ar gal šešėlis?
Išnyko. Ne, tai akys juos apgavo.
Tai gal aušroj šešėliai taip nubluko...
Žeme boluoja bangos palšvo rūko.

„O broliai! – riteriams Albanas sako. –
Dangaus čia Apvaizda stebuklą rodo.
Klauskim balso, kuris mums prašneko*.
Girdėjote? Jis Konradą minėjo.
Juk Konradas – tai vardas Valenrodo,
Pažįstamas kariam ir kardininkam³⁰.
Tad žodis, riteriai! Vardan rinkėjų:
Jis mūsų mistras!“* – „Taip! Gerai! Sutinkam!“

Nuėjo šaukdami. Net visas klonis
Jų džiugesio aidais plačiai banguoja:

„Už Konradą! Mūs mistras tegyvuoja!
Teklesti Ordinas! Težūn pagonys!“

Albanas liko susimąstęs vienas.
Dar paskutinį nužvelgė kryžiuotį
Ir, pažiūrėjęs į to bokšto sienas,
Tokią dainelę ėmė sau niūniuoti:

Daina

Miela Neris, mūs upelių gimtinė,
Skaistų tur veidą ir dugną auksinį.
Širdžia tyresnė lietuviška skaistveidė
Vandenį sėmė, dainavo ir žaidė.

Kauno pakalnėj per lygumą jaukią,
Tulpių, narcizų slėniu Neris plaukia.
Dėl lietuvaitei berneliai dabinas
Šauniau nei rožių ir tulpių gėlynas.

Sprunka Neris iš darželių ir sodų:
Nemunas ją nuraminti tegali.
Tarpe savųjų lietuvi pabodo –
Svetimą ji pamylėjo bernelį.

Nemunas Nerį galingai pagrobia,
Srautų verpetais į toli dangina.
Neša apglėbęs kaip žavimą lobį,
Ją ir save jūros gyly skandina.

Lygiai ir tu, atėjūną pamilus,
Gimtąjį slėnį, lietuve, paliksi.
Plaus užmiršties tave vandenys gilūs
Dar graudingiau, nes viena tu išnyksi.

Širdžiai ir srautui drausmė nepatinka:
Myli mergelė, Neris tolyn plaukia.
Nemunas Nerį gelmėj pasitinka,
Bokšte mergelė vien rauda ir laukia.

III

Kai mistras teisių knygą pabučiavo,
Kai kryžių didijį ir kalaviją
Iš komtūro, pabaigęs maldą, gavo,
Pakėlė galvą. Žvilgsniai jo atgiję
Džiaugsmu – pykčiu pakaitomis švytėjo.
Nors rūpesčio rūkai dar veidą niaukė,
Jau greitas šypsniš, kurio nieks nelaukė,
Suspaustas lūpas blankiai palytėjo.
Taip debesy menka žaibų liepsnelė
Griausmų ir saulės lygiai viltį kelia.

Tas mistro ūpas, tas jo veido rūstis
Visiems narsingų žygių pranašauja.
Vaidenas grobiai jiems ir mūšių spūstys
Ir mintyse pagonių lieja kraują.
Kas prieštaraut tokiam valdovui drįstų?
Kas jojo kardo, žvilgsnio nepažįsta?
Drebėk, lietuvi! Tuoj išvysi dieną,
Kai kryžius suspindės ant Vilniaus sienų³¹.

Tuščia viltis. – Kaip upė dienos bėga,
Visi jau metai taikoje praėjo.
Atkutus Lietuva jau telkia jėgą,
Tik Valenrodas neveikloj dūlėja.
O susigriebęs, jogei veikti reikia,
Vien seną tvarką niekina ir peikia:
Tai Ordinas šventus dėsnius pamiršęs,
Tai broliai drausmę apžadų sugriovę.
„Malda, skurdu, – vien šūkauja įniršęs, –
Dorybėmis taikoj laimėsime šlove!“
Visokiom atgailom suranda būdą,
Už menką nieką krauna bausmę skaudžią.
Į požemius kalėti brolius grūda,
Badu, ištrėmimu, mirtim net baudžia.

Tuo tarpu Lietuva, kuri iš tolo
Lig šiolei vengė Ordino kaip maro,
Dabar kasnakt gaisrais gražina skolą
Ir kiemionis į savo kraštą varo.
Ties pat pilim lietuviai šaukia tyčia
Einą į mistro pasimelst koplyčią,
Ir jau vaikai gimtoj pastogėj baidos,
Kai suskamba žemaičių rago aidas.

Kada gi bus geresnis karui laikas!
Dabar stoka lietuviams sutarimo³².

Štai rusai narsūs, lenkai pulti taikos,
Galingi chanai³³ veržiasi iš Krymo.
Pats Vytautas mums lemia gerą klotį,
Atvykęs Ordino globos ieškoti³⁴.
Jei gautų tik pagalbą prieš Jogailą,
Nei išdo jam, nei žemių būt negaila.

Nerimsta broliai. Šaukt tarybą reikia.
Visi jau čia, nėra tik mistro vieno.
Pily jo nėra. Tad kur ir ką jis veikia?
Greičiausiai ties kampinio bokšto siena.
Patyrė broliai kartą jau kelintą, –
Visiems tai žinoma: nakties sulaukęs,
Kai tirštos sutemos laukus užkrinta,
Jisai į ežero pakrantes traukias
Arba, prie bokšto nebyliai suklupeš,
Lig pat aušros, kiek gal jėgų pakakti,
Į apsiaustą vienuolio įsisupeš,
Kaip marmuras boluoja visą naktį.
Dažnai į atskiduolės tylų skundą
Jis kažką sako, kažko tyliai klausia, –
Iš tolo tos kalbos jų nesugausi.
Bet jau iš to, kaip Konradas sujunda,
Kaip rankos ištiestos aukštyn pakyla,
Matyt, kad svarbią jiedu veda bylą.

Daina iš bokšto

Kas ašaras mano graudžias suskaiitytų?
Kiek dingo jaunystės dienų apraudotų?
Priskaudo širdy aimanų sutramdytų
Kaip gėlos rūdžių ant kalėjimo grotų.
Kur ašara mano netyčia nupuola,
Pragrėžia ne širdį, bet kietąją uolą.

Nušviečia ugnis Šventaragio pakalnę*, –
Ji aukuro akmenis svilina kietus!
Gyvoji versmė muša Mindaugo kalne³⁵, –
Maitina ją vandenių sniegas ir lietūs.
Bet kas gi prisotina manąją raudą,
Kad širdį ir sielą lig šiolei taip skauda?

Motulės ir tėvo paslaugios malonės,
Turtinga pilis ir linksma kaimynystė,
Be skausmo diena, o naktis be svajonės, –
Ta nerūpestinga, giedrioji jaunystė
Namie ir svetur man vien laimę žadėjo
Kaip šypsniš nematomo, gero globėjo.

Mus, tris dukreles, motinėle auginu.
Mane pirmutinę būt veikia sutuokę.

Kol vargo ir skausmo širdis nepažino,
Ar gali svajot apie laimę kitokią?
Vai, kam man kalbėjai, gražusis jaunuoli,
Ko nieks Lietuvoj nežinojo lig tolei?

Sakei apie Dievą, jo dangų ir gėrį,
Ir mūro miestus, ir tikėjimą naują,
Ir aukštas bažnyčias, kur auksas vien žėri,
Ir jaunos karius, kur mergelėms tarnauja.
Nesą čia tokių, kur prilygtų jų galiai,
Bet meilėje jautrūs kaip mūsų berneliai.

Ten žemės skausmų pakentėjęs truputį,
Numiręs į nuostabų dangų keliausi.
Viskuo aš tikėjau, nes dangišką būtį
Jau tuomet jaučiau, kai tavęs ten klausiausi.
Ir nūn aš tarp laimės ir skausmo žabangų
Tave tik svajoju ir tolimą dangų.

Prie tavojo kryžiaus ramiai prisiglaudus,
Maniau, kad jau laimės šviesa suspindėjo.
Deja, iš to kryžiaus perkūnui sugriaudus,
Mūs laimė kaip dulkės staiga subyrėjo.
Nors ašaras lieju, nesigailiu nieko:
Tu atėmei viską, dar viltis palieka.

- V i l t i s dar! - žodžio aidas tyliai rieda,
Kartoja jį tamsoj pakrantės gūdis.
Pakėlė veidą Konradas nubudęs.
- Kur aš? - sušuko. - Kas čia viltį klieda?
Šalin tą dainą! Kas gi to nežino:
Tris dukreles jūs motina augino,
Tave pirmiausia būtų gal sutuokę...
Bet vargas, kai klasta sapnus pajuokia.
Baisi į sodą išliaužė gyvatė.
Ir ten, kur jos šlykšti krūtinė slysta,
Žolė suglemba, skaisčios rožės vysta.
Pagelsta tas, kas šliužo vyzdį matė.
Tai grįžk atgal ir tas dienas minėki,
Kurios džiaugsmų srove gal būtų plaukę,
Jei... tu tyli?.. Tai keiki ir liūdėki!
Tegul tos ašaros ne veltui alma.
Aš nusiimsiu savo plieno šalną,
Tegul jos ardo mano veido kaukę,
Tegul jos lemia kančią man ar mirtį, -
Iš anksto noriu pragarą patirti.

Balsas iš bokšto

Atleisk, mielasai, vai, atleisk tą skundą.
Kai nér tavęs, širdies gėla nesoti,
Ir nejučiom nyki daina nubunda.
Šalin tą dainą! Ką padės raudoti?
Kartu praleidom mes tik mirksnį menką,
Bet ir to laimės mirksnio man užtenka.
Aš jo nekeisčiau nei triukšminga puota,
Nei buitimi, vienodumu saikinga.
Tenai žmonėms gaivių padangių stinga.
Buitis jų kaip turklių bala dumbluota.
Po liūčių kartais tenka tai matyti:
Drumstoj bangoj paviršiun išplukdyti,
Praverę lūpas, dangui atsidūsta
Ir grimzta vėl į savo liūno būstą.
Ne, ne tokį svajojau aš likimą!
Tvarkydama ramias augyvės klėtis
Ar įsisukus į draugių žaidimą,
Aš imdavau slapta kažko ilgėtis
Ir sekti neramios širdies plakimą.
Ar, lankoje drauges pametus vélei,
Viena į aukštą kopdavau kalnelį
Ir ten mąščiau, kad jeigu vieversėliai
Man iš sparnų numestų po plunksnelę³⁶,

Tai aš, aukštam kalnely nusiskynus
Vien baltą ramunėlę, jį palikčiau
Ir pro padangių skrisčiau debesyne
Aukštyn, aukštyn! – ir ten visai išnykčiau.
Tu išgirdai mane! Sparnais erelio
Tu su manim kilai galingu mostu.
Dabar nereik man vieversio plunksnelių,
Nes kurgi lėkt, kokių ieškot dar sostų,
Lig didžio Dievo danguje pakilus
Ir didį vyrą žemėje pamilus?

Konradas

Didybė! Vėl didybę tu svajoji!
Širdis, aistrų didybės suardyta,
Te sielvartuos pakęs dar dieną kitą,
Kol pagaliau ateis diena lemtoji.
Įvyko! Jau ne metas atgailoti.
Mes verkiam, bet drebėkit, niekšų gaujos!
Tos mano ašaros – tai jūsų kraujas.
Bet ko, mieloji, tu vykai ieškoti
Iš vienuolyno ir tylios šventovės?
Aš Dievui skyriau tavo amžiaus klotį.
Ar ne geriau tau vienai būtų buvę
Šventovės mūruos verkti ir numirti,

Nei šitam smurto ir apgaulės klony
Nugrimzti į lėtos kančios slėptuvę,
Baisingai pražūčiai save paskirti
Ir elgetaut pro grotas bado donį?
O aš turiu iš tolo čia stovėti
Ir tavo ilgą kančią vien stebėti,
Ir keikti savo nelaimingą būtį
Ir likusį širdy jausmų truputį.

Balsas iš bokšto

Jei taip tu skundies, neateik daugiau čia.
Nors ir ateitum, jau nereikalaučiau
Daugiau aš nieko! Langą šį užtrenkus,
Į savo drėgną bokštą nusileisiu
Ir ten raudoti nemaldausiu teisių.
Sudiev, brangusis! Amžiams nusilenkus,
Nenoriu trumpai valandai paklusti,
Minėdama tą žiaurų tavo rūstį.

Konradas

Te mūsų širdys bent kančioj sutampa!
Tu angelas! Jei atgailos negausiu,
Tai galva krisiu į šio bokšto kampą
Ir Kaino mirtimi³⁷ tave maldausiu!

Balsas iš bokšto

Vai, meskim rūstį, kur abudu žudo.
Atmink, mielasai, žemėj šioj begalėj,
Visam pasauly esame tik mudu,
Kaip smėlio jūroj du rasos lašeliai.
Jei tyrų vėjas gali mus nupūsti,
Kokia būt laimė bendrą lemtį just!
Neatvykau čionai tavęs kankinti.
Aš Dievui pašvęsta nedrįsau būti.
Bijojau dangui širdį prisaikdinti,
Paslėpusi joje mūs meilės kliūtį.
Tačiau aš troškau likti vienuolyne,
Kad ten kukliai tarnaut man būtų leista.
Bet be tavęs taip maudė man krūtine,
Ir viskas rodės taip žiauru ir keista.
Atsiminiau, jog tu sakei kadaise
Ilgainiui į Marijos pilį³⁸ grįšias,
Sumanęs priešui keršto bausmę baisią
Ir savo tautą ginti pasiryžęs.
Mums lūkesy negreitai dienos nyksta;
Kalbėjau sau: jau jis turbūt parvyksta.
Jau gal parvyko... Galima juk drįsti,
Jei nutarei save jau kapui skirti,
Tave nors vieną kartą dar išvysti

Ir prie tavęs kur netoli numirti.
Einu, tariau, ieškot kuklaus namelio
Kur ant uolos arba prie viešo kelio
Ir ten jo lauksiu. Gal bent vieną kartą
Iš riterio, kurs trauks pro mano būstą,
Išgirsiu savo mylimojo vardą
Arba minioj, kuri iš tolo plūsta,
Išvysiu jojo ženklą. Nors rūbus pakeistų,
Nors nepažįstamas jį dengtų skydas,
Iš tolo jau širdis džiaugsmu užkaistų,
Dėl mylimojo niekad nesuklydus.
Ir nors jo keršto rykštė kruvinoji
Gaisrų pašvaistėmis nusiaubtų skliautą,
Visi jį keiktų, bet širdis manoji
Jį laiminti iš tolo nesiliautų.
Radau aš būstą sau ir kapą šičia,
Kur įkyrus smalsuolis mano skundo
Nenuklausys, užklydęs iš netyčių.
Žinojau, kai kančia tavy nubunda,
Vienatvę mėgsti. Gal tad atsitikti,
Kad, ežero ir vėtrų pasiilgęs,
Tariau, panūsi vienas čion atvykti,
Ir į mane nukryps tavasis žvilgis.
Ir mano maldą štai dangus išklausė –
Tu išgirdai, kai aš tavęs šaukiausi.

Svajodavau, kad nors per sapną glūdų
Išvysčiau tavo bent nebylų vaizdą.
Ir štai kiek laimės! Šiandien čia abudu
Bent verkti galim...

Konradas

Kam gi liest tą žaizdą?
Meni, verkiau, kada ištrūkt norėjau
Iš tavo glėbio maloniųjų varžtų.
Ir laimei amžinai numirt turėjau,
Sumanęs kruviną, klastingą kerštą.
Dabar kančių tų tikslas jau matyti:
Žiauraus gyvenimo kova nelygi
Man siūlo pergalės lemtingą žygį,
O tu tą žygį nori sutramdyti!
Nes vos tik į mane pro šitą langą
Sužiuro tavo akys ašarotos,
Užstojo visą žemę man ir dangų
Tas ežeras, tas bokštas ir tos grotos.
Nuo kariškos ruošos net kursta ausys,
Švytruoja ginklai bei ragai skardena,
Tik aš, į tavo balsą įsiklausęs,
Be tikslo aitrinu tą kančią seną.
Visa diena man vienas tik laukimas,

O vakaro tylos metu gūdžiuoju
Pratęsti buitį noriu atminimais.
Gyvenimą aš vakarais skaičiuoju.
Tuo tarpu Ordinas, prakeikęs taiką,
Kariauti nori, pražūtis sau geidžia.
Albanas vėl, sukurstęs keršto tvaiką,
Senujų apžadų pamiršt neleidžia,
Baisių žudynių atminimuos laiko.
O kai neb noriu jau klausyt jo skundo,
Nuo vieno mosto, vieno pažvelgimo
Vėl keršto geismas širdyje pabunda.
Ir jau nedaug dienų man laukt beliko:
Kryžiuočių niekas nenukreips puolimo.
Pasiuntinys iš Romos štai atvyko,
Triukšmingos minios riterių ir būrų
Iš tolimų kraštų maldingai plaukia
Ir vien, kad vesčiau juos, kaip vienas šaukia
Kardu ir kryžium imti Vilniaus mūrų.
O aš, su gėda reik prisipažinti,
Tada, kai tautos sprendžia savo lemtį,
Aš narsą delsimu bandau sutremiti
Ir dar nors dieną čia prasikankinti.
Jaunyste! Didžios aukos – tavo penas!
Aš meilę, laimę, dangų, visą klotį
Mokėjau tautai jaunas paaukoti

Gėloj ryžtingoj! Šiandien aš jau senas.
Nūn pareiga – kančia, pats Dievas šaukia
Mane į žygį. Aš gi, galvą žilą
Skausme prispaudęs prie tų mūrų, laukiu,
Kad dar išgirsčiau tavo lūpų bylą!..

Nutilo; kažkas bokšte tyliai rauda.
Taip ilgos valandos iš lėto slinko.
Naktis jau baigės. Aušromis nuraudo
Tyliųjų vandenių nubudęs veidas,
Ir kuždesiais atsiliepė aplinkui
Vėsos srovė, kerų lapus praskleidus.
Tyliais balsais paukšteliai sučiulbėjo
Ir vėl nutilo – dar ilgai tylėjo –
Pakalnė buvo dar pilka, miglota.
Sujudo Konradas, akis pakėlė,
Ilgai žiūrėjo jis į lango grotą.
Pragydo krūmuose lakštingalėlė,
Jau aušo rytas. Mistras atsistojo,
Užvožė šalną, skraistėn įsisuko,
Sudievu kalinei ranka pamojo
Ir dingo bangoje rytinio rūko.
Taip nelabasis iš gyvųjų tarpo
Išnyksta, ryto suskambėjus varpui.

IV. PUOTA

Atėjo šventė Ordino globėjo³⁹.

Į pilį komtūrai ir broliai traukia,

Jau vėliavos virš bokštų suplazdėjo, –

Kryžiuočius Konradas į puotą šaukia.

Prie skobnių šimtas baltaskraisčių sėda.

Jų apsiaustus baltieji kryžiai puošia.

Už brolių stoja, pagal puotos rėdą,

Ginklanešiai, tarnaut jiems pasiruošę.

Iš priekio Konradas, nuo jo į kairę

Susėdo Vytautas ir jo bajorai.

Su Ordinu į sąjungą apdairią

Prieš Lietuvą bendri juos jungia norai.

Pradėti puotą mistras nebetrunka:

„Mūs džiaugsmas Dievui!“* – taurės suskambėjo.

„Mūs džiaugsmas Dievui!“ – riteriai sušunka.

Sužvango indai, vynas trykšt pradėjo.

Bet Valenrodas niaukiasi ir bodis, –
Su pašaipa girtam triukšme parimo.
Mažėja gausmas. Retas linksmas žodis
Nutraukia tylančių taurių žaidimą.

„Linksmiau gi, – tarė, – kas tai, mieli broliai!
Ar taip puotaudavo kariai lig šiolei?
Iš girto triukšmo kuždesiai beliko,
Kaip puotoj atskiduolių ar žudikų.

Seni kariai kitokių puotų žino.
Kai, mūšio vietoj laužus susikūrę,
Kastilijos kalnuos ar žemėj fino⁴⁰
Mes gerdavom, sutelkę šaunų būrį.

Ten dainos gausdavo! Ar nieks negali
Surast mums bardo⁴¹ arba minestrelio?
Vyne neblieka gėlos nė šešėlio,
O vynas minčiai – tai skambi dainelė...“

Susyk keli iš vietų kelias dainiai:
Štai tuoj italas švelniabalsiais tonais
Magistro dorybes skaičiuoja painiai,
O trubadūras nuo krantų Garonos⁴²
Dainuoja piemenėlių meilę drovią,
Užkeiktas mergeles, narsuolių šlovę.

Bet snaudė Konradas. Dainas reik baigti.
Staiga, pažadintas nelaukto galo,
Jis, aukso kapšį sviesdamas italui, –
„Tas, – tarė, – kam norėjai įsiteikti,
Kitokios padėkos, deja, neturi.
Imk ją ir eik sau! Tu gi, trubadūre,
Gražuolių meilę ir žygius dainavęs,
Atleiski, jog tarp mūsų, karių-vienuolių,
Nėra dėkingų ir jautrių skaistuolių –
Iš jų bent rožės žiedą būtum gavęs.

Suvyto rožės. Kito noriu bardo,
Vienuolis-riteris, aš noriu žodžio,
Aštraus ir kieto kaip plieninio kardo,
Kaip rago garso, kurs krūtinę skrodžia,
Dainos niūrios kaip mūrai vienuolyno,
Ir taip svaigiūs, kaip srovės karšto vyno.
Mums, kurie žmones krikštija ir žudo,
Žudikiška daina šventumo teikia.
Tegul ji kursto, jaudina ir pjudo,
O supjudytiems kelia baimę klaikią.
Kokia butis, tokios dainos man reikia.
Kas padainuos ją?..“

– „Aš“, – staiga prabilo
Viens senis, kurs prie durų ten sėdėjo.

Iš ginklanešių tarpo jis pakilo,
Tačiau lietuvio drabužius dėvėjo.
Žila barzda jam draikės ant krūtinės,
Galvoryšis akių vyzdžius užklojo,
Bet žilo plauko sruogos sidabrinės
Ir raukšlės rodė ilgą amžių jojo.

Jis rankoje senas kankles⁴³ turėjo
Ir mostais triukšmą nuraminti kvietė,
Ir jau stygas iš lengvo pirštais lietė.
Visi nutilo, o jis taip pradėjo:
„Seniau guodžiau aš prūsą ir lietuvį.
Bet prūsai jau kovoj dėl laisvės krito,
Lietuviai, vilkdami gėdingą būvį,
Prie jos lavono žūva viens po kito
Ir, kaip sūnai gimdyvę apraudoję,
Jos laužo ugnyje kartu liepsnoja.
Kiti miškuos gėdingai slapukauja,
Kiti, kaip Vytautas, čionai puotauja.

Bet po mirties, jums reikia tai žinoti,
Skraudus likimas išdavikų laukia.
Jie žiaurią ras anoj būty sau klotį.
Kerštingai ugniai pasmerkti suryti,
Garbingus bočius iš dausų pašaukę,

Kokiu žodžiu pagalbos ims prašyti?
Iš vokiškai jų žodžių sugadintų
Savus ainius ar bočiai atpažintų?

O Lietuva! Iš gėdos akys svyla!
Nedrišo niekas niekšų tų sudrausti,
Kai jie prie aukuro mane, vaidilą⁴⁴,
Į vokiškas grandis gėdingai kaustė.
Svetur, vienatvėj, mano dienos merkias,
Ir neturiu, deja, kam dainą skirti.
Dėl Lietuvos esu akis išverkęs,
Bet, jei norėčiau tėviškėj numirti,
Aš nežinau, į gimtą savo šalį
Kurį turėčiau pasirinkt takelį.

Tik iš širdies gelmių dabar išgausiu,
Kas buvo mano tėviškėj geriausio.
Bet ir tą menką bočių palikimą
Jūs grobiate iš mano atminimų.

Kaip riteris, turnyre nugalėtas,
Išlikęs gyvas, bet garbės nustojęs,
Gėdingoj paniekoj nebranda vietos
Ir savo priešui grįžęs vėl aukojas, –
Tačiau galvos šį kartą nenulenkia,
Tik savo ginklą jam po kojų trenkia, –

Taip man nūn paskutinis noras kyla
Užgauti kanklių stygą ašutinę⁴⁵,
Kad paskutinį Lietuvos vaidilą
Išgirstut traukiant dainą paskutinę...“

Pabaigęs laukė mistro pritarimo.
Nedrįsta nieks pradėt nutrauktą šneką.
Pašaipišku žvilgsniu tik mistras seka,
Kaip Vytautas staiga mainytis ima.

Visi regėjo, kaip vaidilos žodžiai,
Byloti išdavikams, jį užgavo,
Kaip jis pabalo, mėlo, raudonavo, –
Kaip pyktis ir tūžma jo širdį skrodžia.
Galop, prie šono stvėręs kalavijo,
Minioj svečių lig senio prasibrovęs,
Žvilgsniu nuvėrė, atgaliop pašlijo
Ir, tartum debesy patvinę srovės,
Tą pykčio audrą ašarom išlijo.
Sugrižo, sėda, veidą prisidengia
Ir grimzta pats į dūmą neatvangia.

Čiučenai vokiečiai: „Argi į puotą
Kiekvieną leisim senį skarmaluotą?
Kas per daina ir kas čia ją suprato?“

Kaskart garsiau svečiai klegėt suskato,
Kalbas nutraukia, garsiai prasijuokę.
O pažai riešutų švilpynėm suokia:
„Štai kaip lietuviškos mums skamba dainos!“

Pakilo Konradas: „Kariai ir broliai,
Mums šiandien siunčia dovanas vasalai⁴⁶.
Tą paprotį mes gerbiam ligi šiolei.
Ir ši šalis mums duoklę duot privalo
Bent dainomis, kaip darė jos senoliai.
Jei vaidila pagerbti mūs atvyko,
Jo duoklės mes neniekinkim skatiko.

Tarp mūsų sėdi Lietuvos valdovas
Ir jo vadai – dalyviai mūsų puotos.
Jiems miela prisiminti senos kovos,
Gimta kalba vaidilos apdainuotos.
Tepasitraukia, kas jo nesupranta.
Lietuviška daina gėlos daug turi.
Aš kartais mėgstu jos skausmingą niūrį,
Kaip gaudesį bangos, kur daužo krantą,
Ar čaižų lietu, kai už lango pila.
Tada snaust miela. – Tai pradėk, vaidila!“

Vaidilos daina

Kai maras gresia Lietuvą niokoti,
Vaidilos vyzdžiai geba jį nuspėti.
Ar dera kam jo žodžiais abejoti,
Kad ties kapais ir glūdumų paraistėm
Mirties mergelė sutemoj regėti*. –
Žarų vainikas balto šydro skraistėm
Viršum miškų iškėlus galvą gobia
Ir rankoj kruviną plevena drobę.

Pilių sargai šalmus nuleidžia saugiai,
Kiemionių šunes snukiais žemę rausia.
Užuodę mirtį, unksčia, urzgia, staugia.
Mergelės žingsniai skleidžia mirtį gausią
Ant kaimų ir pilių, turtingų miestų.
Kiek kartų kruviną paskleidžia skarą,
Tiek rūmų dykumą tuščia padaro;
Ten dygsta kapas, kur pėdų jos liesta.

Baisi lemtis! Bet lemtį lygiai juoda
Iš vakarų lietuviams pranašavo
Plieninis šalmas su plunksnuotu kuodu
Ir apsiaustas, kur kryžiumi juodavo.

Kur šmėkla ta šiurpiai pasivaidino,
Ne vien tik miestai, kaimai išnaikinti, –
Visa šalis jau virto kapinynu!
Bent jūs, kur dar lietuvių slepiat mintį,
Eime ant genčių kapo parymoti,
Vargus skaityti, guostis bei raudoti.

O liaudies žodi, sandoros lobyne⁴⁷,
Tu šiandien jungi amžių palikimą!
Tavy mes slepiam galią karžyginę,
Jausmų gėlynus ir minčių audimą.

Lobyne, jokių smūgių nesugriautas,
Kol patys žmonės saugo tavo šlovę.
O liaudies daina, tu budi šventovėj,
Kurioj tautos darbų garbė atgyja.
Archangelo sparnais tu apsisiautus,
Ne kartą jo laikai ir kalaviją.

Ugnis praris senolių palikimą,
O jau lobius plėšikai grobti ima.
Daina išliks. Ji žmonėse gyvena.
Jei pataikūnai jos nenor branginti,
Pagirdyti gėla, viltim maitinti,
Ji kalnuose, griuvėsiuos randa peno

Ir praeitį garsinti nebetrunka.
Taip iš namų gaisre išskridus paukštė
Bandytų bent ant stogo dar sučiaukšti,
Bet, rūmui griuvus, jau į mišką sprunka
Ir ten, krūtinei sielvarte suskaudus,
Praeivį jos garsai palydi graudūs.

Girdėjau dainą. Kartą viens senelis,
Arimuos kaulus protėvių atkasęs,
Garsais gluosninės ūbavo dūdelės
Velionių maldą ar tylom, nedrąsiai,
Jus garbino, mūs protėviai bevaikiai.
Jam aidas pritarė iš tolo klaikiai
Ir kėlė sieloj liūdesį giliausią:
Aš paskutinis tos dainos klausiausi.

Kaip teismo dieną⁴⁸ angelo trimitas
Iš kapo kels minias nesuskaitytas,
Taip, dainai skambant, iš po mano kojų
Iš bočių kaulų milžinas pakilo⁴⁹,
Ir iš griuvėsių šviesūs rūmai stojo,
O laivės ežerų išsklaidė tylą.
Karūnos pro pilių angas spindėjo.
Valdovų ir karių šalmai žėrėjo,
Kankliavo dainiai, ir mergelės žaidė.
Bet žavų sapną žiauriai man išsklaidė.

Gimtinės kalvos ir miškai išnyko,
Tiktai mintis nuvargus pasiliko,
Namų užuvėjoj skurdžioj prigludus.
Ranka užtirpo jau, kankles suspaudus,
Tik mano brolių aidi žodžiai graudūs, –
Išnyko praeities narsa ir būdas.
Bet jaunas įkarštis manoj krūtinėj
Skaidria ugnim dar kartais suplevena,
Sušildo sielą, atminty rusena, –
O tuomet ji kaip lempa krištolinė,
Ryškiais vaizdais pagražinta piešėjo,
Nors jau apgedo, nors jau apdulkėjo,
Jei tik vidun įdėtumei žibintą,
Ji spalvomis tave dar sužavėtų
Ir rūmo sienoj kilimu gėlētu
Atmuštą raštą, laiko apnaikintą.

Jei aš gebėčiau tais vaizdais palenkti
Klausovų širdis ir vėles senolių
Prikelt iš kapo, jei mokėčiau trenkti
Skambiausiais žodžiais į krūtinę brolių,
Galbūt tą vieną retą valandėlę,
Kai mano dainos bus ir juos sukėlę,
Pajustų, kuo jie guodėsi iš seno,
Ir bent trumputėj mirksnio nykstamybėj

Atgytų dvasios buvusi didybė,
Kuria kadaise jų tėvai gyveno.

Bet kam čia šauktis amžių, kur išnyko?
Yr dainiui kas dainuot ir mūsų būvy:
Mums vienas didis vyras pasiliko;
Jį apdainuosiu, seki juo, lietuvi!

* * *

Nutilo senis, klausosi ir tiria,
Ar leis jam vokiečiai toliau dainuoti.
Bet menėje visi lyg būt išmirę.
Tokia tylą drąsos tegali duoti.
Tad vėl pradėjo dainą jau kitokią:
Rečiau atliepia kankliai palytėti,
Ir pats skanduodamas kitaip suvokia
Nebe giedoti, bet apsakinti.

Vaidilos saktė

Kur žygiavo lietuviai? Baigę naktinį puolimą,
Iš pilių bei bažnyčių išgrobtą lobį gabeno.
Stipriai suraišiotom rankom vilkosi vokiečių
minios

Ar su virvėm ant kaklo paskui žirgus skubėjo.
Pažiūrės jie į Prūsus – gailėsio ašaras lieja,
Žvelgs su baime į Kauną – sielą Dievui aukoja!
Kauno miesto pakalnėj tyso slėnis Perkūno.
Ten lietuvių valdovai, kai po pergalės grįžta,
Vokiečių riterius prato deginti aukuro lauže.
Du tačiau karžygiai narsūs joja be baimės į
Kauną.

Vienas jaunas ir lieknas, antras jau metų pris-
lėgtas.

Jiedu, įkaršty mūšio vokiečių tuntą pametę,
Patys pakluso lietuviams. Priėmė juodu Kęstutis,
Bet, pristatęs sargybą, liepė į pilį nuvesti.

Klausė, iš kokio jie krašto, kodring šičion⁵⁰
atvyko.

„Savo kilmės nežinau aš, – tarė jaunuolis, – neig
vardo,

Nesang vaiką mane dar vokiečiai buvo pagrobę.
Atmenu vien, jogei čia, Lietuvoj, viduj didelio
miesto,

Buvo mūs namas gimtinis; miestas statytas iš
medžio,

Ant kalvų išsidraikęs, namas gi buvo iš plytų.
Apie kalvas ir pakalnėj ošė šilai šimtamečiai,

O vidur mėl̃yno šilo ežeras klony tviskėjo.

Kartą, naktovidžio metą, mus riksmas iš miego prikėlė.

Liepsnos tarytumbei dieną švietė, daužydamos langus,

Dūmai trenkė į rūmą, mes išbėgom kiemopi, –
Liepsnos gatvėse siautė, žiežirbų krušos byrėjo.
Kilo riksmas: „Už ginklų! Vokiečiai puola! Už gin-

klų!“

Tėvas šoko su ginklu ir jau daugiau nebegrižo.
Vokiečiai veržės į rūmą, vienas mane pasivijo,
Pagrobė, metė į žirgą, – nemenu, kas toliau tikos,
Vien tik šauksmą augyvės ilgai, dar ilgai girdėjau,
Ginklų žvangesiui gaudžiant, dulkėse griūvan-

čių rūmų

Ilgai tas šauksmas lydėjo, nesang širdy mano liko.

Todrin ir šiandien, kai veiziu į gaisrą ir šauksmą
girdžiu

ten,

Riksmas tas dūšioj nubunda, tartum urve skardus aidas,

Trankiai Perkūnui sugriaudus. Štai kas man Lietuvą

mena,

Kas iš tėvų man beliko. Sapno svajonėj ne kartą

Tėvą, augvę ir brolius, būdavo, gaunu regėti,
Bet kas kartą toliau vis kažkoks nuostabus ūkas
Vis tamsiau bei tirščiau jų brangius bruožus pri-
dengia.

Metai jaunystės greit plaukė, aš gi kaip vokietis
augau.

Valteris aš vadinausi*, – Alfo gi pavardę davė.

Vardas vokiškas buvo, siela lietuviška liko.

Liko skausmas gimtinei, o neapykanta priešui.

Vinrichas⁵¹, Ordino mistras, laikė mane savo
rūme,

Jis buvo krikšto man tėvu, meilėje globė kaip
sūnų.

Bet nubodo man rūme. Sprukęs nuo Vinricho
kelių,

Bėgau pas seną vaidilą. Nesang pas vokiečius
buvo

Vaidila mūs lietuvis, paimtas kartą nelaisvėn.

Tulko jis amatu vertės.⁵² Apie mane sužinojęs,

Jog esmi aš lietuvis, kviesdavo nuolat saviepi.

Lietuvą pasakom gyrė, sopančią sielą gaivino,

Lepindams žodžiais gimtaisiais ir tėvynės dai-
nelėm.

Jis dažnai mane vedės žaisti prie Nemuno
kranto, –

Ten į tėviškės mielus kalnus aš mėgau žvalgytis.
Kuomet grįždavom rūman, senis man ašaras
šluostė,

Kad įtarimo nekeltum; ašaras šluostė, o kerštą
Skraudų prieš vokiečius kurstė. Atmenu, kai
vieną kartą,

Grįžęs pilin, gavau peilį. Vai, su kokia keršto
laime

Vinricho kilimus pjausčiau arba jo veidrodžius
rėžiau,

O jo blizgantį skydą, smėliu išraižęs, apspjau-
džiau.

Man paūgėjus, ne kartą mudu iš Klaipėdos
uosto⁵³

Sėsdavom laivėn ir jūra gimtą lankydavom
krantą.

Skindavau tėvykščios žiedus, nesang žavus jų
dvelkimas

Kvėpdavo sielon kažkokį tolimą, mielą paveikslą.
Dvelkimu tuo apsvaigęs, virsdavau kūdikiu.
Rodės,

Jogei tėvo sodyboj žaisdavau brolių draugovėj.
Atmintį kurstė senelis; puikesniais savo žodžiais,
Neng žiedai bei žolynai, praeitį piešė laimingą:

Kaip buvę linksma tėvynėj su draugais bei saviškiais

Leisti metą jaunystės; kiek lietuvių vaikelių
Laimės tokios nepažįsta, vokiečių pančius
bekenčią.

Tai girdėdavau nuolat. Bet Palangos toj pakrantėj,
Kur krūtīm triukšmingai jūra baltuodama blaškos
Ir iš žiočių putotų smėlį sruvenantį pila, -
„Veizėk, - bylodavo senis, - kilimas žydinčių
pievų!

Bet jau smėlis jas siaubia; veizėk, tos kvapniosios
žolės!

Galva dar nori prasmelkti tą jas slopinančią
dangą, -

Veltui! Nesang vėl naujas smėlio slibinas slenka,
Baltus pelėkus paskleidžia, gyvus žemynus paver-
gia

Ir aplinkui vis plečia tyrų mirties karalystę⁵⁴.
Tie, sūnau, pavasario augmens, kape nuslopinti, -
Tai kraštai pavergtieji, tai mūs broliai lietuviai.
Betaig smėlis, varomas audrų, - yra tai kryžiuo-
čiai.“

Klausant širdį man gėlė; mušt kryžiuočius norė-
jau

Arba į Lietuvą bėgti, bet vaidila mane tramdė.

„Riteriams, – sakė, – laisviems galima rinktis sau ginklas

Ir atviroj kovos aikštėj kautis kaip lygus su lygiu.
Betaig tu esi vergas, vergo ginklas – tai klastos.
Lik dar čia ir išmoki vokiško meno kariauti,
Stenkis jiems užtikti, kas bus toliau – pamatysim.“
Ir paklausiau aš senelio, žyginėjau su teutonais.
Bet, vos mūšiu ištikus, vos vėliavom suplazdenus,
Vos tiktai karišką dainą savo tautos išgirdau aš,
Šokau į tarpą savųjų, imdamas draug ir senelį.
Tartumbei sakalas jaunas, narvo tvaikė išaugin-

tas,

Nors medžiotojai jamui protą kankynėm atimtų
Ir paleistų medžioklėn, kad prieš brolius kovotų,
Kai pakils tik į aukštį, kai apims akimis tik
Neišmatuojamus plotus savo žydrosios tėvynės,
Kai tik, laisvai atsikvėpęs, savo sparnų pajus

galią, –

Grižk, medžiokli, namopi, sakalo nebesulauksi!“

Baigė jaunuolis byloti. Klausė domiai jo Kęstutis,
Klausė duktė jo Aldona, grožiu prilygstanti deivei.
Štai atėjo ruduo, ilgi vakarai tyliai slenka, –
Kęstutaitė, kaip pratus, draugių ir sesių ratelį
Į stakles sėda austi ar siūlus žaisdama verpia.

O kai adatos mirga, sukasi greitosios varpstės,
Valteris nuostabiai kalba jai apie vokiečių kraštą
Ir apie savo jaunystę. Viską, ką Valteris bylo,
Gaudo ji atsidėjus, godžiai į širdį sau deda.
Viską ji geba atminti, net ir sapne tai kartoja.
Valteris kalba, kaip šaunūs už Nemuno miestai
ir pilys,

Kokios nešiosenos puikios, koki ten taurūs žai-
dimai,

Kaip lenktynešė narsūs riteriai trupina ietis,
O mergelės juos stebi ir vainikus jiems priteisia.
Ir apie Dievą kalbėjo, kurs už Nemuno valdo,
Ir apie skaisčią mergelę, Dievo sūnelio gimdyvę, –
Josios dangišką veidą rodė mažam paveikslėly.
Tą paveikslėlį jaunuolis laikė prie savo krūtinės,
Nūn jį skyrė lietuvei, kai tikėti ją mokė,
Maldą kai jiedu kalbėjo. Visko norėjo išmokyti,
Ką patsai tik žinojo; vai, ir to ją išmokė,
Ko lig tol nemokėjo: jis ją išmokė mylėti.
Bet ir pats daug išmoko: kaip susijaudinęs klausė
Žodžių, meiliai pasakytų, tų, kuriuos buvo pamir-
šęs!

Tūlas atsimintas žodis kėlė jam naują vis jausmą,
Kaip pelenuos kibirkštėlę. Buvo tai saldūs var-
dai vis

Giminystės, draugystės, – mielasai žodis draugystės –

Ir dar vienas meilėsnis – žodis tai meilės, kuriamui

Žemėje nieks neprilygsta, vien tiktai žodis T è v y n è.

Stebis Kęstutis: „Kodring taip pasikeitus dukrelė? Kurgi jos dingo linksmumas, kur jos jaunystės žaidimai?

Šventės sulaukę, mergaitės skubina šokti ir žaisti, Ji vieniša tiktai sėdi arba su Valteriu kalbas.

Vakar mačiau, kad ji rožės žiedą žaliai siuvinėjo, – O lapelius gi raudonais šilko siūlais vadžiojo.

Kaipgi atskirs ji tą spalvą, jeigu jos akys ir mintys Vien tik Valterio vyzdžių, Valterio žodžių beieško!

Kiek tik kartų paklausiau: Kur nuėjo? Į slėnį.⁵⁵

Iš kur grįžta? Iš slėnio. Kas tam slėny? Jaunuolis Sodą jai pasodino. Argi tas sodas puikesnis, Neng pilies mano sodai? (Puikūs sodai Kęstučio, Jų obuolėliai ir kriaušės – Kauno mergelių vilionė.)

Ne sodelis ją žavi. Žiemą mačiau aš jos langus:

Visas stiklas, kur rodo Nemuno upės pakrantę,

Buvo švarus kaip gegužį, ledas skaidrumo netemdė.

Valteris ten vaikštinėja; ji tad, prie lango sėdėjus,
Savo atodūsiu karštu ledą nuo stiklo nutirpdė.
Aš dar tikėjau, kad rašto Valteris ją išmokinsiąs,
Nes dabar kunigaikščiai savo vaikus ima lavint.
Vaikis geras, narsingas bei rašte išgudrėjęs.
Arg iš namų jį varyčiau? Lietuvai jis reikalingas.
Tuntus geriausiai rikiuoja, apkasus pilt nusimano,
Griaudžiantį ginklą įtaiso, vienas šimtus pava-
duoja.

Valteri, būk mano žentas ir už Lietuvą kaukis!“

Valteris vedė Aldoną. Vokiečiai, jūs galbūt manot,
Jogei čia pasakos galas? Jūsų meilės romansuos,
Kai tik riteris veda, dainius baigia dainelę,
Vien tik pasako, jog ilgai gyveno bei buvo lai-
mingi.

Valteris žmoną mylėjo, bet, kilnią turėdamas
sielą,

Laimės namuos nepatyrė, nes jos nebuvo tėvynėj.

Vos tik sniegas nutirpo, jau vyturys sučyravo.
Meilės ir džiugesio metą skelbia visam jis pasau-
liui,

Lietuvai vienai kas metai lemia gaisrus ir žudy-
nes.

Traukia tuntai kryžiuočių – nesuskaitomos minios.
Jau už Nemuno kalvos skamba aidais ligi Kauno, –
Didis kariuomenės triukšmas, raitelių žirgų žven-
gimas.

Kaip debesys jų gurguolės užgula lygumą plačią.

Vietomis sublizga žvitrios gairės pirmųjų sargybų,
Tartumbei žaibas prieš audrą. Vokiečiai pasiekė
krantą,

Tiltus per Nemuną tiesia, Kauną apsupo aplinkui.
Dieną dienop nuo griautuvų virsta mūrai ir bokš-
tai,

Naktį naktiep rausia žemę griauančios minos
kaip

kurmiai.

Sviedinys gi padangėj skrenda liepsnojančiu
ruožu

Ir kaip sakalas paukštį krisdamas stogą sudrasko.
Kaunas virto griuvėsiais⁵⁶ – jau lietuviai Kėdai-
niuos;

Virto griuvėsiais Kėdainiai⁵⁷ – miškuose jau lie-
tuviai

Ginasi. Vokiečiai skverbias, viską degina, plėšia.

Valteris su Kęstučiu gi narsiai kovės ir gynės.

Ištvermingas Kęstutis – nuo jaunystės įpratęs
Kautis su priešais, juos pulti, – nugalėti ar trauk-
tis.

Jis žinojo, kad bočiai nuolat su vokiečiais kovės,
Todrin, pasekdamas bočiais, laimės karionėj
nepaisė.

Valterio mintys kitokios, nesang, pas vokiečius
augęs,

Ordino galią žinojo. Matė, jog, mistrui pašaukus,
Traukia čion iš Europos tytveikas vyrų ir ginklų.
Prūsai gynės kadaise, nušlavė prūsus teutonai.
Lietuvai ryt, jei ne šiandien, gresia tokis pat liki-
mas.

Matęs prūsų nelaimę, dėl Lietuvos nū drebėjo.
„Vaike, – bylo Kęstutis, – tu – nelabo skelbėjas:
Skraistę nuo vyzdžių nuplėšei, jeib paregėčiau
bedugnę.

Kuomet tavęs aš klausiausi, tartumbei rankos
nusilpo

Bei su pergales viltim narsas krūtinėj pragaišo.
Ką tad su vokiečiais veiksime?“ – „Tėve, – Valteris
tarė, –

Būdą žinau ašai vieną, skraudų, deja, betaig
tikrą!

Gal jį kada pasakysiu.“ Taip jiedu tarias po mūšių,

Kolei trimitas neskelbia naujo kruvino žygio.

Vis labiau liūsta Kęstutis: Valteris smarkiai pakitęs,

Nors ir seniau jis nebuvo niekad per daugel
džiaugsmingas,

Laimės net valandėlėm susigodojimo ūkas
Veidą dengdavo jojo, bet, Aldonai apglėbus,
Išgiedrėdavo veidas, blaiviai nušvisdavo akys,
Visad šypsniu ją sutikdavo, skirdavos, žvelgdamas
jautriai.

Nū, sakytumbei, kažkoks slaptas kankina jį jausmas.

Visą rytą prieš namą stovi, rankas sukryžiaęs,
Stebi rūkstančius dūmus toly liepsnojančių
kaimų,

Stebi žvilgsniu sielvartingu; naktį, iš miego pašokęs,

Seka pro langą raudonas, kruvinas gaisro pašvaistes.

„Mano brangusis, kas tau?“ – su ašarom klausia Aldona.

„Kas man? Argi belauksiu, koleig, vokiečiai puolę,

Miegantį pančiais surišę, budeliai perduos žiauriamui?“ –

„Dieve ginki, brangusai! Grioviuose budi sargyba.“

„Taip, sargyba ten budi, gniaužiu ir aš rankoj kardą.

Betgi kai žus ta sargyba, kai ištrupės kalavijas...

Ak, paklausyk: jei sulauksiu skurdo bei skausmo
senatvės...“ –

„Dievas paguos gal vaikeliais.“ – „Taip, kad, vokiečiai

puolę,

Žmoną užmušę, kūdikius kažkur paslėptų pagrobę

Ir išmokytų leisti ietį į savąjį tėvą?!

Gal ir aš pats būčiau tėvą, brolius gal būčiau nū žudęs,

Jeigu ne vaidila.“ – „Tai traukimės, Valteri mielas,

Dar giliau kur į Lietuvą, giriom nuo vokiečių spruksim.“ –

„Mes paspruksim, o kitos motės ir kūdikiai liksis.

Šitaip bėgo ir prūsai, bet juos teutonai pavijo.

Jeigu ir mus jie susektų?“ – „Dar toliau trauktumbim

tuomet.“ –

„Dar toliau? Vai, nelaiminga, trauktumbim iš Lietuvos gal?

Rankon totorių ar rusų?“ Šitai išgirdus, Aldona Susimąščius tylėjo. Jai ligi tolei atrodė, Jogei tėvynė be krašto, taip plati, kaip pasaulis. Pirmą kartą ji girdi, jog Lietuvoj nér kur dingti. Tad, rankas užlaužus, Valterio klausia, kas veikti. „Vienas būdas, Aldona, vienas beliko lietuviams Ordino galiai sutriuškint; man tas žinomas būdas. Bet neklauski, mieloji! Nesang prakeiksiu tą dieną,

Kuomet, priešo prispirtas, griebsiuosi to baisaus būdo.“

Nieko daugiau nepasakė, žodžių Aldonos neklausė,

Vien Lietuvos tik nelaimės matė aplink ir girdėjo, Kol pagaliau keršto liepsnos, pagiežoj kurstomos nuolat,

Skausmo ir sielvarto dydžiu širdį kaip tvanas apsėmė,

Viską joje sunaikino, net ir vienintelį jausmą.

Tą, kurs jį guodė lig šiolei – jausmą gaivinančios meilės.

Taip, jei ažuolui kartais neatsargūs medžiokliai, Ugnį kamiene įkūrę, šerdę žarijom išdegins,

Girių valdovas neilgai šlamančiais lapais bemūdraus.

Vėtros šakas jo aplaužys, net ir žalioji vainikas,
Puošęs jo galvą iškilnią, greitai nudžius pajuo-
davęs.

Ilgai blaškėsi lietuviai prieglobsty girių ir kalnų,
Vokiečius užpuldinėjo ir puolami narsiai gynės,
Koleig sykį ištiko Rūdavos žiaurus mūšis⁵⁸,
Kur lietuvių jaunimo daugel tūkstančių krito
Ir taipogi kryžiuočių – lygiai vadovų ir brolių.
Vokiečiams į pagalbą užjūrio tuntai atėjo,
Valteris su Kęstučiu gi kaukarus pasiekė saugiai
Su aplamdytais skydais ir kardais apdaužytais,
Dulkinį ir pavargę grįžo paniurę namopi.
Valteris žmoną sutiko, žodžio į ją neprabilęs.
Vokiškai su Kęstučiu ir vaidila kažką tarės.
Nesuprato Aldona, vien tik širdis bailiai spėjo
Kažką šurpaus, netikėto. Kuomet tie pabaigė tar-
tis,

Trise kartu į Aldoną kreipė žvilgsnius rūpestin-
gus.

Valteris žvelgė ilgiausiai, skausmo tyloj susikau-
pęs,

Koleig ašaros stambios jamui per veidus pasruvo.

Puolė į kojas Aldonai ir prieg širdies glaudė
ranką,

Melsdamas, jogei atleistu, ką ji dėl jo iškentėjo.
„Vargas moterims, – tarė, – jeigu bepročius myli,
Kur akim neramiaja veržias už tėviškės sienų,
Kur mintim, tarsi dūmu, kyla virš stogo gimtinoio,
Kur širdim namų laime negali ramiai pasitenkint.
Didžios širdys, Aldona, tai aviliai, per daug
erdvūs:

Jų medus nepripildo, liekti buveinė driežamus.
Vai, atleiski, Aldona! Noriu namie nū pabūti,
Nū noriu viską pamiršti, būkiva nū mudu dviese
Tuo, kuomi buvova vakar; ryt...“ – ir nedrįso
pabaigti.

Kas per džiaugsmas Aldonai! Ji pamanė, nūdalė,
Jogei Valteris būsiąs nū ramus jau ir linksmas.
Štai jis ne taip susimąstęs, akys gyviau suspin-
dėjo,

Veide užkaito raudonis. Valteris vakarą visą
Liko prie kojų Aldonos, Lietuvą, karą, kryžiuo-
čius –

Viską pamiršęs, kalbėjo apie tą metą laimingą,
Kai, Lietuvon jis atvykęs, pirmąkart jają pamatė,
Kaip vaikštinėjo po slėnį, ir apie daugel brangių
jam –

Vaikiškų, betaig žavingų meilės pirmosios dalykų.
Kodring mielą tą šneką žodžius „rytoj“ vis nutraukia?

Ir susimąsto iš naujo, ilgai žvelgia į žmoną,
Ašaros temdo akis jam, nori ką tart ir nedrįsta.
Argi jausmus išgyventus, buvusios laimės šešėlius
Tam vien būtų pašaukęs, kad atsisveikintų veikiai?

Visos šnekos bei visos vakaro šito meilybės
Argi būt paskutinė gęstančios meilės liepsnelė?..
Klaustumbei veltui; Aldona žiūri, laukia, svyruoja
Ir, palikusi menę, dar slapta pasižvalgo:
Valteris pilasi vyno, daugel taurių jis išlenkia
Ir senelį vaidilą nakčiai prieg savęs palieka.
Vos tik saulė tekėjo, aidi pagrunda kanopos,
Ryto migloje dveja skuba kalnop raitininku.
Būt suklaidinę sargybas, betgi vienos neapgavo:
Budrios akys mielosios – bėglį išpėjo Aldona.
Kelią pastojo jam slėny – liūdnas tai susitikimas.
„Grįžk namo, mylimoji, grįžki! Tu būsi laiminga!
Gal atrasi tu laimę globoj gimtosios šeimos,
Tu graži ir jauna dar, užmaršty rasi paguodą.
Daug kunigaikščių ne kartą tavo rankos geidavo;
Vėl esi nū laisva tu didelio vyro našlystėj,
Kurs dėl tėvykščios labo net ir tave štai palieka!

Lik sveika ir pamirški; kartais paverki manęs tu:
Valteris visko neteko, Valteris vienišas liko;
Tartumbei tyruose vėjas, turi bastytis pasauly,
Smurtaut, žudyt ir galopi žūti mirtim išdaviko.
Bet po daugelio metų Alfo vardas iš naujo
Lietuvoj ims skambėti. Iš vaidilų tu lūpų
Jojo žygius gal išgirsi. Tuomet, mieloji, atminki,
Jogei tas riteris juodas, tieka slapybių sukaupęs,
Žinomas tau tiktai vienai, buvo vyru tavuoju,
Ir išdidumas tebūnie tavo našlystės paguoda.“
Klauso nuščiuvus Aldona, norint negirdi nė
žodžio.

„Joji! Tu joji!“ – sušuko, bet ir pati išsigando
Žodžių „tu joji“; vienas tas žodis skambėjo.
Nieko nemastė ir nieko nebesuprato: jos mintys,
Jos ateitis, atminimai – viskas sąmyšy pynės.
Bet širdim vien įspėjo, jog neįmanoma grįžti,
Jogei pamiršt negebės ji; akys, apsiaubtos blūdo,
Keletą kartų sutiko klaikų Valterio žvilgsnį.
Žvilgsnis tas jau ir vakar jai paguodos nesiūlė.
Todrin, rodės, ko naujo ji ieškojo aplinkui
Ir akim vangiai tyrė slėnį, miškus ir pakriūtes.
Viduj girios pats vienas spindi už Nemuno bokš-
tas.

Moterų tai vienuolynas, liūdnas krikščionių
atminklas.

Už to bokšto užkliuvo akys ir mintys Aldonos,
Tartumbei pagrobtas vėjų jūros sraute balandis
Puola į vienišą stiebą jamui nežinomo laivo.
Valteris viską suprato. Seka jis paskui Aldoną,
Savo mąstis jai praskleidžia, paslaptį saugot įsako
Ir prie vartų, vai Dieve, jiemdviem baisu buvo
skirtis.

Alfas su vaidila tuoj išvyko ir ženkle neduoda.
Vargas jamui, jei nūdie priesaikos neištesėjo,
Jeigu, laimę pamynęs, širdį Aldonos sužeidęs,
Jeigu, tieka aukojęs, viską niekamui aukojo.
Kitką rytojus parodys. Vokiečiai, pabaigiau dainą.

* * *

„Jau baigė, baigė“, – menėje sušneko.
„Ir ką tas Valteris? Kame jis dingo?
Kur? Kam tas kerštas?“ – daug spėlioti teko.
Tik vienas mistras tam triukšme sustingo,
Be žado sėdi nebylus, paniuręs,
Didžiai sujaudintas, skruostai nublankę,
Tik taurę po taurės lig dugno lenkia.
Bet naujos aistros jau krūtinėj kurias,

Ir priešingi jausmai žaibais kryžiuojas:
Staiga užkaista veidas suliepsnojęs,
Rūstumas trykšta iš kaktos raukšlėtos,
Pasmėlo lūpos, akys pasiklydo,
Vyzdžiai lyg kregždės, kylant audrai, mėtos.
Štai pagaliau į menės šoka vidų:
„Dainos kur pabaiga? Dainuok man galą
Ar duok kankles. Ir netylėk taip baisiai!
Pripildykite taures, jei širdys šąla!
Dainuosiu pabaigą, jei tu varžaisi.

Pažįstu aš gerai vaidilos dainą:
Jis kaip šuva nakčia nelaimės staugia.
Gaisrus dainuojate ir žūtį baugią
Už mūsų sielvartų šlovingą kainą.
Dar kūdikiui ta jūs daina klastinga
Gyvatės geluonių krūtinėn sminga
Ir varvinti nuodus į širdį ima:
Tėvynės meilę ir garbės troškimą.

Ji nuolat pėdomis jaunuolių seka,
Tartum šešėlis nužudyto priešo;
Ji kartais pokylio nutraukia šneką
Ir džiugesio taures krauju atmiešia.
Deja, per daugel aš dainų klausiausi!

Įvyko! Džiaukis, senas išdavike!
Juk dainiui kerštas – tai šlovė garsiausia!
Dar vyno! Tavo norai bus įvykę.

Tą dainą baigsiu... Ne, dainuosiu kitą.
Kai aš Kastilijoj kariaut turėjau,
Ten daug baladžių mauruose girdėjau.
Grok, seni, gaidą, tą, kur tuomet rytą.
Kai slėny vaikas... o! tai būta laimės...
Visur tą gaidą įpratau niūniuoti.
Eikš, seni, dėl dievų visokių baimės –
Vokiečių, prūsų...“

Seniui reik kankliuoti.

Užgauna stygą, veda klaidų toną
Ir lydi Konrado dainuotę trunkią,
Kaip lydi vergas savo rūstų poną.

Tuo tarpu geso liepsnos žibintuvų,
Ilga byla svečius į miegą lenkia,
Bet, mistrui giestant, niekas nesibodi:
Ankštu ratu visi aplink užgriuvo
Ir jo dainos kiekvieną gauda žodį.

ALPUHARA

Baladė

Rūksta griuvėsiuos maurų vietovės,
Pančius jiems nukalė karas.
Vien tik Grenados ginas tvirtovės⁵⁹,
Bet jau Grenadoje maras.

Dar Alpuharos kuore⁶⁰ surinko
Riterius pats Almanzoras⁶¹,
Bet jau ispanai siaučia aplinkui, –
Apgulė pilį jų voros.

Auštant suguro mūrai granito,
Trupa nuo smūgių tvirtovė.
Jau minaretuos⁶² kryžiai sušvito:
Priešas pilin įsibrovė.

Viens Almanzoras, kuomet išvydo
Savojo būrio žudynes,
Puolęs pro tankmę iečių ir skydų,
Dingo, vyčius suklaidinęs.

Džiaugias ispanas, pilį užgrobęs,
Mindo lavonus ir kraują, -
Pasidalijęs vergėm ir lobiais,
Liedamas vyną, puotauja.

Šitai sargyba triukšmą nutraukia:
Riteris svetimo krašto
Vado beieškąs duryse laukia, -
Svarbų atnešęs jam raštą.

Tai Almanzoras, maurų karalius,
Kerštą sutramdęs ir pyktį,
Lenkias ispanų teisei ir valiai,
Prašo vien gyvą palikti.

„Ispanai, - šaukė, - aš prie jūs kojų
Žemę kakta palytėsiu.
Aš jūsų dievui maldą aukoju,
Pranašus jūsų tikėsiu.

Plinta tas garsas - griūva jau kliautys:
Šitai arabų galiūnas
Su pavergėju nori broliautis,
Būt vasalu jo karūnos.“

Narsą ispanai vertinti moka:

Vos Almanzorą pažino,
Tuoį jį kaip draugą sveikinti šoka,
Meiliai kiekviens apkabina.

Pats jis kiekvieną sveikinti ėjo,
Vadą širdingai jis glaudė,
Ranką jo stvarstė ir glamonėjo,
Lūpas prie lūpų prispaudė.

Tuomet nusilpęs žemėn sudribo,
Apsupą plėšė, vyniojo,
Rankom ispano kojas apkibo,
Šliaužė žeme ir vaitojo.

Žvilgsnį pakėlė – jie nusigando:
Veidas jo mėlynas buvo.
Burną iškreipęs, juoktis dar bando,
Akys krauju jam pasruvo.

„Giaurai⁶³, drebėkit! Veidas pamėlęs
Siaubą į širdį jums varo.
Aš apgavau jus: Grenadoj kėlęs,
Atnešiau kerštą ir marą.

Aš bučiavau jus. Perdiegt suspėjau
Jūsų širdin baisią mirtį.
Eikit, žinosit, kaip aš kentėjau, –
Jus tom kančiom noriu skirti.“

Blaškosì, rėkia, tartum suspausti
Rankom ispaną norėtu
Ir prie krūtinės amžiams priglausti.
Juokias juoku negirdėtu.

Juokias – jau mirė... Vien tik blakstienos,
Lūpos šaltai prasišiepia,
Vien tik tas juokas – velniškas, vienas
Veido siaube atsiliepia.

Bėga ispanai – gena juos maras.
Krinta jie vienas po kito.
Kolei išspruko iš Alpuharos,
Veikiai visi ten iškrito.

* * *

„Tai šitaip mauras keršijo kadaise.
Apie lietuvių norit paklaustyti?
Galbūt jisai jau klastą ruošia baisią

Ir tuoj ateis nuodų vynan maišyti?..
Bet ne, vai ne! Nū papročiai kitoki.
Valdove Vytaute, yra, žinoki,
Tarp jūs tokių, kurie prieš savo žmones
Pas mus maldauja keršto kaip malonės.

Bet ne visi – prisiekiu jums Perkūnu!
Yra dar Lietuvoj – aš apdainuosiu...
Šalin tos kanklės – trūkę stygos kliūna.
Dainos jau nebebus – tačiau tikiuosi,
Jog gal kada – po vyno susivokę...
Per daug išgėriau – žaiskit – nēr ko pykti...
O tu, Al... manzor, – ak, šalin, senioke! –
Šalin Albaną – noriu vienas likti!“

Tai taręs, atgalios nusvirduliavo,
Į kėdę krito, radęs savo kertę,
Kažkam grasino ir piktažodžiavo,
Skobnį su indais ir vynais apvertęs.
Galop nusilpo, galvą panarino,
Prigesusius vyzdžius migla užplūdo,
Putotom lūpom kažką tart mėgino
Ir taip užsnūdo.

Suglumę stovi riteriai aplinkui,
Nors Konrado tą įprotį pažįsta:

Kai vyno jį aistra ūmai ištinka,
Įpuola jis į klaikią beprotystę.
Bet pokyly! Pakęst tokią sarmatą!
Prie svetimų toki parodyt pyktį!
Kur vaidila? Ar mistras jį suprato?
Bet sąmyšy jis spėjo jau išnykti.

Spéliota, jog tai pats Albanas buvęs,
Lietuviškas dainas čia mistrui suokęs
Ir taip į karą kurstęs su lietuviais,
Ir papročius pagonių jam pajuokęs.
Bet kodėl mistras šitaip užsimiršo?
Ir kodėl Vytautas staiga įniršo?
Ir kaip baladės rasti prasmę aiškia?
Spéliota veltui, ką tai visa reiškia.

V. KARAS*

Jau karas! Konradas nebeįstengia
Tramdyti, kas tarybos jau nuspręsta.
Visa šalis sujudus kerštą rengia
Už Vytauto ir Lietuvos tą klastą.

Nes Vytautas, kurs Ordino maldavo
Padėti Vilniaus sostinę atgauti,
Dabar, po puotos, kai tik žinią gavo,
Kad paruošti jau tuntai reikalauti,
Užuot nauja draugyste pasiklojęs,
Pabėgo pats su savo palydovais.

Į vokiečių sodybas įsibrovęs
Su įsaku, apgaule suklastotu,
Ugnim naikino Ordino tvirtoves
Visu pasienio numatytu plotu.
Tad Ordinas kerštan už savo žmones
Paskelbė kryžiaus karą prieš pagonis.
Išėjo bulė.⁶⁴ Sausuma ir jūre
Narsuoliai tvinsta kautis pasiruošę, –

Galingi grovai, vasalus subūrę,
Raudonais kryžiais⁶⁵ savo šarvus puošia.
Be to, visais šventaisiais prisaikdinti
Atverst pagonis arba išnaikinti.

Įpuolė Lietuvon – ir ką padarė?
Jei akylus, pasilypėk į kalvą,
Žvelk Lietuvon, kai ges žara vakarė:
Tu kruviną danguj išvysi spalvą,
Kuria gaisrai apsėmė skliautą baisiai.
Tokie visų grobikų smurto vaisiai:
Gaisrai, pjovynės ir klasta žabangų,
Ir žygiai, džiuginą kvailių menkystą,
Bet kuriuose išminčius atpažįsta
Vien keršto balsą, šaukiantį į dangų.

Kaskart toliau gaisrai pavėju rūko,
Kryžiuočiai Lietuvon tolyn vis brovės,
Jau, sako, ties Kaunu, ties Vilniū kovės,
Galop ir žinios, ir gandai nutrūko.
Aplinkui jau liepsnų nebematyti,
Gaisrai vis tolimesnę siaubia sritį.
Namiškiai veltui ilgisi kas dieną,
Vergų ir lobių laukę neatlyžta.
Žvalgai, norį gerų parnešt naujienų,

Skubiai išvyksta, bet nebesugrįžta.
Ta netikrovė taip visus čia slėgia,
Kad kęsti skausmą būt geriau pajėgę.

Ruduo pasibaigė, jau pūgos staugia,
Laukus, kelius balta užklojo skraistė,
Nakčia padangė vėl nušvito baugiai, –
Žiemų žara ar karo vėl pašvaistė?
Kaskart ryškiau atospindžiai gaisruoja,
Kaskart arčiau padangė raudonuoja.

Marienburge žmonės pastebėjo –
Kažkas kely ten kapstosi iš sniego.
Gal grįžo Konradas, vadai parėjo?
Kaip juos sutikt? Laimėjo ar pabėgo?
O kur kiti? Bet mistras ženklą duoda
Ir toly rodo išblaškytą gaują.

Tas vaizdas paslaptį praskleidžia juodą.
Jie bėga, krinta, graibsto sniegą sauja,
Parkritę šliaužia, kaip vabzdžiai ropoja,
Ankštam inde niokodami viens kitą,
Lavonais stiepias, kol kiti juos koja
Nustums atgal į duobę iškapstyta.
Vieni užtirpusias dar vilko kojas,

Kiti sustingę pakelėj voliojos,
Kiti, rankas iškėlę, klaikiai dairės
Ir miestą rodė, kaip prie kelio gairės.

Iš miesto bėgo išsigandę žmonės, –
Jie bijo spėti ir nedrįsta klausti,
Bet šiurpūs žygiai tos baisios kelionės
Karių veiduos akivaizdžiai įspausti.
Iš jų akių ledinė žūtis smelkias,
Jų veidus čiulpia nykuma ir alkis,
Čia Lietuvos karių trimitai gaudžia,
Tenai pusnynais suokia pūgos graudžiai,
Toliau šunų išalkę rujos loja,
Ir ties galvom pulkai kranklių skrajoja.

Pražuvo viskas. Kas būt patikėjęs,
Kad Valenrodas, tiek nuveikęs ginklu,
Iš seno išmintim plačiai garsėjęs,
Neperpras Vytauto paspęsto tinklo
Ir pasirodys kaip bailys be ryžto,
Ir kad apgautas, keršto suviliotas,
Toli į Lietuvos nuklystų plotus
Ir taip gėdingai, metęs Vilnių, grįžtų.

Kai išėikvojo didį lobio kiekį,
Ir badas ėmė vokiečius kamuoti,

O priešas iš visur atkirsti siekė
Ir tramdė siuntą jo būriai ginkluoti,
Kai riteriai šimtais pradėjo kristi,
Staigiu smūgiu reikėjo baigti karą
Arba atgal iš kilpų tų išbristi.
Bet mistras savo kiaute užsidaro,
Medžioti jodo ar pats vienas varo
Kažin kokias kažin su kuo derybas
Ir viską slepia nuo vadų tarybos.

Ir pagaliau jau taip kare atšalo,
Kad ašarų savų žmonių nepaisė
Ir, rodės, tęs tą karą jis be galo.
Rankas sukeitęs, rūgo kaip kadaise,
Diena dienon su Albanu kuždėjos.
Tuo tarpu ir žiema pūgom užklupo,
O Vytautas, surinkt pulkus suspėjęs⁶⁶,
Gurguoles puolė ir aplinkui supo.
Gėdinga Ordino karionių diena!
Didysis mistras bėga iš kautynių!
Užuot šlovės ir grobių neša vieną
Lietuvių pergalės nelemtą žinią.

Ar jūs regėjot, kai iš tų žudynių
Jis šmėklų tuntus vedė į tėvynę?

Niūrus rūstumas jojo kaktą niaukė,
Ir skausmo kirminas vagojo veidą.
Ir jis kentėjo, – bet pradenk tą kaukę:
Tie šiurpūs vyzdžiai, blakstienom užsiskleidę,
Iš pasalų bloga ugnim spindėjo,
Kaip kometa, kuri karais grasina⁶⁷,
Klaidi kaip liepsnos, kur tamsoj švitėja,
Kuriom keleivį velnias suklaidina.
Tūžma ir džiaugsmas iš vienos krūtinės
Į velniškos apgaulės žvilgsnį pynės.
Murmėjo žmonės, mistras nebepaisė.
Sušaukęs tartis riterius dar syki,
Prabilo, žvelgė, liepė, – kaip kadaise, –
Ir štai, o gėda! Vėl visi juo tiki.
Dangaus čia bausmę regi jie savaime,
Nes ko tikėti nepriversi baime!

* * *

Paliauk, puikuoli! Atpildas artėja.
Yra Marienburge slaptos rūšys.
Naktovidį, kai miestas aptamsėja,
Ten tribunolas renkasi rūstusis*.
Didžiulio ruimo skliautuos pakabintas
Ten dieną naktį žybčioja žibintas.

Ratu sėdinių dvylika ryškėja,
Ir slaptos teisių knygos glūdi soste.
Juodai šarvuotų dvylika teisėju,
Juoda kiekvienas prisidengęs klostė.
Taip nuo minios į urvą pasitraukę,
Ir patys dėvi slaptingumo kaukę.

Visi sutarę ir laisvai prisiekę,
Jie nuodėmes savų valdovų pliekia,
Kad ir slaptas, bet jau per daug niekšingas.
Ir kai nuspręs jau bendrą pasmerkimą,
Kiekviens ir broliui taps negailestingas:
Klasta ar atvirai jį vykdyt ima.
Težūnie tas, kurio prakeiktas vardas!
Tad rankoj durklas, o prie šono kardas.

Ir štai pakilo kaukėje teisėjas
Ir, su kardu prie knygos priartėjęs,
Prabilo taip: „Rūstusis tribunole!
Mūs įtarimas aiškus ir visų vienodas:
Žmogus, kurs Valenrodu šaukiamas lig šiolei,
Nėra tai Valenrodas.
Bet kas jis? – Nežinia. Tuoj dvylika bus metų,
Kai pareiny⁶⁸ turnyre pirmąsyk jį matė.
Kai grovas Valenrodas Palestinon ėjo⁶⁹,

Jis grovo ginklanešio drabužius dėvėjo,
Netrukus Valenrodas nežinia kur žuvo.
Anas ginklanešys, spėliota, jį nužudęs
 Ir iš Šventosios Žemės greit pasprūdęs,
 Ispanijon slapta pakliuvo.

Ten kovose su maurais jis pasižymėjo,
Taip pat turnyruos daugel dovanų laimėjo
Ir jau Valenrodu visur vadintas buvo.

 Paskui, šventus vienuolio apžadus priėmęs
 Ir likęs čia mistru, būt žūtį mums nulėmęs.

Kaip valdė Ordiną, visi tai žino:
Kai žiemą badas mus ir Lietuva naikino,
Jisai medžiokles ruošė vienas, piktadėjas,
Ir ten su Vytautu daugkart slapta derėjos.
Man susekė šnipai kiekvieną žingsnį jojo. –
Ir nūn nakčia prie bokšto pasislėpę seka:
Jie nesuprato, ką jis atskiduolei šneka,
Bet jis, aš jums sakau, lietuviškai bylojo!

 Tad, nuomonę turėdamas jau aiškia,
 Kurią slapti teismai yra pareiškę,
Ir žvalgo pranešimą jau kelintą,
Ir visa tai, kas viešumoj jau plinta,
 Aš mistrą kaltinu – ir nebijau suklysti:
 Klasta, erezija, krauju ir išdavyste.“

Čia kaltintojas, ties knyga priklaupęs,
Ant juodo kryžiaus dešinę padėjo
Ir prisiekė, maldingai susikaupęs,
Dievu ir kančiomis mūs Atpirkėjo.

Nutilo jis. Teisėjai sprendžia bylą.
Nei ginčijas, nei tylomis jie kalbas,
Tik žvilgsnį mes arba pajudins galvas –
Ir jau skraudi mintis slapta jiems kyla.
Kiekvienas eina iš eilės prie sosto,
Po lapo lapą durklu knygoj klosto, –
Tiktai įstatymų tyliai teiravos
Ir ką jiems sąžinės paliudys savos.
Sustojo, dingo abejonių kliūtys, –
Visi sutartinai sušuko: „Žūtis!“
Ir triskart mūrai aidesiu prabilo:
„Žūtis!“ – vienam tam žodyje girdėjai
Jau pasmerkimą. – Sutarė teisėjai,
Ir dvylika kardų viršun pakilo –
Visi į Valenrodo taiko širdį.
Slapčia išėjo, – viskas jau nutilo,
Tik iš paskos dar aidą „žūtis“ girdi.

VI. ATISISVEIKINIMAS

Ankstyvas rytas – gilios pusnys sniego, –
Štai mistras skuba per pūgas ir krušą.
Paežerėj prie bokšto vos pribėgo,
Sustojo ir kardu į sieną muša.
„Aldona, – šaukia, – mūs kova laimėta!
Išpildžiau žodį, pareigai paklusęs:
Jie pražudyti, viskas ištesėta.“

Atskiduolė

„Tai Alfas?! Jo kalba! Tai tu, brangusis!
Tad kaip?.. Taika?.. Tu jau parjoji?
Tu grįžti sveikas? Ten jau nebejosi?“

Konradas

„Neklauski nieko ir klausyk, brangioji.
Aš tau kalbėsiu – viską sužinosi.
Jie sutrypti! Štai ugnys dangų gožia, –
Tai Lietuva kryžiuočių žemėj siaučia.“

Jie šimtą metų liks be dvasios griaučiai.
Tai aš nudėjau angį šimtabuožę.
Sunyko lobiai, jų jėgos šaltinis,
Griuvėsiuos miestai, upės kraujo teka, –
Tai mano keršto žygis paskutinis.
Šiurpesnis kerštas nebent velniu seka.
Daugiau nenoriu, juk turiu dar dūšią.
Jaunystę skyriau klastai ir pagiežai,
Smurtingiems žygiams, nū sparnai palūžę,
Pabodo klastos, kovai aš netikęs.
Gana kerštauti – žmonės juk ir priešai.
Grižtu trumpam čia, Lietuvą palikęs.
Ten tavo pilį gimtąją regėjau,
Bet Kauno mūrai – tik juodi griuvėsiai.
Aš, juos pamatęs, šuoliu skriete skriejau,
Kur mūsų slėnio goždavo pavėsiai.
Viskas kaip tuomet! Niekas nepakito:
Žolynai, gėlės ir žiedai tie patys.
Seniai mes skyrėmės ten viens nuo kito,
O rodės, jog buvau tai vakar matęs.
Meni tą statų akmenį didžiulį⁷⁰,
Kur būdavo vilionė mūs vaikštynių?
Jis ir dabar ten samanotas guli,
Tik jį vijokliai slepia apipybę.
Žoles nurovęs, ašarom jį ploviau.

Suolelį tą, kur jovarų šešėly
Tau iš velėnų aš kadais sukroviau,
Ir tą, kur gerti mėgai, šaltinėli, –
Aš viską suradau ir apžiūrėjau.
Ir tavo tą kampelį pavėsingą,
Kur gluosnio apsmaigyt šakom suspėjau...
Klausyk, Aldona, kaip tai stebuklinga!
Tos sausos šakos, įsmeigtos į smėlį,
Didžiuliais medžiais virto jau per ilgą,
Ir jų lapeliai sprogstant puikiai žvilga,
Ir vėjas švelnų glosto žalumėlį.
Ak, šitas vaizdas, dangiškai pakitęs,
Man širdį laimės nuojautos pripildo,
Aš gluosnį bučiavau, ant kelių kritęs.
Duok Dieve, maldavau, teisšipildo!
Kad mes, sugrižę į tėvų šalelę,
Lietuvišką velėną apkabinę,
Naujai atgimtum! Kad ir mūsų dalią
Nuskaidrintų viltis pavasarinė!

Tad grįžkim, grįžkim! Aš turiu dar valdžią,
Paliepsiu akmenis nurist nuo vartų.
Bet nors jie būtų kietesni daug kartu, –
Aš patį plieną trupinau ir skaldžiau.
Tenai, o miela, į gimtinę brangią

Tave nunešiu aš ant savo rankų
Arba į kitą tolimą padangę,
Kur ošia girių plotai neįspėti,
Kur priešo ginklas durų nebetranko,
Kur pergals šauksmų nebegirdėti,
Kur mūsų brolių kančios nebelanko.
Tenai kiemionio tylioje trobelėj
Ant tavo rankų ir prie tavo šono
Pamiršiu, kad yr tautos ir karaliai,
Kad yr pasaulis, – sau gyvensim dviese.
Sakyki, leiski!“

Nekalba Aldona.

Jisai dar laukia valandėlę trumpą,
Bet jau aušra raudoną šydrą tiesia.
„Aldona, varge, rytas mus užklumpa.
Sukils tuoj žmonės ir sargai už sienos, –
Aldona!“ – šaukė, meldė, nekantravo;
Nutrūko balsas, virpa vien blakstienos.
Nuleido veidą, skausmo išraižytą,
Ant kelių puolė, prašė ir maldavo
Ir bokšto šaltąją bučiavo plytą.

„Ne, jau ne metas! – ji liūdnai atsakė,
Tačiau tvirtai. – Gal Dievas duos jėgų man,
Jau ir be to gana mane jis plakė.

Aš prisiečiau, įėjusi tan rūman,
Kad lig mirties šio bokšto neapleisiu.
Negundyk, mano mielas, to nekeisiu,
Ką Dievui iš širdies buvau žadėjus.
Ir ką tu pamatytum? Šmėklą baisią!
Beprotė, jei, tavim aš patikėjus,
Manyčiau laimę rasti, kaip kadaise,
Kad tu priglausi vėl mane kaip žmoną.
Bet kas, jei tu, manęs net nepažinęs,
Su išgąščiu atstūmęs nuo krūtinės,
Sušuksi: „Ne, ta šmėkla ne Aldona!“
Taip, iš akių žvitrumas jau prapuolė,
Ir mano veidas – ak, net šiurpas ima!
Vai ne, nereikia, kad šiurpi skurduolė
Puikios Aldonos terštų atminimą.

Atleiski, mylimasis, bet žinoki,
Jei būva metas aiškios mėnesienos,
Tau priartėjus, aš slepiuos už sienos,
Nes pamatyt bijau tave kitoki.
Aš šiandien, gali būt, išvysčiau kitą,
Nei tas, kuris kadaise vieną rytą
Su tėvo vyrais mūs pilin įjojo.
Jo rūbas ir liemuo, jo veidas, akys –
Many išliko visas vaizdas jojo.

Taip gintare nuskendusios plaštakės
Negali spalvos niekad os išnykti.
Ar ne geriau mums, Alfai, pasilikti,
Koki mes buvom ir koki vėl būsim,
Kai nebe žemės buičiai amžinai paklusim?

Palikim laimingiesiems slėnio lanką;
Aš mėgstu savo bokšto kietą tylą.
Tave matau – ir laimės man pakanka,
Kai tavo balsas vakare prabyla.
Brangusis Alfai, aš ir šitam būste
Radau paguodos nebe vieną sykį.
Pamesk žudynes, pagiežą bei rūstį,
Dažniau mane tu ir anksčiau lankyki.

Klausyki, gal galėtum šitą plotą,
Kaip ten, tokiais medeliais apšodinti,
Tokias gėles ir gluosnius išauginti –
Tą akmenį atritint samanotą.
Tegul čia artimo sodžiaus vaikučiai
Žiedais gimtaisiais galvas vainikuoja,
Te dūdeles gimtinio gluosnio pučia,
Tegul dainas lietuviškas dainuoja.
Daina gimtoji man prablaivo mintį,
Ji leidžia Lietuvą sapnuos regėti,

O mūsų meilei amžinai atminti
Ant Alfo kapo teneliaus skambėti.“

Bet Alfas jau negirdi. Sniego klodu
Paežerėj be tikslo jis klajoja.
Čia ledo kalnas, ten giria boluoja, –
Ir viskas klaikiai sutemoj atrodo.
Bet nuovargis jam užmiršties suteikia,
Žiemos žvarba jam kelia tvanko jausmą:
Nuplėšia skraistę, šarvų jam nereikia, –
Jis viską nusviedė, deja, ne skausmą.

Jau auštant miesto pylimą pasiekęs,
Pamatė, lyg kokia ant tako kliūtis,
Lyg koks šešėlis krypaudamas driekias
Ir dingsta toly prie juodos pakriūtės;
Tik balsas aidi: „Žūtis, žūtis, žūtis!“

Dar žvalgos Alfas – nieko jau nebmato.
Sustojo, mąsto – ir staiga suprato.
Ištraukė kardą, žvalgosi ir tiria:
Aplinkui tuščia, per laukų dirvonus
Tik sniegas švilpia sūkuriais į girią
Ir staugia vėjas, klysdamas į šonus.
Jis apsižvalgo ir susigraudinęs

Netvirtais žingsniais grįžta, kur kampinis
Aušroj matyt bokštālangis Aldonos.

Jis gali jau iš tolo ją išvysti.

„Laba diena, – sušuko, – tiek jau laiko
Mums tik nakčia matytis pasitaiko.
Laba diena – miela tai pranašystė:
Pirma laba diena per metų tieka.
Bet ko grįžtu? Įspėki mano mintį.“

Aldona

„Spėliot nenoriu. Man sudiev belieka.
Šviesu, brangusis, gali kas pažinti.
Nebekalbėk. Lig vakaro būk sveikas.
Išeiti negaliu.“

Alfas

„Jau nebe laikas!
Prašau tavęs, numesk kokią šakeleį.
Žiedų ten nér, tai gal bent kaspinėlių
Ar gelsvą savo garbanų pluošteleį,
Ar savo bokšto sienos akmenėlių.
Ne kiekvienam rytoj sulaukt aušrinės.

Numesk, kas atminimą sieloj kelia,
Kame dar šiandien tavo kvapas tirpo,
Kame karšta dar ašarėlė virpa,
Kad mirdamas turėčiau prie krūtinės.
Tau paskutinį noriu žodį skirti, –
Man laimė būt kartu sutikti mirtį.
Iš čia matai to pastato bokštelių?
Tenai aš būsiu. Ženkliui numatyta –
Juoda skara ten plevėsuos kas rytą,
O naktį žiburys spindės langely.
Jei pastebėsi, kad skara nupuolė
Ar naktį nežiba lange spingsuolė,
Žinoki, kad vilties daugiau nebliko.
Sudiev!“

Nuėjo ir ertmėj išnyko.
Aldona dar ilgai lange rymojo.
Diena jau baigėsi, vakarai pilkavo,
Palangę vėjas snaigėm apsijojo,
O josios rūbas vis dar plevėsavo,
Ir žemėn rankos ištiestos bolavo.

* * *

„Jau leidžiasi, – Albanui Alfas tarė,
Parodęs saulę ir raudoną dangų.

Jis rytą šitam bokšte užsidarė
Ir žvalgė toly atskiduolės langą. –
Paduok man kardą ir lik sveikas, drauge.
Už bičiulystę dėkui tau paslaugią.
Einu prie bokšto. Gali atsitikti,
Kad amžinai tavęs jau nebmatysiu,
Ir šitas būstas teks tau ryt palikti.
Tad paslaugos vienos tavęs prašysiu.
Aš taip čia vienas! Nėr man niekur nieko –
Ir niekam neturiu aš ko byloti
Prieš mirtį. Vien tik tu ir ji man lieka.
Sudiev, Albanai! Reik ir jai žinoti.
Numesi skarą, jeigu ryt iš ryto...
Bet kas tai? Triukšmas?.. Lyg duris daužytų...“

„Kas eina?“ – triskart šauksmas nuaidėjo.
Ir „Žūtis!“ šiurpiai atsakas sušuko.
Matyt, sargyba spirtis negebėjo,
Ir durų varžtai sužvangėję trūko.
Jau prieangiais girdi artėjant gaują,
Juk štai ir laiptai bilda geležiniai,
Jau mistro rūman bus atsidanginę, –
Šarvuotais žingsniais čerška ir triukšmauja.
Spyruokliais Alfas užrakinęs angą,
Ištraukęs kardą, stveria greit nuo stalo

Pripiltą taureę, atsišlieja lango
Ir staigiai geria: „Drauge, ligi galo!“

Albanas blanksta, nori griebti taureę,
Tačiau svyruoja, delsia ir neliečia.
O jau už durų girdi grėsmę žiauria.
Nuleido ranką. – „Supranti – tai jie čia!“ –

„Senasai drauge, tau ryžtumo stinga?
Pripilsiu taureę, – ką gi dar galvoji?
Aš savo jau išgėriau, štai tavoji.“
Albanas mąsto dūmą sielvartingą.

„Vai ne, sūnau! Turiu aš godą svarbią:
Aš noriu likti po tavim gedėti
Ir tavo žygio didžią šlovę-garbę
Į skambiają dainą kenčiantiems sudėti.
Aš Lietuvą apeisiu, kolei gyvas,
Paleisiu dainą į miestus ir kiemus, –
Skanduos ją dainiai mūšiuos, o augyvės
Namie vaikamus ją dainuos saviemus.
Iš tos dainos prie lopšio ir prie vygės
Išaugš už mūsų kaulus keršto žygis!“⁷¹

Su ašaromis Alfas langan krinta
Ir ilgai ilgai veizi dar į bokštą:

Mielų vaizdų atsižiūrėti trokšta
Gėloj mirtinėj širdžia sugraudinta.
Paskui bendram atodūsy kiekvienas
Jie paskutinįkart apsikabina.
O durų angoje jau žvanga plienas,
Įsiveržė ir Alfą jau pažino.

„Štai išdavikas! Šiandien mirt jam skirta.
Išpirki nuodėmes dangaus malone.
Ir tu jau čia, senasis kapelione?
Paruošk jo sielą, kad dorai numirtų.“

Ištraukęs kardą, Alfas laukia galo,
Bet štai jis linksta, svirduliuoja, bąla,
Atsirėmė ir vėl didingas stoja,
Nuplėšia skraistę, mistro žymę trenkia
Ir ją su panieka sumindo koja:
„Štai nuodėmės, mane žūtin palenkę!

Aš greitai mirsiu – ko jums dar bereikia?
Ataskaitos? Aš jos nepagailėsiu.
Pažvelkit į mirties tą pjūtį klaikią,
Į miestų pelenus, krūvas griuvėsių.
Jūs girdit, pūgos sniego pusnį pučia, –
Ten šąla jūsų karžygių likučiai.

Jūs girdit alkaną šunijos gaują, –
Tai kryžiaus vyrų grobais jie puotauja.

Tai mano darbas! Nieko jau nebnoriu.
Ar šimtagalvės hidros⁷² nūn gailėsiuos?
Aš, kaip Samsonas⁷³, griaudamas piliorių,
Ir pats žudausi rūmo to griuvėsiuos!“

Dar žvelgė langan ir negyvas krito,
Bet krisdamas nuo lango lempą sviedė.
Ji sumirgėjus triskart ratą skriedė
Ir ties pat Alfo galva nusirito.
Dar smilksta kaspinas palietam skysty,
Bet jau liepsnelė ima gest ir klysti,
Kol pagaliau, artėdama prie galo,
Dar vienąkart šviesos ratilu plakės,
Ir tam rate jau stingo Alfo akys:
Šviesa užgeso, ir vyzdžiai pabalo.

Ir tuo metu nuskrodė bokšto sienas
Skausmingas riksmas – ilgas, klaikus, vienas...
O iš kieno krūtinės? – Lengva spėti:
Kas kartą riksmą šitoki girdėjo,
Tai pasakys, kad tam, kurs taip kentėjo,
Jau niekas niekad negraudins krūtinės:
Visa buitįs tame riksmo girdėti.

Taip trūksta kanklių stygos sidabrinės,
Stipriau užgautos. Garsiai suskambėję,
Jos tarsi naują dainą būt pradėję,
Bet reiškia jau ir pabaigą per staigią.

Tokia daina apie Aldonos dalią.
Tik angelas danguj pabaigt ją gali;
Jautrus klausovas te širdy ją baigia!

Vertė Vincas Mykolaitis-Putinas

Autoriaus paaiškinimai

GRAŽINA

1. Ant Naugarduko kalno seną pilį.

Naugardukas, senovinis Lietuvos miestas, kadaise buvęs jotvingių, paskui rusinų, Batijaus žygio metu buvo totorių sugriautas ir, jiems pasitraukus, vėl tekęs Erdvilui Montvilaičiui, Lietuvos kunigaikščiui. Strijkovskis apie tai rašo: „O kaip persikėlė (lietuviai) per Nemuną, keturių mylių nuotoly rado kalną, dailų ir iškilų, ant kurio anksčiau buvo rusų kunigaikščio pilis Naugardukas, caro Batijaus sugriautas; ten Erdvilas tuojau įkūrė sostinę ir pilį vėl atstatė, o įsitvirtinęs ir nugalėjęs be kraujo pra-

liejimo (nes nebuvo kam ginti) didelę rusų žemės dalį, ėmė vadintis didžiuoju Naugarduko kunigaikščiu.“ (Strijkovskio „Kronika“, p. 265, Karaliaučiaus leid.) – Pilies griuvėsiai iki šiol išlikę.

2. Tai vienas iš kryžiuočių šunaujos.

Kryžiuočių ordinas, vadinamas Slaugytojų, Marijos Mergelės, arba Teutonų ordinu, įkurtas Palestinoje 1190 m.; paskui apie 1230 m. Mozūrų kunigaikščio Konrado pakviestas ginti Mozūrų nuo Prūsų ir Lietuvos, vėliau tapo baisiausiu priešu ne tik stambmeldžiams, bet ir kaimynams krikščionims.

Ano meto istorikų bendra nuomonė teigia, kad Ordinas buvęs gobšus, žiaurus, išpuikęs ir mažai tepaisęs krikščionių tikėjimo reikalų. Vyskupai skųsdavosi popiežiui, kad kryžiuočiai trukdą jiems versti stambmeldžius į krikščionybę, grobią iš jų bažnyčios turtą, engią dvasininkus.

Čia galėtume pateikti daug jų elgesio įrodymų iš bylų, dėl kurių ne kartą buvo kreiptasi į popiežių ir imperatorių, bet jeigu kas nors nepatikėtų nuskriaustosios pusės skundais, mes talpiname žodžius nešališko kronikininko, Jono iš Vinterturo (Johannes Witoduranus). Šis kronikininkas, garsus

savo dorumu, nepatyręs iš kryžiuočių jokių nuoskaudų, o kaip vokietis ir dvasininkas anaipol nelinkęs į stabmeldžių pusę, labai prasta lotynų kalba geraširdiškai rašo apie kryžiuočius:

His temporibus (a. 1343) Crucigeri dominantes longe lateque in provincia prussena, regni regis Litaoniae magnam partem per bellum quod sibi (regi) intulerunt, auferentes in provinciam redegerunt; quam ut rehaberet (rex), ipsis fidem catholicam recipere firmiter pollicebat (sic); quod cum facere recusarent, rex litaonice aiebat: „In hoc luculenter comprehendo, quod non meam fidem, sed pecuniam appetunt, et ideo in paganismo perseverabo.“ De his Crucigeris verbum lamentabile et fidei orthodoxae penitus inimicum, quod absit, enarratur, quod omnes paganos, quos per bella sibi tributarios efficiunt, malunt in suo paganismo remanere, sub eorum tributo quam a tributo exemptos, ut devote flagitabant vel adhuc hodierna die flagitant, fieri fidei catholicae professores. Famatur etiam ipsos (Crucigeros) non solum terras principum infidelium, sed etiam fidelium invadere. (Corpus Historicorum medii aevi, editio Jo. Georg. Eccard, Lipsiae, 1723, v. I, p. 1874).

Vertimas: „Maždaug tuo metu, kaip esu girdėjęs iš patikimų lūpų, kryžiuočiai, plačiai įsiviešpatavę Prūsijoje, paskelbė karą Lietuvos karaliui, jėga išplėšė iš jo dalį žemių. Norėdamas atsiimti, kas jam priklauso, karalius pažadėjo priimti katalikų tikyba; kai kryžiuočiai nenorėjo pažadų klausyti, karalius pasakė lietuviškai: „Matau, kad jums rūpi ne tikyba, o pinigai, todėl pasiliksiu stabmeldžiu.“ Apie tuos kryžiuočius tvirtinama (dalykas skaudus ir katalikų tikybai – o, kad tas neįvyktų! – didžiai kenksmingas), jog jie bemeiliją, kad stabmeldžiai sumušti geriau liktų stabmeldžiais ir mokėtų duoklę, negu, atleisti nuo duoklės, krikštytųsi, ko jie nuoširdžiai troško ir tebetrokšta. Yra žinių, kad jie (kryžiuočiai) užpuldinėja ne tik stabmeldžių kunigaikščių, bet ir katalikų žemes.“

Tą patį tvirtina apie kryžiuočius ir smulkiai aprašinėja jų žiaurų ir neteisingą elgesį su Prūsais ir Lietuva, kad ir būdamas nepalankus lietuviams ir lenkams, vokiečių rašytojas Augustas Kocebiu labai svarbiame Lietuvos istorijai veikalė „Preussens aeltere Geschichte vn August v. Kotzebue, 1808. Riga, 4 Bde. Žr. antrą tomą, p. 115, „Schilderung der Ordensbrüder in diesem Zeitraum“ (1312 m.) ir p. 108. Antras tomas, p. 60, „Schilderung von Preussen

nach geendigtem Kriege“ (1240 m.). Trečias tomas, p. 275, „Schilderung der Gräuel im Orden während dieses letzten Zeitraums“ (1436 m.).

Negalima skaityti be susijaudinimo apie žiaurumus, kuriuos kryžiuočiai naudojo prieš nelaimingą tautą; paminėsime tik vieną pavyzdį. Dar keturioliktojo amžiaus pabaigoje, kai prūsai jau buvo galutinai sumušti ir apraminti, kryžiuočių magistras Konradas fon Valenrodas, supykęs ant Kulmo vyskupo, liepė visiems jo diecezijos valstiečiams nukapati dešiniąsias rankas. Šį faktą liudija Leo, Treteris ir Lukas Davidas².

Tokie tai buvo kryžiuočiai, ordinas, sudarytas vien iš vokiečių, kas davė progos slavams ir Lietuvai su panieka į juos žiūrėti. Iš seno vokiečiai buvo šunimis pravardžiuojami. Ir Bantkė³ galvojo, kad „Šuns laukas“, atmintinas Boleslovo III pergale, vien dėl to taip vadinamas, kad ten daug vokiečių (šunų) išmirė.

² XV ir XVII a. istorikai: Jonas Leo, „Historia Prussiae“ autorius; Tomas Treteris, Varmės vyskupijos istorikas; Lukas Davidas, „Preussische Chronik“ autorius.

³ Jurgis Samuelis Bantkė (Jerzy Samuel Bandtkie, 1768–1835) – lenkų teisininkas ir istorikas, veikalo „Lenkų Karalystės istorija“ autorius.

3. Išmaudyčiau tą niekšą vandeny.

Nenuostabu tad, kad prūsai ir jų giminaičiai lietuviai jautė vokiečiams amžiną neapykantą, kuri tapo beveik jų charakteriui įgimta. Stabmeldystės laikais ir net priėmus krikščionybę, laidojant lietuvių arba prūsą, raudotojai jį apraudojo: „Eik, vargdieni, iš šio skurdaus pasaulio į geresnį, kur ne žiaurūs vokiečiai tave valdys, o tu juos valdysi.“ Tai liudija Belskis⁴ ir Strijkovskis. Iki šiol gilioje Lietuvoje, Prūsijos valdomoje, jei pavadinsim kaimietį vokiečiu, atseit baisiausiai jį išplūsim.

4. Nors kvailas buvo vokietis visai, Bet kalbą tą suprato ir jisai.

Prūsai ir lietuviai turi susidarę blogą nuomonę ne tik apie vokiečių būdą, bet ir apie jų protą; jų patarlė sako: „Kvailas kaip vokietis“, Žr. Kocebiu, t. I, p. 72; *Und weil die Deutschen selten der fremden Sprachen Feinheiten mächtig wurden, so*

⁴ Martynas Belskis (Marcin Bielski, apie 1495–1575) – XVI a. lenkų poetas ir kronikininkas, „Viso pasaulio kronikos“ (1551) autorius.

sagten die Preussen auch wohl von einem einfältigen Menschen: er ist so dumm wie ein Deutscher [„Ir kadangi vokiečiai retai įsisavindavo svetimų kalbų subtilybes, tai prūsai apie kokį neišmanėlių žmogų sakydavo: jis yra kvailas kaip vokiečiai“]. Žr. taip pat pas Linde⁵ žodį „vokiečiai“ ir Rėza⁶: *Das Jahr in vier Gesängen, aus dem Lithauischen des Christian Donaleitis ins Deutsche übertragen.*

5. *Nudžiuginai mus Vytauto žinia.*

Vytautas, Kęstučio sūnus, vienas iš didžiųjų vyrų, kuriuos Lietuva yra pagimdžiusi. Apie jo karo žygius

⁵ „Słownik języka polskiego, opracowany przez Samuela Bogumiła Lindego“ (išleistas 1807–1814 m.).

⁶ Neseniai miręs Karaliaučiaus profesorius Rėza tarp kitų lietuvių literatūros paminklų paskelbė lietuvių Donelaičio hegzametru parašytą poemą apie keturis metų laikus, pridėdamas vokišką vertimą ir mokslinius paaiškinimus. Minėtoji poema dėl turinio ir gražios išraiškos verta pagyrimo ir tuo dar turi būti mums ypatingai svarbi, kad yra tikras lietuvių liaudies papročių paveikslas. Šlovė atminimui garbingojo vyro, kuris, nors svetimtautis, sugėdino tautiečius, maža dėmesio tekreipiančius į savo tėvynės istoriją. (*A. M. išnaša.*)

ir politiką, be vietinių šaltinių, galima pasiskaityti jau minėtoje Kocebiu istorijoje, ypač III tome, p. 232, taip pat Švitrigailos gyvenimo aprašyme: „Switrigail, ein Beitrag zu den Geschichten von Lithauen, Russland, Polen und Preussen“, von August Kotzebue. Leipzig 1820.

*6. Kai saulė, Ščorsų žemėje pakilus,
Į kapą Mindaugo pažvelgs šviesi.*

Ščorsai – Chreptavičių, senos lietuvių giminės, tėvonija, esanti į rytus nuo Naugarduko. Mindaugas, arba *Mindowe, Mindak, Mendulf Ryngolto-wic*, – didysis Lietuvos kunigaikštis, pirmas, kuris sustiprino Lietuvos, išlaisvintos nuo svetimų įtakų, galybę ir tapo baisus kaimynams; buvo priėmęs krikščionių tikėjimą ir, popiežiui leidus, 1252 m. karūnavosi Naugarduke Lietuvos karaliumi. Prie Naugarduko yra kalnas, kuris lig šiol vadinamas Mindaugo kalnu; čia esąs šis didvyris palaidotas.

7. Mėsos užteks, midus upe tekės.

Du svarbiausieji senovės lietuvių puotų patiekalai.

8. *Magistras taigi tesi savo žodį.*

Vokiečių, arba Kryžiuočių, ordino priešakyje buvo kapitulos renkamas didysis magistras; po jo – didysis komtūras, treteleris, arba Ordino išdininkas, maršalka, arba hetmonas, ir paskirų konventų miestuose ir pilyse komtūrai arba komandorai.

9. *Kai tik pakryps Sietynas link rytų.*

Lietuviai saviškai žymėdavo metų laikus, mėnesius ir valandas. Žr. Kocebiu, I tomas, p. 52 iki 68: „Schilderung der alten Preussen“. Jų kalba čia minimas žvaigždynas vadinasi „Rėtis“.⁷

10. *Atjos ir vokiečių trys tūkstančiai raitų, Ir kita tiek atvyks pėsčiųjų knechtų.*

Kryžiuočių kariuomenė susidėjo visų pirma iš pačių brolių, arba Ordino brolių; iš tarnų ir pasau-

⁷ Kai kuriose lietuvių tarmėse *sietynas* vadinamas *sietu*; šis žodis taip pat turi „rėčio“ prasmę (lenk. *sito*). Matyt, Mickevičius aiškindamas šias prasmes supainiojo.

liečių, priklausančių Ordinui; reiterių, arba raitelių, savanorių arba pašauktųjų; taip pat iš Ordino samdomų pėstininkų, vadinamųjų landsknechtų, fusknechtų ir knechtų.

11. Už mūsų šiek tiek visi jie stipresni.

Aprašinėdami mūsų, kronikininkai beveik visada pastebi, kad vokiečiai viršydavo lietuvius augumu ir jėga, jų iečių smūgį sunku būdavo atlaikyti. Kęstutis, Narimantas⁸, kad ir šaunūs karžygiai, susidūrę su vokiečiais, būdavo išmetami iš balno.

12. Kirviu daugiau aš vokiečius per sprandą.

Kirviai ir kuokos – pavojingiausi lietuvių ginklai.

13. Vienok, jei slenkstį peržengia žaltys Ir jei kaip svečių jį priims lietuvis.

Lietuviai garbindavo žalčius, kuriuos namie prijaukindavo ir penėdavo. Išsamiausiai apie tai kalba Jonas Lasickis „De diis Samogitarum“: *Nutriunt*

⁸ Gedimino sūnus, Pinsko kunigaikštis.

etiam, quasi deos penates, nigri coloris, obesos et quadrupedes serpentes quosdam, givoitos vocatos [Maitina taip pat [lietuviai], tartum tai būtų namų dievybės, kažkokias riebias ir keturkojes angis juodos spalvos, vadinamas gyvatėmis] (Resp. Polon. et Lithu., ed. Elzeviriorum, p. 309)⁹. Strijkovskis savo akimis yra matęs to senovinio garbinimo liekanų pas latvius, o Gvaninis Lavoriškių kaime, esančiame per keturias mylias nuo Vilniaus.

14. Gerai pažįstu Vytautą patsai.

Visa Liutauro kalba rodo, kokios nuomonės buvo apie Vytautą daliniai ano meto Lietuvos kunigaikščiai.

15. Variagų pelkes.

Variagų, arba Normandijos, dabartinės Baltijos jūros pakrantės. Didieji Lietuvos kunigaikščiai iš

⁹ Cituojama ne iš Lasickio, o iš Gvaninio veikalo fragmento, išspausdinto įvairių autorių rinkinyje „Respublika sive Status Poloniae, Lithuaniae...“, Leyda, 1627.

seno skirdavo savo giminaičius vasalų teisėmis valdovais į užkariautas žemes. Montvilas, Mindaugas, Gediminas šitai įrodė.

16. O pietuose – juoda Chazarų jūra.

C h a z a r ū j ū r a – Juodoji jūra.

17. Kur Trakuose ir Vilniuj tebestovi.

Trakai, kur stovėjo dvi pilys, kurių viena – ežero viduryje, saloje, buvo Kęstučio sostinė; Trakus paveldėjo Vytautas.

18. Yra slėnys prie Kauno netoli.

Tarp kalnų, keli varstai už Kauno, yra gėlėmis išmargintas slėnys, per kurį teka upeliukas. Tai viena iš gražiausių vietų Lietuvoje¹⁰.

¹⁰ Gyvendamas Kaune, Mickevičius mėgo ten vaikštinėti. Vėliau ši vieta buvo pavadinta Mickevičiaus slėniu (dar – Dainų slėnis).

19. *Jam vaidila dainuoja žilasai...*

Lyg būtų antras Mindaugas jisai.

Apie Mindaugą žiūrėk 6 paaiškinimą. Vaidilomis, sigonotais, ligustoniais vadinosi dvasininkai, kurių pareiga buvo apdainuoti ar apsaakyti žmonėms sentėvių praeitį įvairių apeigų metu, o ypač per rudeninę ožio šventę. Kad senovės lietuviai ir prūsai mėgo ir kūrė poeziją, įtikina mus begalė dainų, ligi šiol liaudyje išlikusių, ir kronikų duomenys. Pas Strijkovskį skaitome, kad, laidojant kunigaikščius, dvasininkas apdainuodavo jų žygius, kad Mechovitos¹¹ laikais ėjo iš lūpų į lūpas dainelė apie kunigaikštį Žygimantą, kurį nužudė rusų kunigaikščiai.

Bet įdomiausias ir svarbiausias šiuo požiūriu dalykas yra vokiečių veikale „Versuch einer Geschichte der Hochmeister“, Berlin, 1798. Autorius šios pagarbos vertos knygos, Bekeris, cituoja senovinę kroniką, rašytą Vincento Moguncijos, kuris buvo didžiojo magistro Duzenerio fon Arfbergo kapelionas ir aprašinėjo savo meto įvykius (nuo 1346 m.).

¹¹ Motiejus Mechovita (Mathias de Mechovia, 1457-1523) – veikalo „Chronica Polonorum“ autorius.

Tarp kitko skaitome, kad per didžiulę puotą, išrinkus didžiuoju magistru Vinrichą fon Kniprode, vokiečių minezingeris už dainavimą buvo apdovano-
notas plojimais ir aukso taure. Toks palankus poeto
sutikimas paskatino ir ten esantį prūsą Rikselį – jis
paprastė leisti dainuot gimtąja lietuvių kalba ir ėmė
šlovinti pirmojo lietuvių karaliaus Vaidevučio žygius.
Didysis magistras ir kryžiuočiai, nesuprasdami ir
nemėgdami lietuvių kalbos, išjuokė poetą ir pado-
vanojo jam lėkštę riešutų kevalų¹².

Neturėtų tad kelti šypsenos Kocebiu ir Bogušo
tvirtinimai, kad lietuvių poezijoje galėjo būti apstu
herojinių ir istorinių dainų, nors iki mūsų laikų ir
maža jų tėra išlikę. Prūsuose mat kryžiuočiai, gra-
sindami mirties bausme, pareigūnams ir visiems,
kurie turėjo ryšių su vyresnybe, draudė vartoti lietu-
vių kalbą; išnaikino mūsų krašte kartu su čigonais ir

¹² Kocebiu, nors ir cituoja tą pasakojimą, atrodo,
abejoja Vincento kronikos rankraščio buvimu. Tačiau
Ščorsų bibliotekoje, Gdansko studentų referatų rin-
kinyje, yra kažkokio Taškės apie 1735 m. rašytas
laiškelis, kuriame autorius cituoja Vincento kroniką,
neva išspausdintą Frankfurte, ir teigia, kad minimas
Vincentas buvęs ne iš Moguncijos, bet iš Gdansko.
(A. M. išnaša.)

žydais vaidilas – lietuvių bardus, kurie patys žinojo savo tautos žygius ir sugebėjo apdainuoti.

O Lietuvoje, įvedus krikščionybę ir lenkų kalbą, senieji dvasininkai ir gimtoji kalba buvo paniekinta ir užmiršta. Nuo tol liaudis, pavergta ir pririšta prie žemės, nebevartodama ginklo, pamiršo ir karių dainas, išlaikė tik labiau tinkamas dabartinei savo padėčiai raudas ir lyrines dainas. Jei skamba dar kur istorinė ir herojinė poezija, tai tik visiškai slapta namuose arba per apeigas, susijusias iš seno su prietarais.

Simonas Grunau, XVI a. netyčia Prūsiose patekęs į ožio puotą, vos išsimaldavo gyvybę, prisiekęs valstiečiams, kad niekad niekam nesakys, ką čia pamatys ar išgirs. Tada, atlikęs auką, vaidila ėmė giedoti apie senųjų Lietuvos didvyrių žygius, supindamas pamokymus ir maldas. Grunau, kuris gerai suprato lietuvių kalbą, prisipažįsta, jog nieko panašaus nebuvo tikėjęsis iš lietuvio lūpų išgirsti, – toks buvo turinio ir išraiškos gražumas.

*20. Ar tai seniai, nuvertęs Algirdaitį,
Jis pats į sostą sėdosi valdyt?*

Vytautas išvijo iš Vilniaus Skirgailą ir pats ėmė valdyti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

21. ... Trokšta, kad aplinkui,
Lyg kad vaidilos, jo pasiuntiniai
Valdytų mus, tvarkydami kaip tinka.

Senovės lietuviai buvo valdomi iš dalies teokratiškai. Dvasininkai turėjo didelės įtakos. Vyriausiasis dvasininkas vadinosi Krivių Krivaitis arba Kirvaitis. Kronikininkai, kildinę lietuvius iš romėnų ar graikų, įžiūrėdavo šiame varde graikų žodį Κύριος Κυριότατος (Kyrios Kyriotatos).

Šis tikiybinis viršininkas gyvenęs Prūsiose netoli Romuvos miesto, kur vėliau buvo *Heiligenbeil* kaimas. Ten, po šventuoju ažuolu, jis priimdavęs aukas ir iš ten skelbdavęs savo valią, siuntinėdamas po šalį vaidilas ir sigonotus su lazda, kaip vyriausiojo dvasininko ženklų. Žr. Guagnini Alexandri, „Rerum Polonicarum“, tomi III, Francofurti, 1584, t. II, p. 107, ir Elzevyrų rinkinyje¹³, p. 321; Kotzebue, t. I, p. 815; Cromeri Martini, „Polonia sive de origine et rebus

¹³ Elzevyrai (Elzevier) – Nyderlandų spaustuvininkai ir knygų leidėjai XVI–XVII a. Jie išleido istorinių veikalų rinkinius apie įvairias Europos valstybes, tarp jų apie Lenkiją ir Lietuvą (žr. 13 paaiškinimą).

gestis Polonorum“, libri XXX, Coloniae Agrippinae,
a. MDLXXXIX¹⁴ (libro III, p. 42).

22. *Ant žemaituko susitikę ją.*

Žemaičių žirgai, su kuriais lietuvių raiteliai tiek laimėdavo, nebuvo tokie menki kaip šiandien. Verta prisiminti ta proga senovinę lietuvių dainelę apie Kęstučio žirgą¹⁵:

*Wszak nad tatarskie nie ma w świecie koni,
Nad niemiecką nie ma broni;
A z Litwy rodem jest konik Kiejstuta,
Szabla jego w Litwie kuta.
Konik cisawy, niewielkiego wrzostu,
Szabla okuta po prostu.
Za cóż na widok Kiejstutowej burki
Drżą Niemce i błedną Turki?
Niemiec z Kiejstutem gdy w szable zadzwoni,
Złamię bułat na żelazie;*

¹⁴ Martynas Kremeris – XVI a. lenkų istorikas.

¹⁵ Tai tikriausiai paties Mickevičiaus kūrinys, nes panašią lietuvių liaudies dainų nerasta, be to, jos nepasižymi bent kiek didesniu istoriniu konkretumu.

*Chan krymskim koniem od źmudzkiej pogoni
Głowy w hordę nie uwiezie.
Bo gwałt co ramię na cięcie wyteża;
Przechodzi i do oręża;
Bo serce jeźdca, na wojennym błoniu,
Po połowie bije w koniu.*

[Vertimas:

Nėra pasaulyje geresnių žirgų už totorių žirgus.

Nėra geresnių ginklų už vokiškus;

Bet Kęstučio žirgelis iš Lietuvos kilęs,

Jo kalavijas Lietuvoje kaltas.

Žirgelis bėras, nedidutis,

Kalavijas paprastai nukaltas.

Kodėl gi tat, pamatę Kęstučio apsiaustą,

Dreba vokiečiai ir bąla turkai?

Vokietis, su Kęstučiu kardais susikirtęs,

Sulaužo plieno kardą į jo geležį.

Krymo chanas, žemaičiams besivejant,

Neišneša gyvos galvos į Ordą.

Nes jėga, kuri priverčia ranką kirsti,

Paveikia ir ginklą;

Nes karo lauke raitelio širdis

Plaka kartu su žirgo širdimi.]

23. *Hop, valio, į priekį!*

Hop, hop, da stich und poss! – šaukdavo vokiečiai, puldami priešą.

24. *Taip lygiai senis Nemunas kely,
Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą.*

Netoli Rumšiškių miestelio yra didžiausia Nemuno povandeninė uola, pavojinga laivybai, vadinama Milžinu.

25. *Ten, kur Perkūną garbino vaidilos,
Kur vėtrų dievui lenkės galvos žilos.*

Perkūnas, griaustinio dievas, buvo garbinamas Lietuvoje, ir Pochvistas, vėtrų dievas, – Rusioje. Dar šiandien Naugarduke rodoma vieta, kur stovėjusios šių dienų šventyklos: dabar ten tėvų bazilijonų bažnyčia.

*26. Ant laužo to, pritvirtintas balne,
Tarytum stabas vokietis sėdėjo.*

Karo belaisvius, ypač vokiečius, lietuviai degindavo, aukodami dievams. Šias apeigas atlikdavo vadas arba karys, pasižymėjęs kilme ir narsumu. Jeigu keletas priešų pakliūdavo į nelaisvę, tada burtų keliu būdavo nusprendžiama, kas bus nelaimingoji auka.

Apie lietuvius, 1315 m. laimėjusius mūšį su kryžiuočiais, Strijkovskis rašo: „O Lietuva ir Žemaitija už pergalę ir gausų grobį, iš nugalėtų ir sumuštų priešų atimtą, aukodami dievams aukas ir melsdamiesi, ant aukšto laužo sudegino dorą vokiečių, vardu Gerardą Rudeį, Sembos vaitą ar seniūną, vieną iš įžymiųjų belaisvių, kartu su arkliu, ant kurio kovojo, ir su šarvais, kuriuos nešiojo, ir su ginklais ir jo sielą su dūmais, o jo kūną su plėnimis vėjais paleido.“ (Strijk. „Kron.“, p. 391, Karaliaučiaus leidimas).

To paties amžiaus pabaigoje, jau apsikrikštiję, prūsai sukilo ir, sumušę 4000 vokiečių, pačiupo Klaipeidos komturą ir sudegino. Žr. Lukas Davidas, p. 2156.

*27. Ant laužo kūną deda ir nutyla,
Kariai tuo tarpu pieną, midų pila.*

Kaip ir daugelis senovės tautų, lietuviai degindavo mirusiųjų kūnus iki pat krikščionybės prėmimo. Kronikininkai ir ši paprotį laikė įrodymu, kad lietuviai kilę iš graikų arba romėnų.

Laidojimo apeigas plačiai aprašo Strijkovskis, ypač mirus garsiajam Kęstučiui: „Jo kūną (Kęstučio) Skirgaila, Jogailos brolis, pagal kunigaikščių paprotį atgabeno į Vilnių ir čia, sukrovę didelį sausų medžių laužą Vilniaus aikštėje, pasiruošė deginti kūną, kaip liepia senoviniai stabmeldiški papročiai; apvilkę jį šarvais ir kunigaikščio apdarais, paguldė ant laužo su kalaviju, ietim ir saidoku, o greta jo – gyvą ištikimą tarną su visa apranga, geriausią žirgą papuoštą, du skalikus, sakalus ir vižlus, lūšio ir meškos nagus, medžioklinį ragą; paskui, pasimeldę dievams ir sudėję aukas, išdainavę visus jo gyvo nuveiktus žygius, uždegė smalingąjį laužą, ir taip visas kūnas sudegė; paskui, surinkę pelenus ir kaulus, grabe palaidojo. Tokia tai buvo mirtis ir laidotuvės garsiojo kunigaikščio Kęstučio“ (p. 467).

28. Nors moteris, bet karžygybės dvasia.

Gražinos būdas ir veikla gali atrodyti pernelyg romantiški ir nesiderinti su ano meto papročiais. Kronikininkai nelabai teigiamomis spalvomis piešia moterų būklę senovės Lietuvoje. Tos nelaimingos prievartos ir priespaudos aukos gyveno paniekintos, pasmerktos vergių darbui. Antra vertus, tie patys kronikininkai pateikia ir visiškai priešingų duomenų.

Ant prūsų vėliavų ir senovinių pinigų buvę galima matyti moterį su karūna, kaip liudija Šiucas¹⁶ (Kotzebue „Belege und Erläuterungen“, t. I, p. 291), iš to galima spręsti, kad kitados moteris valdė šį kraštą.

Daug tikresnės, nes vėlyvesnius laikus pasiekusios, žinios apie garsias, žmonių garbinamas moteris dvasininkų pareigose – Gezaną ir Kadyną, kurių drabužiai ir relikvijos ilgai dar buvo laikomos katalikų bažnyčiose.

Esu girdėjęs iš p. Onacevičiaus, pažįstančio tautos istoriją, kad Voluinės kronikininko rankraštyje esąs paminėtas garsus kažin kokio lietuvių miesto

¹⁶ Kasparas Šiucas (Schütz) – XVI a. Prūsijos istorikas, veikalo „Historia rerum prussicarum“ (1592) autorius.

moterų žygis, kurios, vyrams išėjus į karą, pačios gynė miestą, bet, negalėdamos priešams atsisipirti, mieliau pasirinko savo noru mirtį negu nelaisvę.

Panašių dalykų mini Kromeris („Polonia sive etc.“, p. 206) apie Pilėnų pilį. Šiuos prieštaravimus lengva bus suderinti, jei atkreipsime dėmesį, kad lietuvių giminė susidėjo iš dviejų nuo seno kartu gyvenančių, bet visada kiek besiskiriančių sluoksnių, tai yra iš vietinių gyventojų (autochtonų) ir ateivių, rodos, normanų; pastarieji veikiausiai bus išlaikę įgimtus moterų pagarbos ir prieraišumo jausmus. Pagal senovės teises, arba lietuvių papročius, to svetimo sluoksnio žmonos buvo ypatingai gerbiamos.

Tarp kita ko, moterų niekinimas ir žeminimas, atrodo, tik seniausiais, barbariškais laikais bus turėjęs vietos. Vėliau, pavyzdžiui, tame amžiuje, į kurį nukeliamas šios sakinės veiksmas, kaskart labiau įsigali riteriškoji ir romantinė dvasia. Yra žinoma, kaip jautriai narsus ir rūstus karys Kęstutis mylėjo savo Birutę, kurią, dievams skirtą, pagrobė, nepaisydamas pavoju, ir iš paprastos mergaitės padarė kunigaikštienę; kaip sumaniai ir drąsiai Vytauto žmona išgelbėjo vyrą iš kalėjimo ir nuo gresiančios mirties.

29. *Ir draug su ja pradingsta liepsnose.*

Lietuviai, sunkiai sirgdami ar didelės nelaimės ištikti, buvo įpratę susideginti namuose. Pirmasis jų karalius ir vyriausiasis kunigas Vaidevutis ir jo įpėdiniai apskritai baigė amžių, savo noru susidegindami ant laužų. Pasak jų, tokia savižudybė buvusi labai garbinga.¹⁷

¹⁷ Šias išvadas A. Mickevičius darė, matyt, remdamasis padavimais apie Pilėnus, Vaidevutį ir kt.

KONRADAS VALENRODAS

I

Marienburgo bokšte varpas gaudžia

Marienburgas, lenkiškai Malborg, miestas tvirtovė, kadaise kryžiuočių sostinė, Kazimierui Jogailaičiui valdant, prijungtas prie Žečpospolitos, paskui atiduotas kaip užstatas Brandenburgo markgrafams, pagaliau atiteko Prūsijos karaliams. Pilies rūsiuose buvo laikomi didžiųjų magistrų grabai; kai kurie išliko ligi šiol. Karaliaučiaus profesorius Foigtas¹⁸ prieš keletą metų išleido „Marienburgo istoriją“, reikšmingą veikalą Prūsų ir Lietuvos istorijai.

¹⁸ Johanas Foigtas (Voigt, 1786–1863) – Karaliaučiaus universiteto istorijos profesorius, parašęs nemažą veikalų apie prūsus ir Kryžiuočių ordiną, tarp jų „Geschichte Marienburgs“ (1824).

Didysis kryžius... didysis kardas.

Didžiųjų magistrų insignijos.

Ir nemirtingos sielos talismanu

Laukinę galią surakinęs laiko.

Žmogaus žvilgsnis, sako Kuperis¹⁹, švytįs drąsa ir protu, daro didelį įspūdį net laukiniams žvėrimis. Ta proga papasakosim, kas ištiko amerikietį šaulį, kuris, sėlindamas prie ančių, užgirdo šlamesį, pasikėlė ir išsigandęs pamatė didžiulį, prie pat jo gulintį liūtą. Žvėris atrodė taip pat nustebeš, matydamas tvirto stoto žmogų. Šaulys nediršo šauti, nes jo šautuvas buvo užtaisytas tik šratais. Stovėjo tad nejudėdamas, akimis grasindamas priešui, o liūtas savo ruožtu gulėjo ramiai, nenuleisdamas akių nuo šaulio; po valandėlės nususuko ir buvo pamažu benuėinas, bet, paėjęs vos keliolika žingsnių, sustojo ir vėl sugrįžo. Radęs toj pat vietoj tebestovintį nejudrų šaulį, liūtas vėl susidūrė su juo akis į akį ir, tartum pripažinęs žmogaus viršų, nuleido akis ir pasitraukė.

¹⁹ Fenimoras Kuperis (Cooper, 1789–1851) – žinomas amerikiečių rašytojas.

II

Arkikomtūras.

Grosskomthur, pirmasis pareigūnas po didžiojo magistro.

Kažkokia moteris pilin atvyko.

Anų laikų kronikos mini kaimietę merginą, kuri, atvykusi į Marienburgą, pareikalavo užmūryti ją atskiroje celėje ir ten baigė savo gyvenimą. Jos grabas buvęs garsus stebuklais.²¹

Klausykim balso, kuris mums prašneko...

Juk Konradas – tai vardas Valenrodo...

Jis mūsų mistras!

²⁰ Mickevičius remiasi Kuperio apysaka „Kapitono Hedo kelionė“.

²¹ Mickevičius remiasi A. Kocebiu, aprašančiu panašų atsitikimą.

Per rinkimus, jei nuomonės išsiskirdavo arba svyruodavo, panašūs atsitikimai, laikomi pranašyste, darydavo įtakos kapitulos pasitarimams. Taip Vinrichas Kniprodė laimėjo visus balsus, nes keletas brolių neva girdėję magistrų grabuose triskart šaukiant: „*Vinrice! Ordo laborat!*“ (Vinrichai! Ordinas pavojuje!“)

III

Šventaragio pakalnė.

Čia kalbama apie Vilniaus pilį, kur buvusi laikoma amžinoji ugnis.

IV

„Mūs džiaugsmas Dievui!“

Anų laikų Ordino puotų šūkis.

Vaidilos daina.

Žr. „Gražinos“ 19 paaišk., kur aprašytas panašus įvykis, valdant magistrui Duzeneriui fon Arfbergui²².

Mirties mergelė sutemoj regėti.

Lietuvos liaudis marą vaizduojasi mergelės pavidalu; jos pasirodymas kaip čia, sekant liaudies pasakojimu, aprašyta, reiškia, kad užeis toji baisi liga. Duosiu bent turinį girdėtos kadaise Lietuvoje baladės: „Kaime pasirodė maro mergelė ir, kaip įprasta, pro duris ar langą įkišusi ranką ir raudona skara plevėsuodama, skleidė namuose mirtį.

Žmonės aklinau užsidarinėjo, tačiau alkis ir kiti reikalai greitai privertė nebesilaikyti tokių atsargumo priemonių, visi tad laukė mirties. Vienas bajoras, nors pakankamai apsirūpinęs maistu ir galėjęs kuo ilgiausiai tą keistą apsiaustį išlaikyti, pasiryžo pasiaukoti artimųjų labui, pasiėmė Žygimanto kalaviją²³, ant kurio buvo užrašas „vardan Jėzaus, vardan Marijos“, ir, taip apsiginklavęs, atidarė namų

²² Autoriaus klaida; nurodytame „Gražinos“ paaiškiniame kalbama apie Vinrichą fon Kniprodę.

²³ Nukaltą Žygimanto III laikais su jo atvaizdu geležtėje.

langą. Bajoras vienu smūgiu nukirto šmėklai ranką ir atėmė skarą. Jis, tiesa, numirė, ir visa jo šeima išmirė, bet nuo to laiko kaime niekas neatsiminė, kad būtų siautęs maras.“

Ta skara buvusi saugojama bažnyčioje, neatsimenu, kuriame miestelyje. Rytuose prieš užeinant marui pasirodydavęs vaiduoklis su šikšnosparnio sparnais ir pirštu baksnodavęs tuos, kuriems buvo lemta mirti. Atrodo, kad liaudies vaizduotė tokiais pasakojimais perteikia tą paslaptinę nuojautą ir keistą baimę, kur esti prieš didelę nelaimę arba mirtį ir kurią jaučia ne tik paskiri asmenys, bet dažnai ir ištisos tautos. Taip Graikijoje žmonės nujautė, kad ilgai truks ir atneš baisių padarinių Peloponeso karas²⁴, Romoje – kad žlugs monarchija, Amerikoje – ispanų atvykimą²⁵ ir kt.

Valteris aš vadinausi.

²⁴ Peloponeso karas vyko tarp Atėnų ir Spartos V. a. pr. Kr.

²⁵ Amerikos atradimas atnešė pražūtį seniesiems jos gyventojams.

Valteris fon Štadionas, vokiečių riteris, paimtas lietuvių nelaisvėn, vedė Kęstučio dukterį ir su ja slapta išvyko iš Lietuvos²⁶. Dažnai atsitikdavo, kad prūsai ir lietuviai, dar vaikai pagrobti ir išauklėti tarp vokiečių, grįždavo į tėvynę ir būdavo atkakliausi vokiečių priešai. Toks buvo žinomas Ordino istorijoje prūsas Herkus Mantas.

V

Karas

Šio karo vaizdas nupieštas pagal istoriją.²⁷

Tribunolas... rūstusis.

Viduriniaisiais amžiais, kai galingieji kunigaikščiai bei baronai dažnai padarydavo visokių nusikaltimų, kai paprastų teismo tribunolų galia būdavo per sil-

²⁶ Valteris fon Štadionas 1359 m. pagrobė Kęstučio dukterį. Ji buvo prievarta apkrikštyta ir uždaryta Moguncijos (Mainco) vienuolyne. Valteris jos nevedė (J. Becker, Versuch einer Geschichte der Hochmeister in Preussen, Berlin, 1798).

²⁷ Mickevičius rėmėsi Kocebiu veikalu.

pnai jiems sutramdyti, susidarė slapta brolija, kurios nariai, vieni kitų nepažindami, priesaika įsipareigo davė bausti kaltuosius, neišskirdami savo bičiulių nei giminių. Kai tik slaptieji teisėjai priimdavo mirties sprendimą, pasmerktajam būdavo pranešama apie tai, šaukiant po jo langais arba kur nors jam girdint: „*Weh!*“ („Vargas!“ „Žūtis!“). Tas triskart sušuktas žodis būdavo įspėjimas: kas jį išgirdavo, ruošdavosi mirčiai, kuri neišvengiamai ir netikėtai nuo nežinomos rankos turėjo jį užklupti.

Slaptasis teismas dar buvo vadinamas *Femgericht*, arba Vestfalijos tribunolu²⁸. Nežinia, kada jis atsirado; kai kas tvirtina, kad buvęs įsteigtas Karolio Didžiojo. Iš pradžių buvęs reikalingas, vėliau pats tapo įvairių nusikaltimų priežastimi, ir valdžia dažnai šiaušdavosi prieš pačius teisėjus, kol ši institucija buvo visai panaikinta.

Šią savo sakmę pavadinome istorine, nes veikiančiųjų asmenų charakteriai ir visi svarbesnieji

²⁸ Labiausiai buvo paplitęs Vestfalijoje. Tribunolo vaizdas sukurtas paties poeto ir labiau primena masonų apeigas, negu panašių Viduramžių teismų posėdžius.

joje suminėti įvykiai yra atvaizduoti pagal istoriją. Ano meto kronikos, kurių mus tepasiekė tik nuorašų dalys, ne kartą turi būti papildytos spėjimais, kad iš jų galėtų būti sudaryta bent kokia istorinė visuma.

Nors, atkurdamas Valenrodo istoriją, leidau sau kai kurių prasimanymų, tačiau tikiuosi pateisin-
sias juos panašumu į tiesą. Pasak kronikų, Konra-
das Valenrodas nebuvo kilęs iš įžymios Vokietijos
Valenrodų giminės, nors dėjosi esąs jos narys. Jis
buvęs pavainikis. „Karaliaučiaus kronika“ (Valen-
rodo biblioteka) sako: *Er war ein Pfaffenkind* [Jis
buvo kunigo vaikas].

Apie to keisto žmogaus būdą skaitome įvairių ir
prieštaraujančių nuomonių. Didesnioji kronikininkų
dalis prikaišioja jam puikybę, žiaurumą, girtavimą,
atšiaurų elgesį su valdiniais, menką tikėjimo uolumą
ir net neapykantą dvasininkams: *Er war ein rech-
ter Leuteschinder* [Jis buvo tikras žmonių ėdikas]
(Valenrodo bibliotekos kronika).

*Nach Krieg, Zank und Hader hat sein Herz immer
gestanden; und ob er gleich ein Gott ergebener
Mensch von wegen seines Ordens seyn sollte, doch
ist er allen frommen geistlichen Menschen Gräuel
gewesen* [Jo širdis visada ilgėjosi karo, nesantaikos
ir vaidų; ir nors, atsižvelgdamas į savo priklausos-

mybę Ordinui, jis turėjo būti Dievui atsidavęs žmogus, tačiau kėlė visų tikrai pamaldžių dvasininkų pasibjaurėjimą] (Davidas Lukas).

Er regierte nicht lang, denn Gott plagte ihn inwendig mit den laufenden Feuer [Jis valdė neilgai, nes Dievas jį kankino vidine ugnimi]. Antra vertus, ano meto rašytojai pripažįsta jam didelį protą, narsą, taurumą ir tvirtą būdą; iš tiesų be tokių retų savumų nebūtų galėjęs išlaikyti valdžios dėl visuotinės neapykantos ir pralaimėjimų, kurios Ordinas patyrė jo dėka.

Dabar prisiminkime Valenrodo elgesį. Kai jis paėmė į savo rankas Ordino valdžią, buvo gera proga kariauti su Lietuva, nes Vytautas žadėjo pats vesti vokiečius į Vilnių ir dosniai už jų pagalbą atsilyginti.

Bet Valenrodas delsė pradėti karą ir, dar blogiau, atgrasino Vytautą ir taip neapdairiai juo pasitikėjo, kad tas kunigaikštis, slapta susitaikęs su Jogaila, ne tik pasitraukė iš Prūsų, bet pakeliui, kaip bičiulis lankydamas vokiečių pilis, jas degino, o įgulas naikino. Taip nepalankiai susidėjus aplinkybėms, reikėjo atsisakyti karo arba jį pradėti labai atsargiai.

Didysis magistras skelbia kryžiaus žygį, švaisto Ordino išdą pasiruošimams (5 000 000 markių²⁹,

²⁹ Klaida: Kocebiu nurodo 500 000.

apie milijoną vengrų auksinių, – anais laikais didžiulė suma) ir traukia į Lietuvą. Būtų galėjęs paimti Vilnių, jei nebūtų sugaišęs laiko puotaudamas ir laukdamas naujų pastiprinimų. Atėjo ruduo. Valenrodas, palikęs stovyklą be maisto ir didžiausioj netvarkoj, traukėsi į Prūsus.

Kronikininkai ir vėlesnieji istorikai negali atspėti tokio staigaus išvykimo priežasties ir neranda pagal ano meto aplinkybes jokie pateisinimo. Kai kurie Valenrodo pabėgimo priežastimi laikė pamišimą. Visi čia suminėtieji mūsų herojaus charakterio ir elgesio prieštaravimai gali būti suderinti, jeigu spėsime, jog jis buvo lietuvis ir įstojo į Ordiną, norėdamas jam atkeršyti.

Iš tiesų jo valdymas sudavė kryžiuočių galybei didžiausią smūgį. Sakysime, kad Valenrodas buvo tas pats Valteris Štadionas, sutrumpindami tik kelio metaus laiką, trukusį tarp Valterio išvažiavimo iš Lietuvos ir Konrado pasirodymo Marienburge. Valenrodas mirė 1394 m.³⁰ staigia mirtimi.

Keisti įvykiai sekė jo gyvenimo pabaigą. *Er starb*, – pasakoja kronika, – *in Raserey, ohne letzte Öhlung, ohne Priestersegen. Kurz vor seniem Tode*

³⁰ Iš tikrųjų 1393 m.

wütheten Stürme, Regengüsse, Wasserfluthen; die Weichsel und die Nogat durchbrachen ihre Dämme... hingegen wühlten die Gewässer sich eine neue Tiefe da, wo jetzt Pillau steht [Mirė pamišęs, be paskutiniojo patepimo, be kunigo palaiminimo. Prieš pat jo mirtį siautė audros, liūtys, potvyniai: Vysla ir Nogatą sulaužė savo užtvankas, o vandenys prasigraužė sau naują vagą tenai, kur dabar Piluva].

Albanas, arba, kaip jį kronikininkai vadina, – daktaras Leanderis fon Albanus, vienuolis, vienintelis ir neatskiriamas Valenrodo draugas, nors dėjosi esąs pamaldus, pasak kronikininkų, buvo eretikas, stambeldys, o gal net burtininkas. Apie Albano mirtį nėra tikrų žinių. Vieni rašo, kad jis paskendo, kiti – kad slapta pasitraukė arba tapo šėtono nuneštas.

Kronikas citavome daugiausia iš Kocebių veikalo „Preussens Geschichte“, „Belege und Erläuterungen“. Hartknochas³¹, vadindamas Valenrodą „*unsinnig*“ [bepročiu], labai maža apie jį teduoda žinių.

Vertė Aldona Liobytė

³¹ Kristupas Hartknochas (1644–1687) – Prūsijos istorikas.

Redakcijos paaiškinimai

GRAŽINA

Poema sukurta 1822 m. Rašė ją A. Mickevičius ir Ščorsuose, kur naudojosi turtinga Adomo Liutauro Chreptavičiaus biblioteka, ir Kaune, kur mokytojavo. 1822 m. gruodžio 3 d. poetas rašė: „Pabaičiau sasmę ir šią naktį (be miego!) šiek tiek perrašinėjau. Tai pirmas darbas, kurio užbaigimas manęs nedžiugina, nes didžiąja dalimi jis buvo kalamas *invita Minerva*“ (Adam Mickiewicz, *Dzieła*, t. XIV, Warszawa, 1955, p. 193). – *Invita Minerva* – Minervai nepalaikant, t. y. be įkvėpimo (*lot.*).

Autoriaus komentarai rodo, kad poetas naudojosi įvairiais Lietuvos istorijos šaltiniais: M. Strijkovskio „Kronika“, A. Kocebiu „Senąja Prūsijos istorija“ (*Preussens aeltere Geschichte*, 1808), M. Belskio „Viso pasaulio kronika“ (*Kronika wszystkiego świata*, 1551), A. Gvaninio „Europietiškosios

Sarmatijos aprašymu“ (*Sarmatiae Europaeae descriptio*, 1578) ir kt. Jam buvo žinomi ir L. Rėzos versti į vokiečių kalbą K. Donelaičio „Metai“ (žr. autoriaus paaiškinimus, 4).

„Gražina“ buvo kuriama tuo metu, kai romantinė poetika gujo iš literatūros klasicizmo estetikos normas. Čia dar gana ryškūs klasicistinės poemos bruožai: graikų epui būdingas batalinių scenų vaizdavimas, kai kurie palyginimai, personifikacijos ir alegorijos. Tačiau poemoje kur kas ryškesnė romantinė dvasia: iš viduramžių paimtas turinys, liaudiškumo pradai, pagaliau siužeto paslaptiškumas (mįslingas Liutauro miegas, persirengimo motyvas, juodašarvio riterio atsiradimas ir kt.). Romantiški istorinis bei lokalinis koloritas, pagaliau herojai, kurių veiksmus lemia ne protas, o intuicija, jausmai.

Poemą buvo pasiryžęs versti į lietuvių kalbą P. Arminas, tačiau vertėjo darbą nutraukė mirtis. Visą poemą išvertė J. Žilius („Vienybė lietuvninkų“, 1893, tais pat metais – knygoje „Vertimai iš Mickevičiaus“). Sovietmečiu „Gražiną“ vertė Vytautas Sirijos Gira (1954) ir Justinas Marcinkevičius („Rinktinė“, 1955). Pastarasis vertimas kelis sykius pakartotinai išleistas „Šviesos“ leidyklos „Mokinio bibliotekos“ serijoje.

1. *...į griovį krinta seną...* – T. y. į gynybinį griovį. Tokie grioviai senovėje buvo kasami apie pilis ir kitokių įtvirtinimus.

2. *...tiltas nusileidžia.* – Į pilį būdavo įjojama per grandinėmis pakeliamą ir nuleidžiamą tiltą.

3. *Juodavo kryžius...* – Kryžiuočiai siausdavosi baltu apsiaustu, ant kurio būdavo Ordino emblema – juodas kryžius. Žr. autoriaus paaiškinimus, 2.

4. *Nuo prūsų kraujo...* – Kalbama apie baltiškąsias prūsų gentis. Ilgainiui prūsus kryžiuočiai išnainkino, maža jų dalis buvo germanizuota.

5. *...iš tarybos ponų...* – Manoma, kad čia poetas viduramžių Lietuvai priskyrė seną lenkų valstybinės teisės instituciją, patariamąją valdovo tarybą, ilgainiui virtusią senatu.

6. *...liepta Rimvydą prikelt...* – A. Mickevičius „kilęs iš neabejotinai lietuviškos senos Rimvydų-Mickevičių giminės“ (V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, t. VIII, p. 484).

7. ...į Lydą perkelia mane... – Lyda XIV a. – Lydos kunigaikštystės sostinė. Manoma, kad Lydos pilį pastatęs kunigaikštis Gediminas.

8. ...abrako pasiimt... – T. y. pašaro (avižų) kelio-
nei.

9. *Supylę savo rankom, ne kardais / Lietuvių sos-
tinei didžiulę kalvą.* – Čia vertėjas laisvoka metafora
perteikia originalo mintį apie buvusių Lietuvos val-
dovų vienybę. Aukštutinė Vilniaus pilis, kaip žinoma,
pastatyta ant natūralios kalvos, ne ant piliakalnio.

10. ...ir vaidilos... – Vaidila – senovės baltų kulto
bei administracijos pareigūnas: apylinkės vyresnysis
arba krivio pasiuntinys, šaukęs gyventojų susirinki-
mus, vadovavęs kulto apeigoms. Šio žodžio istoriš-
kumą liudija vietovardžiai ir pavardės.

11. *Į Žemaičius keliausime, į Rusią.* – Atrodo, kad
kol kas Liutauras klaidina Rimvydą. Antra vertus, ir
tokia žygių kryptis visiškai galima: Žemaičiai buvo
kelis kartus kryžiuočių okupuoti, vadinasi, Liutauras
būtų patraukęs prieš Ordiną; žinomi taip pat dažni
Lietuvos valdovų išpuoliai į rusų žemes.

12. ...*Gediminą užmušė...* – Gedimino, Lietuvos didžiojo kunigaikščio (valdžiusio 1316–1341), mirtis „ant kalno Veliunos“ abejotina. Šaunamuosius ginklus kryžiuočiai Lietuvoje panaudojo iš tiesų apie tuos metus, kai mirė Gediminas. 1382 m. Kęstutis, šturmuodamas Jurbarką, irgi panaudojo bombardas.

13. ...*Jam šilto pieno iš pilnos milžtuvės...* – XIV a. metraščiai rašo, kad žalčiai Lietuvoje buvo garbinami kaip namų ir gyvulių globėjai, turto saugotojai.

14. ...*prūsai ir mozūrai per mažai / Žmonių ir aukso davė...* – Apie prūsus žr. aukščiau (4). Atkviesti į Pabaltijį Mozūrijos kunigaikščio Konrado (1226 m.), kryžiuočiai ilgainiui ėmė pulti ir mozūrų žemes.

15. *Kaip Krymo maro...* – Maro (*pestis*) epidemijos Sirijoje ir Egipte buvo žinomos dar prieš mūsų erą. Viduramžiais jos siautėjo ir Europoje (Lietuvoje 1205–1207, apie 1279, 1307–1315 m. ir vėliau). Buvo manoma, kad liga atėjusi iš Rytų, todėl čia – Krymo maras.

16. *Už Tatrų puolam Lenkijos žemes...* – Tatrai – čia kalnai. Šiaip – tai aukščiausios Karpatų viršukalnės Lenkijos pietuose ir Slovakijos šiaurėje.

17. *Mongolų ilgas vilkstines išsklaidom.* – Čia mongolai-totoriai, su kuriais Vytautas yra kariavęs.

18. *...pagrobtos lenkaitės.* – Pagrobtų lenkaičių motyvą matome baladėje „Trys Budriai“.

19. *Kumelių gėriau – kaip totorius – pieną.* – Gal kumysą, rytietišką gėrimą iš perrūgusio kumelių pieno.

20. *Vienmečiai tąsyk dar lazdas tebjodė...* – Įvaizdis, vargu ar turintis ką bendra su senovės lietuvių buitimi, veikiausiai įkvėptas poeto jaunystės žaidimų Naugarduke.

21. *Seniai jau miręs Erdvilas...* – Erdvilas (XIII a.) – Žemaičių kunigaikštis, Mindaugo brolienas.

22. *...Gražina...* – Šis dabar Lietuvoje ir Lenkijoje populiarus vardas sugalvotas Mickevičiaus (plg. merga – mergina).

23. ...*viešpaties planai...* – T. y. valdovo (archajinė forma).

24. *Prie Pereseko kapo...* – Peresekas (iš baltar. *пересякаць*) – Naugarduko priemiestis, kur anksčiau, matyt, būta kryžkelės, šitai rodo pats vietovardis. Poetas vietovardį kildina iš tariamai legendinio Pereseko vardo.

25. ...*kraitį aš atgavus kovoje.* – Poemos turinys rodo, kad Gražina – Lydos kunigaikštystė, turintį teisių į šią pilį ir kunigaikštystę.

26. ...*komtūro galia...* – Komtūras – Kryžiuočių ordino pareigūnas, karinis ir administracinis apygardos (komandorijos) viršininkas.

27. ...*kažkas ir vėl sutrukdo jai.* – Čia ir kitur tokiais ir panašiais pertraukimais, nutylėjimais poemoje sukuriama romantiškojo paslaptingo, netikėtumo atmosfera.

28. ...*mūs žvalgai / Sučiupe vokiečių liežuvį...* – T. y. paėmę vokiečių belaisvį ir gavę iš jo žinių apie priešą kariuomenę.

29. ...*su pabūklais knechtai...* – Plg. autoriaus paaiškinimas, 10.

30. ...*į pelkių pusę / Nugrūdus juos...* – Daugelis istorinių šaltinių kalba apie savotišką lietuvių raitelių kovos taktiką: puolantys priešų raiteliai nuviliojami į pelkes, paskui atakuojami iš flangų ir sunaikinami.

31. *Jėzus Marija!* – Tai kryžiuočių kovos šūkis.

32. *Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą...* – kalbama apie akmenuotus slenksčius Nemuno vagoje, pašalintus 1772–1774 m. (žr. autoriaus paaiškinimus, 24).

33. *Baisia ugnim kryžiuotis trenkia jį.* – Kalbama apie paraku šaunamąjį ginklą.

34. ...*miestiečiai, kunigai...* – Originale: *mieszczanie, rycerze, kapłany* (miestiečiai, riteriai, žyniai).

Leidėjo epilogas

Šitokio pobūdžio epilogai – romantinių rašytojų mėgstama skaitytojo suintrigavimo priemonė. Juo pabrėžiama, kad skelbiamas ne originalus, bet svetimas kūrinys (dažnai – iš surasto rankraščio).

35. ...*vienas Rimvydas senis...* – Dar viena poeto aliuzija į protėvių lietuviškąją pavardę.

36. ...*nesigriebsiu už kardo...* – T. y. nekviesiu į dvikovą.

37. ...*Lietuvės lauku mūšio lauką vadina.* – Į šiaurę nuo Naugarduko yra Litovkos kaimas, netoli jo lyguma – Didysis laukas. Matyt, poetas šią lygumą pavadino kaimo vardu.

KONRADAS VALENRODAS

„Konradą Valenrodą“ poetas pradėjo rašyti 1825 m. Odesoje ar Odesos apylinkėse. Nutraukęs kuriam laikui darbą, grįžo prie jo 1827 m. ir tais pačiais metais poemą baigė. Atskira knyga ji buvo išleista 1828 m. Peterburge. Po metų ten pat pasirodė pataisytas leidimas.

„Poetas, kaip tik Rusijoje suvokęs savo kūrybinę galią, kartu jautė siaubingą savo paties ir savo tautos bejėgiškumą prieš akivaizdoje“ (J. Kleiner, *Zarys dziejów literatury polskiej*, p. 215). Peterburge Mickevičius buvo dekabristų – kovotojų prieš carizmą ir savo bičiulių (K. Rylejevo, A. Bestuževo) – tragedijos liudininkas. Tuo metu jis skaitė N. Makiavelio veikalą „Kunigaikštis“. Šis karštas Italijos patriotas rašė: „Kai kalbama apie buvimą ar nebuvimą, tėvynės gyvybę ar mirtį, reikia griebtis bet kokių priemonių tėvynės laisvei ir egzistencijai gelbėti.“ Citatą iš N. Makiavelio „Kunigaikščio“ poetas pasirinko „Konrado Valenrodo“ *motto*.

Poemos herojumi Mickevičius daro priešų šalyje gyvenantį savo krašto patriotą lietuvį, vaikystėje pakliuvusį Ordino nelaisvėn ir ilgainiui tapusį Kryžiuočių ordino magistru. Tai bene tragiškiausia asmenybė visoje Romantizmo epochos literatūroje, artima Šilerio Karlui Morui ir Bairono herojams, tačiau už juos nepalyginamai didingesnė, nes Konradas laisva valia, sąmoningai sutrypė savo asmeninę laimę, kurios jis pagaliau nė neieškojo, – „jos nebuvo tėvynė“. Šis paveikslas – tai himnas pasiaukojamai tėvynės meilei.

Poemos siužetas paimtas iš lietuvių kovų su Kryžiuočių ordinu (plačiau žr. autoriaus paaiškinimus). Tačiau „turinio aptemdymas“ carinių cenzorių neapgavo. Pats filaretų bylos organizatorius senatorius Novosilcevas, matyt, neišleidęs iš akių Mickevičiaus nė ištrėmimo metu, savo raporte caro broliui Konstantinui taip rašo:

„Pasirodžius Peterburge lenkiškai poemai, antrašte „Konradas Valenrodas“, parašytai Mickevičiaus, buvusio slaptos patriotinės lenkų „Filaretų“ draugijos nario, laikau savo pareiga atkreipti jo imperatoriškos didenybės ciesoraičio dėmesį į šios knygos įtartinį turinį. Yra žinoma ir jau ne kartą buvo pastebėta, kad lenkų rašytojai kelia protėvių

darbus, pasakoja apie tautos šlovę, apie didžius lenkų karvedžių ir valdovų žygius ir tuo stengiasi gairinti lenkiškąjį patriotizmą... Jei tokie veikalai yra kenksmingi ir net nusikalstami, tai kaip pavadinti tuos, kurie, apvilkti viliojančiu poezijos grožiu, moko puoselėti paslėptą priešišumą, apsimetėlišką ištikimumą ir ruošti laikomiems svetimšaliais tėvynainiams, kadangi jie ne tautiečiai, pačią klastingiausią išdavystę? Prie tos rūšies veikalų priklauso ir Mickevičiaus poema „Konradas Valenrodas“ (cit. Iš V. Mykolaičio-Putino „Raštų“, t. VIII, p. 518–519).

XIX a. „Konradą Valenrodą“ labai mėgo lietuvių kultūros veikėjai. Anksti pradėta jį versti: amžiaus viduryje „Dainą“ („Viliją“) ir kitas ištraukas vertė V. Zagurskis-Ažukalnis ir E. Daukšta, apie 1860 m. M. Godlevskis išvertė beveik visą poemą (vertimas liko neišspausdintas), pagaliau 1891 ir 1910 m. pasirodo (dviem leidimais) pilnas S. Dagilio vertimas. Be to, „Konradą Valenrodą“ vertė K. Bukavietis ir J. Žilijus-Jonila (plačiau žr. V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. VIII, p. 549–553).

Labai šiltai buvo priimtas S. Dagilio vertimas (jo fragmentai neseniai paskelbti kn. Stanislovas Dagilis, *Lietuviškas šiupinys*, Vilnius, 1973, p. 82–106): „Už „Konradą Valenrodą“ patsai autorius Mickevi-

čius, jei tebebūtų gyvas, pabučiuotų mūsų senelį Dagilį. O jei aš būčiau Mickevičius, tai visai nesidrovėdamas padėčiau savo parašą po vertimu ir pasakyčiau: jis – kone tikras brolis originalui“ (J. Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos. Aušrininkų grupė*, Kaunas, 1924, p. 238).

„Dainą“, be kitų vertėjų, vertė V. Kudirka (1896 m.), Maironis (1891 m.), J. Mačys-Kėkštas (1910 m.). Ilgainiui ji virto liaudies daina.

Pokario metais (1948 m.) pasirodo V. Mykolaičio-Putino verstas „Konradas Valendoras“, pakartotas 1955 m. A. Mickevičiaus „Rinktinėje“, 1968 m. V. Mykolaičio-Putino „Raštų“ IX tome, išėjo keli „Mokinio bibliotekos“ serijos leidimai.

1. [*Dedikacija*]. – Bonaventūra Zaleskis ir jo žmona Joana – Ukrainos dvarininkai. Būdamas Rusijoje, poetas su jais draugavo.

2. [*Motto*]. – Citata iš Renesanso italų valstybės teoretiko N. Makiavelio (Nikolo Machiavelli, 1469–1527) kūrinio „Kunigaikštis“: „Privalote žinoti, kad kovoti galima dvejopai... reikia būti lape ir liūtu.“ Ilgainiui makiavelizmą imta interpretuoti kaip cinišką, su priemonėmis nesiskaitantį politinį mokymą.

Pratarmė

3. *Lietuvių tauta...* – Šią sąvoką Mickevičius taiko visoms baltų gentims: lietuviams, prūsams ir latviams (letams).

4. *...apie tryliktąjį amžių kaimynų užpuolimų buvo pažadinta...* – Žr. „Gražinos“ redakcijos paaiškinimus, 14.

5. *...Teutonų ginklui...* – Lotyniškas Kryžiuočių ordino pavadinimas – *Ordo Equitum Teutonicorum* (Vokiečių riterių ordinas).

6. *...iš Didžiojo Naugardo...* – T. y. iš Novgorodo, XI–XV a. turtingo prekybinio miesto prie Ilmenio ežero.

7. *...Algirdo ir Vytauto laikais...* – Algirdas valdė 1344–1377 m., Vytautas 1392–1430 m.

8. *...kaip kinai totorius grobikus.* – Autoriaus klaida: ne totorius, bet mongolus, užkariavusius Kiniją po 1234 m.

9. *Jogailaičiai...* – Lenkų istoriografijoje Jogailaičiais vadinami Jogailos (Lietuvos didysis kunigaikštis 1377–1392 m. ir Lenkijos karalius 1386–1434 m.) palikuonys. Jogailaičių dinastija viešpatavo Lenkijoje 1386–1572 m. Paskutinis Jogailaitis – Žygimantas II Augustas (1548–1572).

10. *Lietuva – tai įdomus pavyzdys tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko...* – Mickevičius čia kalba ne apie tautos, o tautinės valstybės išnykimą.

11. *Lietuva jau yra visiškai praeityje.* – 1843 m. poetas šios minties atsisakė: „...ši tauta yra viena iš tų, kurios tebėra laukimo būvyje“ (*Cours de littérature slave*, t. IV, cituojama iš V. Mykolaičio-Putino „Raštų“, t. VIII, p. 504).

12. „*Was unsterblich im Gesang soll leben, / Muss im Leben untergehh.* – F. Šilerio eilėraščio „Graikijos dievai“ baigiamasis dvielis. Šiuo fragmentu poetas pabrėžė, kad poemoje tevaizduojama praeitis.

Ižanga

13. *Jau šimtmetis baigė praeit...* – Kryžiuočiai prūsų užkariavimą pradėjo 1231 m., 1283 m. prūsai buvo galutinai pavergti. Poemos veiksmas pradedamas tuo metu, kai Konradas Valenrodas buvo renkamas magistru, 1391 m.

14. *...dievų paslaptingos šventovės / Viršūnėmis blizga...* – Sprendžiant iš esamų duomenų, senovės lietuviai nėra turėję šitokių didingų kulto pastatų.

15. *...žemes Palemono...* – Palemonas – legendinis lietuvių kunigaikščių protėvis ir Lietuvos valstybės įkūrėjas. Mickevičius šią legendą veikiausiai buvo skaitęs M. Strijkovskio „Kronikoje“ (plg. autoriaus paaiškinimus „Gražinai“).

16. *...grūda muškietą.* – Muškietą (pranc. *mousquet*) – didelio kalibro šaunamasis ginklas, kurį naudojo pėstininkai XVI–XVII a., tad kryžiuočiai negalėjo būti jomis ginkluoti. Čia – vertėjo *poetica licentia*, originale – *strzelba* (šaudyklė).

17. ...*tieki broliškos santarvės rasta...* – Abiejose Nemuno pusėse gyveno giminingos gentys – prūsai ir lietuviai.

18. *Vaidilos...* – Žr. „Gražinos“ redakcijos paaiškinimus, 10.

I. Išrinkimas

19. ...*komtūrai jau skuba...* – Žr. „Gražinos“ redakcijos paaiškinimus, 26.

20. *Kapituloj...* – Kapitula čia – kryžiuočių komturų ir šiaip vyresnybės susirinkimas.

21. *Kastilijos kalnais jis maurus ginęs...* – Maurais viduramžiais buvo vadinami musulmonai (arabai, berberai ir kt.), kurie iš šiaurės vakarų Afrikos, Maghrebo, arba Mauritanijos, persikėlė 710–711 m. į Pirėnų pusiasalį. Kastilija – Ispanijos provincija.

22. ...*Otomaną...* – Čia – turką (turima galvoje kryžiaus karai).

23. ...*laivus pagonių...* – Matyt, turkų laivus. Ortodoksinės krikščionybės supratimu, musulmonai – irgi pagonys.

24. *Kuklumas, neturtas ir vientulystė.* – Šių vienuoliškų dorybių paisyti pasižadėdavo kiekvienas Kryžiuočių ordino narys, nors pažadai likdavo pažadais.

25. *Minstrelių...* – minestreliai, viduramžių poetai klajūnai – meilės dainiai, trubadūrų ir truverių kūrybos atlikėjai.

26. *Jis siekia kanklių.* – Originale: *lutni*; liutnė – chordinis instrumentas, į Europą pakliuvęs iš arabų šalių ankstyvaisiais viduramžiais.

II

27. ...*mišparų išklaudyti...* – Mišparai (iš viduramžių lotynų kalbos *vesperae*) – vakarinės mišios, laikomos sekmadieniais ir šventadieniais.

28. *Karveli Siono*. – Sionas – kalnas Jeruzalėje, ant kurio buvo garsi Saliamono bažnyčia. Siono karvelis – Šventosios Dvasios sinonimas.

29. *Paežery...* – Marienburge (dab. Malborge) nėra ežero, tik Vyslos atšaka Nogatas. Spėjama, kad poetas, Marienburgo vaizdą tematęs knygoje, Nogatą ir palaikė ežeru.

30. *...kardininkam*. – Žodis atsirado vertime. Vertėjas jį, matyt, suprato kaip riterio sinonimą.

III

31. *...kryžius suspindės ant Vilniaus sienų*. – Lietuva oficialiai priėmė krikščionybę 1387 m., vadinasi, tuo metu, kai Konradas Valenrodas buvo išrinktas magistru (1391 m.), Vilnius jau buvo krikščioniškas miestas.

32. *Dabar stoka lietuviams sutarimo*. – 1380–1396 m. Lietuvoje vyko tarpusavio karai.

33. *Galingi chanai...* – Tuo metu – Aukso Ordos valdovai, kuriems priklausė ne tik Krymas, bet ir didžiuliai plotai į šiaurę bei rytus nuo Krymo.

34. *...Vytautas... / Atvykęs Ordino globos ieškoti.* – Vytautas į Marienburgą buvo atvykęs 1390 m., prieš Valenrodą išrenkant magistru. Kryžiuočių ordinas, norėdamas susilpninti Lietuvos jėgas, kurstė nesantaiką tarp Vytauto ir jo pusbrolio Jogailos.

35. *...Mindaugo kalne...* – Šitaip vadinama kalva prie Naugarduko.

36. *Man iš sparnų numestų po plunksnelę...* – Prašančios paukščio plunksnos mergaitės motyvas žinomas ir lietuvių tautosakoje.

37. *...Kaino mirtimi...* – Pasak padavimo, Kainas – brolio Abelio žudikas – gyvenimą baigė savižudybe.

38. *...į Marijos pilį...* – Vokiškai Marienburgas (*Marienburg*) reiškia Marijos pilį.

IV. Puota

39. ...*šventė Ordino globėjo*. – T. y. Šv. Jurgio diena (balandžio 23 d.).

40. ...*žemėj fino...* – Čia turbūt kalbama apie Estiją, kur XIII a. vyko kovos tarp įsibrovusių vokiečių riterių ir estų.

41. *Surast mums bardo...* – Čia – dainininko, poeto. Bardai (iš sen. keltų) – senovės keltų tautų dainiai (poetai, giesmių atlikėjai). Velse ir Airijoje šis vardas išliko iki viduramžių, o Škotijoje – net iki XVIII a. Rusų romantinėje poezijoje šis žodis tapo poeto sinonimu.

42. ...*trubadūras nuo krantų Garonos...* – T. y. viduramžių poetas iš Provanso, pietryčių Prancūzijos, kur teka Garona. Trubadūrai (iš sen. provansalų *trobador*) XI–XIII a. – dvaro poetai ir kartu kompozitoriai, kūrę senąją provansalų kalbą (pietų Prancūzija) dainas meilės arba riterių žygių tematika. Trubadūrais buvo vadinami ir klajojantys poetai.

43. ...*senas kankles...* - Originale: *lutnię pruską* - prūsišką liutnę.

44. ...*mane, vaidilą...* - Vaidilos sąvoką poetas išplečia, paverčia ją lietuviškuoju bardu. Plg. paaiškinimus „Grażinai“, 10.

45. ...*stygą ašutinę...* - Ašutinė styga atsirado vertime. Kita vertus, stygos chordiniams instrumentams daromos ne tik iš metalo ar gyvulių žarnų, bet ir iš ašutų.

46. ...*vasalai.* - Čia - pavaldžios šalys.

47. ...*sandoros lobyne...* - Sandoros lobynas (sandoros skrynja), pasak Biblijos, - paaukuota dėžė, kur buvo laikomas Dekalogas (dešimt Dievo įsakymų). Čia ir žemiau liaudies kūryba vertinama romantinės estetikos požiūriu.

48. ...*teismo dieną...* - Paskutiniojo teismo, biblinės pasaulio pabaigos, dieną.

49. *Iš bočių kaulų milžinas pakilo...* - Vaizdas artimas pranašo Ezekielio vizijai (Ezekielis, 38, 1-11).

50. ...*kodring šičion...* – T. y. kodėl. Čia ir toliau „Vaidilos sakmėje“ vertėjas sąmoningai vartoja morfologinius ir leksinius archaizmus.

51. *Vinrichas...* – Vinrichas fon Kniprode, didysis Ordino magistras 1351–1382 m.

52. *Tulko jis amatu vertės.* – T. y. vertėjo, plg. latvių *tulkot* (versti).

53. ...*iš Klaipėdos uosto...* – Klaipėdoje kryžiuočiai įsikūrė 1252 m.

54. ...*plečia tyrų mirties karalystę.* – Poetas čia, galimas daiktas, vaizdavo ne Palangą, o Kuršių neriją.

55. *Į slėnį.* – Kalbama apie vadinamąjį Mickevičiaus slėnį Kaune. Poetas jį dar mini „Gražinos“ ir „Pono Tado“ poemose.

56. *Kaunas virto griuvėsiais...* – Kryžiuočiai puolė Kauną 1362, 1364 ir 1369 m.

57. *Virto griuvésiais Kédainiai...* – XVI a. Kédainiai tebuvo maža žvejų gyvenvietė, 1372 m. jie pamiñėti Vartbergės kronikoje.

58. *...Rūdavos žiaurus mūšis...* – 1370 m. prie Rūdavos upės (netoli Karaliaučiaus) kryžiuočiai nugalėjo Algirdo ir Kęstučio kariuomenę, tačiau šiose kautynėse Ordino kariuomenė patyrė sunkių nuostolių.

59. *...Grenados ginas tvirtovės...* – Grenada (Granada) – pietų Ispanijos provincija ir to paties pavadinimo miestas, paskutinė maurų valstybė Pirėnų pusiasalyje, ispanų užkariauta 1492 m., vadinasi, praėjus šimtui metų po „Konrade Valenrode“ vaizduojamų įvykių.

60. *...Alpuharos kuore...* – Alpuhara (Alpuharas) – kalnuotos pietų Grenados vietos, kur, kritus sostinei, pasislėpė maurai. Tokio miesto nėra buvę.

61. *...Almanzoras...* – Alpuharos gynėjo Almanzoro nėra buvę. Tuo vardu (iš arabų *Al-Mansur* – Dievo apdovanotas pergale) X a. buvo vadinamas kitas garsus maurų karvedys.

62. ...*minaretuos...* – Minaretai (iš arabų *manāra* – vieta, kur esti ugnies ar šviesos) – mečetės bokštai.

63. *Giaurai...* – Giauras (iš persų *gāur, gābr*) – ugnies garbintojas. Iš pradžių musulmonai šiuo vardu vadino Zaratustros mokymo šalininkus, kurie, nenorėdami mirusiųjų palaikais teršti šventųjų gaivalų – ugnies, oro, žemės, vandens, atiduodavo lavonus plėšriesiems paukščiams – kondorams. Ilgainiui *giauras* islamo šalyse tapo niekinamu kitatikio pavadinimu.

V. Karas

64. *Išėjo bulė.* – Bulės – popiežių raštai, kuriais Vakarų Europos riteriai būdavo šaukiami į karo žygius prieš pagoniškąsias Baltijos tautas.

65. *Raudonais kryžiais...* – Raudonas kryžius – kryžiaus žygio dalyvio ženklas.

66. *O Vytautas, surinkt pulkus suspėjęs...* – 1392–1393 m. karas pasibaigė visišku kryžiuočių sutriuškinimu.

67. *Kaip kometa, kuri karais grasina...* – Kometos – karo pranašautojos – įvaizdį matome ir poemoje „Ponas Tadas“.

68. *...pareiny...* – T. y. prie Reino.

69. *...Palestinon ėjo...* – T. y. dalyvavo kryžiaus kare (prieš musulmonus).

VI. Atsisveikinimas

70. *Meni tą statų akmenį didžiulį...* – Akmuo ir šiuo metu yra Mickevičiaus slėnyje (Kaune).

71. *Iš tos dainos... / Išaugš už mūsų kaulus keršto žygis.* – Didonos žodžių iš Vergilijaus „Eneidos“ parafrazė. Didona sako: „O, kad iš kaulų manų tu, didvyri, kiltum atkeršyt“ (IV, 625).

72. *...šimtagalvės hidros...* – Hidra graikų mitologijoje – daugiagalvis slibinas.

73. *Aš kaip Samsonas...* – Samsonas – biblinis herojus. Klasta paimtas nelaisvėn ir apakintas,

sugriovė filistinų šventyklos kolonas ir tuo būdu pačią šventyklą. Po griuvėsiais žuvo pats kartu su savo priešais.

Parengė *Jonas Pilypaitis*